

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

Volný čas dětí žijících v azylovém domě

Diplomová práce

Autor: Bc. et Bc. Barbora Janderová
Studijní program: N 7507 Sociální pedagogika
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Jakub Holeček

Zadání diplomové práce

Autor:	Barbora Janderová
Studium:	P14P0551
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Název diplomové práce:	Volný čas dětí žijících v azylovém domě
Název diplomové práce AJ:	Free time of children living in the shelter

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat trávením volného času školou povinných dětí, které pobývají se svými matkami v azylovém domě. Teoretická část se bude zabývat vymezením problematiky týkající se tématu diplomové práce, tedy dítětem v nepříznivé sociální situaci v azylovém domě, jeho volným časem a volnočasovými aktivitami. Praktická část bude obsahovat kvalitativní výzkumné šetření, formou interviu s dětmi žijícími v azylovém domě. Cílem diplomové práce bude zjistit, jak tráví svůj volný čas děti z azylových domů.

HOMOLKOVÁ, Zita. Děti z azylu: Teoretická východiska a praktické možnosti využití volného času dětí v azylových domech pro matky s dětmi. Hradec Králové: Caritas, 2006. PÁVLOVÁ, Jiřina. Pedagogika volného času. Praha: Portál, 2008. ISBN 9788073674236.

Garantující pracoviště:	Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Jakub Holeček
Oponent:	Mgr. Iva Junová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	6. 11. 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 10. 3. 2016

.....

Bc. et Bc. Barbora Janderová

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Jakobovi Holečkovi za vedení diplomové práce a za cenné rady během zpracování. Dále děkuji klientům a pracovníkům Azylového domu pro matky s dětmi R – Mosty v Mladé Boleslavi. Děkuji také své rodině, zejména manželovi, mamince a prarodičům za velkou podporu během všech mých studií.

Anotace

JANDEROVÁ, Barbora. *Volný čas dětí žijících v azylovém domě*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 95 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá trávením volného času školou povinných dětí, které pobývají se svými matkami v azylovém domě. Cílem diplomové práce je zjistit jaký vliv má prostředí azylového domu na trávení volného času dětí z tohoto zařízení. Teoretická část vymezuje pojmy a shrnuje dosavadní poznání týkající se tématu diplomové práce. Člení se do tří kapitol. Kapitola první řeší nepříznivou sociální situaci, ve které žije dítě se svou matkou. Druhá kapitola popisuje vliv prostředí na jedince, konkrétně pak vliv azylového prostředí na dítě. Třetí kapitola analyzuje volný čas dětí z azylových domů a nabízí možnosti trávení volného času v tomto zařízení.

Empirická část analyzuje volný čas dětí žijících v azylovém domě pro matky s dětmi. Zjišťuje, jakým způsobem tyto děti tráví volný čas, zda azylové domy pro matky s dětmi pracují s dětskými klienty ve volném čase, jaké se u těchto dětí objevuje rizikové jednání ve volném čase či jak se odlišuje jejich reálné trávení volného času od jejich představ a přání. Empirická část obsahuje kvalitativní výzkumné šetření. Ve výzkumném šetření byla použita metoda interview. Empirická část obsahuje také předvýzkum, kde byla použita kvalitativně orientovaná metoda analýza produktů člověka.

Klíčová slova: dítě, nepříznivá sociální situace, prostředí, azylový dům pro matky s dětmi, volný čas.

Annotation

JANDEROVÁ, Barbora. *Free time of children living in the shelter*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. 95 pp. Thesis.

This thesis deals with leisure time of school children who reside with their mothers in the shelter. The aim of the thesis is to determine the influence of the environment on asylum leisure activities for children from the device. The theoretical part defines the concepts and summarizes current knowledge concerning the thesis topic. It is divided into three chapters. The first chapter addresses the adverse social situation in which the child lives with his mother. The second chapter describes the influence of the environment on the individual, specifically the impact of the environment on child asylum. The third chapter analyzes leisure activities for children in shelters and offers opportunities for spending free time in this unit.

The empirical part analyzes the leisure of children living in a shelter for mothers with children. Figuring out how these children spend their leisure time, whether shelters for mothers with children, working with children clients in their free time, what with these children appear risky behavior in their free time or how to distinguish their real spending free time from their ideas and wishes. The empirical part includes qualitative research. The research survey method was used to interview. The empirical part also includes a pilot study, which was used qualitatively oriented method – analysis of human products.

Keywords: child, unfavorable social situation, environment, shelter house for mother with children, leisure.

Obsah

ÚVOD	1
1 DÍTĚ S MATKOU V AZYLOVÉM DOMĚ	3
1.1 MATKA S DÍTĚTEM V NEPŘÍZNIVÉ SOCIÁLNÍ SITUACI	3
1.2 INSTITUCE A INSTITUTY SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ VYUŽÍVAJÍCÍ MATKY S DĚTMI.....	10
1.3 AZYLOVÝ DŮM PRO MATKY S DĚTMI.....	13
2 PROSTŘEDÍ AZYLOVÉHO DOMU A JEHO VLIV NA JEDINCE	18
2.1 PROSTŘEDÍ AZYLOVÉHO DOMU JAKO NÁROČNÁ ŽIVOTNÍ SITUACE	19
2.2 VÝHODY A RIZIKA PROSTŘEDÍ AZYLOVÉHO DOMU	23
2.3 VLIV AZYLOVÉHO PROSTŘEDÍ NA RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ DĚTÍ.....	27
3 VOLNÝ ČAS DĚTÍ Z AZYLOVÝCH DOMŮ	32
3.1 VOLNÝ ČAS ŠKOLOU POVINNÝCH DĚTÍ.....	33
3.2 PREVENTIVNÍ A VÝCHOVNÝ CHARAKTER VOLNOČASOVÝCH ČINNOSTÍ V AZYLOVÉM DOMĚ	40
3.3 MOŽNOSTI VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT V AZYLOVÉM DOMĚ.....	43
4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	49
4.1 CÍL A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	50
4.2 METODOLOGIE	52
4.3 ČASOVÝ HARMONOGRAM	55
4.4 PŘEDVÝZKUM	56
4.5 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO MÍSTA A VZORKU	58
5 ANALÝZA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	62
5.1 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	75
5.2 DISKUZE.....	82
ZÁVĚR	87
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	90
SEZNAM POUŽITÝCH INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	94
SEZNAM PŘÍLOH	95

Úvod

Volný čas je v současné době téma hojně diskutované. Stává se cenným, protože lidem na něj nezbyvá čas, jsou pracovně vytížení, a hledají tak různé strategie, jak ho nejlépe využít. Volný čas je důležitou součástí každého z nás a každý si pod tímto pojmem představí něco jiného – odpočinek, relaxaci, zábavu, sport nebo vycházku se psem. Volný čas plní několik funkcí, mezi něž patří rekreace, tedy zotavení a uvolnění, kompenzace – odstraňování zklamání a frustrací, výchova a vzdělání – především sociální učení, kontemplace, tedy hledání smyslu života, dále komunikace, participace, integrace a enkulturace. Pokud se zamyslíme nad lidmi, kteří se nachází v tíživé životní situaci (myšleno např. nepříznivá sociální situace, rozvod manželství, domácí násilí apod.), tak tyto funkce volného času nebývají naplňovány, protože volný čas tyto lidé nedokážou z důvodu své těžké životní situace kvalitně trávit. Volný čas tak jistě ztrácí např. funkci výchovy a vzdělání. Jak známo od A. Maslowa, pokud nejsou naplněny potřeby nižšího stupně, nemohou být naplněny potřeby vyššího stupně, kam právě vzdělání a seberealizace patří. Také další funkce, ať už se jedná o funkci participační, integrační či kontemplační, u lidí v nepříznivé sociální situaci nebývají naplňovány.

Téma diplomové práce jsem si vybrala z důvodu zájmu o problematiku kvalitního trávení volného času dětí, které se ocitají v nepříznivé sociální situaci. Zájem o tuto oblast vyplývá z mé praxe, kdy jsem původně několik let dobrovolně pracovala s dětmi a ženami z azylového domu a také dnes se jako kurátorka pro děti a mládež s těmito klienty setkávám. Postupem času jsem zjišťovala, že péče o ženy v náročné životní situaci týmem odborníků, kteří v azylovém domě pro matky s dětmi pracují nebo s ním spolupracují, je dostatečně kvalitní. Postrádala jsem však péči o volný čas dětí, které v azylovém domě pobývají s matkami. Rozhodla jsem se proto, že pro svou diplomovou práci zvolím toto téma a pomocí výzkumného šetření zjistím, jak děti z azylového domu pro matky s dětmi svůj volný čas tráví, zda ho tráví dle svých představ, zda mají vědomí o nabídce volnočasových aktivit, které jsou určeny pro jejich věkovou skupinu bez ohledu na to, v jakém prostředí bydlí, zda se v jejich volném čase neobjevuje rizikové chování přesahující mantinely v rámci jejich věkové kategorie jako možný následek nekvalitního

trávení volného času a jak azylové domy pro matky s dětmi ovlivňují volný čas svých dětských klientů.

Charakter práce je teoreticko-empirický. **Cílem** diplomové práce je zjistit, jakým způsobem ovlivňuje prostředí azylového domu pro matky s dětmi trávení volného času dětí z tohoto zařízení. Teoretická část byla sepsána na základě tištěných odborných pramenů (odborné literatury, výzkumů, odborných periodik) i prověřených elektronických zdrojů (MŠMT, MPSV, ČSÚ). Teoretická část obsahuje tři kapitoly, které shrnují dosavadní poznání týkající se tématu diplomové práce. První kapitola nastiňuje nepříznivou sociální situaci, ve které se nacházejí ženy s dětmi využívající služeb azylového domu pro matky s dětmi, i to, co předchází tomu, proč se v azylovém domě ocitají. Tato kapitola má za cíl charakterizovat tíživou životní situaci matek s dětmi s ohledem na jejich trávení volného času, které nebývá z vyplývající náročné situace kvalitní. Druhá kapitola představuje prostředí azylového domu s cílem poukázat na jeho výhody a rizika při trávení volného času dětí v něm žijících. Kapitola třetí se týká volného času. Cílem této kapitoly je vymezit volný čas dětí školního věku a možné nabídky trávení volného času dětí žijících v azylovém domě pro matky s dětmi.

Empirická část diplomové práce obsahuje kvalitativně orientované výzkumné šetření. Hlavní použitou metodou se stalo interview s dětmi školního věku žijícími v azylovém domě pro matky s dětmi. V předvýzkumu byla použita také metoda analýzy produktů člověka. Praktická část diplomové práce charakterizuje výzkumné místo a výzkumný vzorek, analyzuje zjištěná data výzkumného šetření a interpretuje výsledky tohoto šetření.

1 Dítě s matkou v azylovém domě

Rodina je nedílnou součástí společnosti. Na první pohled se problematika rodiny jeví jako jednoduchá. Opak je však pravdou. Kraus (2015, s. 7) popisuje současnou situaci rodiny, její funkce, postavení muže a ženy a jejich role jako těžko pochopitelnou.

Transformace společnosti zasáhla i rodinu, která také prošla určitým vývojem. Trendem současné rodiny je pokles porodnosti i sňatečnosti, přibývá dětí narozených mimo manželské soužití a výrazně narůstá matek samoživitelek. V těchto souvislostech nastává otázka, zdali rodina pořád tvoří základní sociální jednotku, nebo se nabízí zamyšlení nad tím, kdo vlastně rodinu tvoří. (Kraus, 2014, s. 119 – 124).

Změny společnosti zaznamenala i samotná definice rodiny, do které jsme dříve řadili rodiče, děti a další příbuzenstvo. Moderní definice rodiny kromě rodičů, dětí a příbuzných počítá i s lidmi, kteří mají k sobě vzájemnou náklonnost. Za rodinu se tedy považují i rodiče, kteří neuzavřeli sňatek, a jejich děti. (Matoušek, 2008, s. 177).

Tyto trendy mohou souviset s problémy v rodinách. Rozvod manželství či rozchod rodičů dítěte, ale i další problémy jako alkoholismus, nezaměstnanost, domácí násilí, vedou k prohlubování sociálních problémů rodiny. Výsledkem bývá, že matka zůstává se svými dětmi sama a náhle se ocitá v nepříznivé sociální situaci.

1.1 Matka s dítětem v nepříznivé sociální situaci

Rodina je místem, kde dochází k socializaci dítěte. Je to místo, kde se dítě prvně setkává s normami, hodnotami i návyky. Funkční rodina zajišťuje správný vývoj dítěte. Mezi základní funkce rodiny patří (Kraus, 2014, s. 133 – 136) biologicko – reprodukční, sociálně – ekonomická, ochranná (zaopatřovací, pečovatelská), socializačně – výchovná, emocionální. Pokud však rodina neplní své funkce, můžeme takovou rodinu označit jako problémovou či dokonce dysfunkční. Dle Šulové (2011, s. 117, In Gillernová, Kebza, Rymeš a kol.) je problémová rodina taková, ve které se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí. Poruchy funkce však závažně neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. V populaci se vyskytuje asi 12 – 13 % problémových rodin. Dysfunkční

rodina (asi 2 % v populaci) potřebuje soustavnou pomoc odborníků. Jejich problémy ohrožují nebo poškozují rodinu a dotýkají se vývoje, prospěchu dítěte. (Procházka, 2012, s. 113).

Nepříznivá sociální situace matek s dětmi nejčastěji vyplývá právě z problémů, které se objevují v rodinách. Zákon o sociálních službách (2006, s. 99) chápe nepříznivou sociální situaci jako „oslabení nebo ztrátu schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením“. Nepříznivá sociální situace vzniká v důsledku ztráty zaměstnání, nízkého příjmu, různých druhů závislostí (na alkoholu, drogách, patologické hráčství ad.), zdravotního postižení, dlouhodobé nemoci a jiných negativních či patologických jevů. Matky s dětmi se do nepříznivé sociální situace nejčastěji dostávají díky rozvodu (rozchodu) manželství, nezaměstnanosti, chudobě, bezdomovectví.

Rozvod manželství a samoživitelství

Rozvod či rozchod rodičů je pro dítě jednou z nejvíce traumatických situací, a přesto bývá velice častý¹. Je to také častý důvod k tomu, že je žena s dětmi nucena nalézt náhradní bydlení. Rozvod manželství je rizikový proto, že s sebou může přinést řadu jiných negativních jevů, jako je ztráta domova, zadluženost, chudoba i psychické potíže všech členů rozpadající se rodiny, včetně dětí. Dle statistického úřadu (2015, [online]) jsou nejčastějšími příčinami (až 90%) rozvodu manželství neshody obecného charakteru: „rozdílnost povah, názorů a zájmů či ostatní příčina“. Mezi konkrétní příčiny pak patří „neuvážený sňatek, alkoholismus, nevěra, nezájem o rodinu, zlé nakládání, odsouzení za trestný čin, zdravotní důvody a sexuální neshody“, které se však objevují jen zřídka. Nejčastější konkrétní příčinou rozvodu zůstává nevěra. Matoušek (2008, s. 182) definuje rozvod jako „právní úkon, kterým je ukončeno manželství“. Rozvodem zanikají práva a povinnosti vůči manželům, nezanikají však povinnosti, které rodičům zůstávají vůči dětem. Oběma rodičům zůstává především vyživovací

¹ Česká republika disponuje, ve srovnání s jinými zeměmi, vysokým procentem rozvodovosti. Téměř polovina všech manželství u nás končí rozvodem. Rok 2014 je však v tomto ohledu pozitivní. Bylo rozvedeno „pouze“ 26 764 manželských párů, což je o 1,1 tisíce méně než v roce předešlém. (ČSÚ, 2015, [online])

povinnost, a to i přesto, že dítě je soudem svěřeno pouze jednomu z rodičů (ve většině případů dítě zůstává u matky). Neplacení výživného na dítě je u nás trestním činem (§ 196, trestní zákon) a může být sankcionováno i odnětím svobody až na dva roky. Statistiky (Statistická ročenka ministerstva spravedlnosti, 2013 aj.) však ukazují, že bylo zákonem řešeno 13 857 trestných činů kvalifikovaných jako zanedbání povinné výživy. To však neřeší aktuální nepříznivou sociální a ekonomickou situaci samoživitelek, které se rázem ocitají bez stanoveného výživného.

Z ekonomického hlediska patří rodiny s jedním rodičem mezi nejvíce ohrožené chudobou. V České republice je nejčastější příčinou toho, že rodina má pouze jednoho rodiče, rozvod manželství nebo narození dítěte mimo manželství, nikoliv smrt rodiče, jak tomu bylo v minulosti (Matoušek, Pazlarová, 2014, s. 89 – 90). Výzkumy (Jarvis, Jenkis 1999 pro Velkou Británii; Avellar, Smock 2005 pro USA; Gadalla 2009 pro Kanadu; Burkhauser et al. 1990, 1991 pro Německo aj.) ukazují, že existuje výrazný nepoměr v ekonomické situaci po rozvodu mezi mužem a ženou. Ženy jsou v nevýhodě na pracovním trhu v souvislosti s péčí o své děti a mají nižší mzdy. Jsou pak závislé na nalezení nového partnera či na sociálním systému², aby byla jejich nepříznivá sociální situace alespoň zčásti vyrovnaná. U mužů je pokles příjmu po rozvodu mírný a krátkodobý. (Fučík, 2013, s. 45).

Rozvod a následné samoživitelství jako nepříznivá sociální situace je velice náročná jak pro rodiče, respektive matku, tak samozřejmě pro její děti. Děti vnímají spory mezi rodiči zhoršenou finanční situací, v některých případech musí změnit bydliště, někdy také školu, musí si nalézt nové přátele, dle dané sociální a finanční situace se změni i jejich volnočasové aktivity. Takové situace jsou pro děti značně stresující. „Když děti čelí bolesti z rozchodu rodičů, reagují stejně jako na kteroukoliv jinou bolestnou událost. Na počátku převládá pocit, že jejich svět se hroučí, zažívají úzkost, strach z budoucnosti. Jejich zármutek nad ztrátou rodiny je obvykle doprovázen strachem o rodiče, kteří jsou v tíživé situaci, a zmatkem z toho, že jejich lojalita k oběma rodičům vyvolá problémy“ (Elliot, Maurice, 2002, s. 101). Rozvod rodičů v dítěti může zanechat psychické potíže po celý život.

² V České republice existují pouze minimální rozdíly mezi úplnou rodinou a rodinou s jedním rodičem. V minulosti byl institut jednoho rodiče zohledňován, nebylo však možné ověřit, zda tomu tak je ve skutečnosti. Kvůli možnému zneužívání byl zrušen.

Nezaměstnanost žen

Matky s malými dětmi patří do sociální skupiny, u které hrozí nezaměstnanost. Pro zaměstnavatele jsou matky ne zcela jisté zaměstnankyně. Matky s dětmi bývají na pracovním trhu diskriminovány z důvodu péče o své děti v době nemoci. Pracovní trh je nevlídný také k mladým ženám, u kterých je možné mateřství. Po návratu z rodičovské dovolené nejsou zaměstnavatelé ochotni poskytnout matkám zkrácený úvazek nebo pružnou pracovní dobu.

Matoušek (2008, s. 116) definuje nezaměstnanost jako „stav, ve kterém člověk schopný práce a ochotný pracovat nemá placené zaměstnání“. Ženy žijící v azylových domech bývají mnohdy nezaměstnané. Jejich hlavní náplní je péče o děti. Problémem nezaměstnanosti klientek azylových domů pro matky s dětmi je také nízká míra vzdělanosti, kterou způsobilo brzké mateřství. Tyto ženy se proto často chytí nabídky rekvalifikačních kurzů, které některé azylové domy nabízejí. Podle Vágnerové (2012, s. 732) je práce pro člověka důležitá nejen z materiálního hlediska, ale i z osobnostního. Nezaměstnaní mohou pociťovat svou neužitečnost a bezmocnost. Práce se podílí na naší identitě, sebehodnocení i seberealizaci, kde je hlavním cílem uspět a kde má člověk potřebu ukázat, že něco umí, je užitečný, samostatný a nezávislý.

Společnost Aperio (Sami na děti, 2013, In Matoušek, Pazlarová, 2014, s. 90-91) provedla rozsáhlý výzkum ve Velké Británii, Irsku, na Slovensku a v České republice, který se zajímal o rodiny s jedním rodičem (převážně matkou) a jejich nejčastějšími problémy. Mezi tyto problémy patří ohrožení chudobou, vysoká nezaměstnanost a problémy se získáním zaměstnání, omezená možnost a schopnost kombinovat práci s rodinou, výkon práce za nízkou mzdou, zhoršení péče o děti v době výdělečné činnosti, neplacení výživného druhým rodičem a jeho špatná vymahatelnost. Tyto problémy zcela korespondují s problémy klientek azylového domu pro matky s dětmi. Tyto matky díky nezaměstnanosti žijí v nepříznivé sociální situaci i několik let, v častých případech do doby, kdy jejich děti povyrostou a stanou se částečně samostatnými. Ze stejné studie vyplývají také hlavní překážky pro získání zaměstnání, kterými jsou upřednostnění péče o vlastní děti před nástupem do práce, nedostatek dostupných zařízení pro děti, zdravotní problémy rodiče nebo dítěte, nízká finanční odměna za vykonanou práci (pracující rodič na tom není o mnoho lépe než rodič pobírající dávky), nedostatečná

kvalifikace a zkušenosti, diskriminace na trhu práce, nedostatek pracovních míst na částečný úvazek.

Dle výročních zpráv azylových domů pro matky s dětmi reagovala tato azylová zařízení na výše zmíněné překážky např. zřízením vlastní mateřské školy, center pro děti nebo klubů. Nedostatečnou kvalifikaci žen řeší kurzy a rekvalifikacemi (počítačovými, pečovatelskými, masérskými apod.). Tato řešení však často selhávají na ztrátě či nezískání finančních grantů.

Chudoba a bída žen s dětmi

Z ekonomického hlediska patří rodiny s jedním rodičem mezi nejvíce ohrožené chudobou. Matoušek a Pazlarová (2014, s. 89) uvádějí, že ohrožení vyplývá z toho, že veškeré nároky rodiny připadají na jednu pečující osobu, a je prokazatelné, že tyto rodiny čelí vyššímu riziku chudoby a sociálnímu vyloučení (Šťastná, 2009; Sami na děti, 2013 apod.). Chudoba v dnešní moderní době patří mezi největší problémy společnosti. Dle statistik (např. Lopez, Children were the age group at the highest risk of poverty or social exclusion in 2011³, 2013) je v EU chudobou ohroženo 19,3 % dětí žijících s oběma rodiči, u dětí žijících s jedním rodičem je to až 49,8 %.

Kraus a Hroncová (2010, s. 260) chápou chudobu jako „sociální jev, který je charakteristický nedostatkem životních prostředků jednotlivce či skupin“. Bídu pak vysvětlují jako chudobu ve vyhocenější podobě, o které se mluví v souvislosti s hladem a tělesným i duševním utrpením. Dle autorů můžeme chudobu dělit na absolutní chudobu (stav pod úrovní životního minima, je ohrožena celá existence – potrava, ošacení, bydlení), relativní chudobu (týká se člověka nedosahujícího standardů dané společnosti), politickou (chudobu, při níž si občan nemůže zabezpečit sám svou domácnost kvůli věku, zdravotnímu stavu, ztrátě zaměstnání apod.) a chudobu subjektivní, která je dána individuálními požadavky na životní úroveň. Matky s dětmi z azylového domu čelí nejčastěji politické chudobě, kdy se důvodem chudoby stává péče o dítě, na kterou je zcela sama.

Chudoba však nesouvisí pouze s financemi, nedostatkem jídla, bydlením. Pro řadu lidí, zejména pro matky s dětmi, představuje chudoba další negativní jevy

³ Také v online dostupnosti na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion

(potencionální bezdomovectví apod.), ale zejména i psychologické problémy, které jsou spojené s pocitem bezmoci, závislosti, studu a ponížení, neschopností dodržovat základní společenské normy, což může vést k sociálnímu vyloučení ze společnosti. (Narayan, 2000, s. 26).

Podle výzkumného šetření Národního institutu dětí a mládeže Ministerstva školství a tělovýchovy (Já chci do oddílu, aneb jak si rodiče a děti vybírají kroužky a oddíly, 2012) který se zabývá volným časem dětí ve věku 6-15 let, můžeme rodiče rozdělovat dle vztahu k volnému času dětí do několika skupin. Jednou z nich je skupina rodičů chudších, která je definovaná následovně: „Příjmově slabší skupina, u které jsou pro výběr dětských kroužků podstatné zejména finanční možnosti a také dostupnost kroužku. Tyto děti méně často navštěvují zájmové aktivity i družinu, naopak se častěji věnují vlastním zájmům doma nebo jsou někde s kamarády.“ (MŠMT, 2012, s. 9). U dětí, které nenavštěvují pravidelně žádný kroužek (18%) uvádějí jako nejčastější příčinu nezájem (28%) a poté nedostatečné finanční prostředky (24%).

Bezdomovectví žen

S nezaměstnaností, chudobou či bídou souvisí často bezdomovectví. Bezdomovce bychom měli označovat jako „lidi žijící bez stálého bydlení, obvykle i bez stálého zaměstnání, odříznuté od zdrojů, které jsou běžně dostupné jiným občanům“ (Matoušek, 2008, s. 31). Definice zahrnuje mezi lidi bez přístřeší dále „osoby žijící v nedůstojných podmínkách, v ústavech, sociálních zařízeních, osoby, které nemají vlastní bydlení, a osoby, jimž hrozí ztráta bydlení“ (Matoušek, tamtéž). Z této definice tedy vyplývá, že i ženy s dětmi žijící v azylovém domě patří mezi skupinu lidí bez přístřeší. Dle Krause (In Kraus, Hroncová, 2010, s. 269) rozlišujeme bezdomovectví zjevné (menší část této sociální skupiny) a skryté (lidé bez přístřeší využívající jiné neveřejné pomoci, např. přespávají u známých). Zvláštním případem bývají tzv. potencionální bezdomovci. Ti žijí v obtížných životních podmínkách a jsou ohroženi ztrátou bydlení (lidé v rozvodovém řízení, migranti, neplatiči nájemného, lidé opouštějící různá zařízení – vězení, ústavy apod.) Dle statistik EU se tato nepříznivá životní situace dotýká až 10 % populace. Lidi bez domova můžeme dále rozdělit na ty, kteří využívají nabízené pomoci různých institucí (klientky azylového domu) a na ty, kteří volí způsob přežívání.

Mezi osobami bez domova se stále častěji objevují ženy a mladé dívky přicházející z dětských domovů či výchovných ústavů nebo dívky, které opustily své

domovy, ať už kvůli svobodě, partnerovi nebo neplánovanému těhotenství, které neakceptovali jejich rodiče. Příčin bezdomovectví je mnoho. Mezi ženami a muži však existují rozdíly. Ženy odcházejí z domova nejčastěji kvůli rozpadajícímu se vztahu mezi rodinnými příslušníky (rozvod manželství, domácí násilí apod.). Muži zase kvůli materiálním a osobním faktorům. Ženy volí latentní formu bezdomovectví. Nejčastěji formou utajení, proto se na první pohled zdá, že mezi bezdomovci převládají muži, kteří často volí přežívání na zjevných místech, jako jsou nádraží, parky, zastávky apod. (Hradečtí, 1996, s. 54- 57).

Ženy bez stálého domova mohou využívat řadu institucí vládních, neziskových a církevních. Nejznámější jsou organizace typu **noclehárny**, které nabízejí přístřeší na jednu noc (nejvíce využívané v zimních obdobích) a pomoc při osobní hygieně, dále **denní centra**, které nabízejí stravování, základní hygienu, **domy na půl cesty** poskytující klientům do dvaceti šesti let pobytové služby. Ženy s dětmi nejvíce však využívají **azylové domy pro matky s dětmi**, které jim poskytují ubytování na relativně delší dobu.

S životními změnami souvisí změny v trávení volného času. Studie dokazují, že negativní životní změny ovlivňují pohybovou aktivitu ve volném čase. V nepříznivé sociální situaci klesá nebo se zvyšuje pohybová aktivita ve volném čase. Fyzická nečinnost ve volném čase posléze souvisí i se zdravím člověka. Studie zabývající se událostmi a změnami ve volném čase ukazují, že při změnách, jako je změna postavení v zaměstnání, nezaměstnanost, vztahové změny (rozvody, rozchody) nebo domácí násilí, se intenzita pohybové aktivity ve volném čase mění v závislosti na věku a pohlaví. Ze studie dále vyplývá, že u mladých žen procházejících životní změnou (rozvodem, změnou pracovní pozice, snížením příjmů) dochází k poklesu pohybové aktivity ve volném čase, u žen staršího věku (při změně pracovních podmínek, ztrátě příjmu, ztrátě manžela) vzrostla pohybová aktivita, u žen staršího věku (po smrti partnera) se pohybová aktivita zvýšila nebo se při souběžných životních událostech pohybová aktivita snížila. (Enberg a kol., 2012, s. 433 – 447).

1.2 Instituce a instituty sociálního zabezpečení využívající matky s dětmi

Ženám s dětmi v nepříznivé sociální situaci nezbyvá nic jiného než požádat o pomoc stát. Pro lidi žijící v nepříznivé sociální situaci byl proto zřízen systém sociálního zabezpečení. Sociální zabezpečení je „soubor institucí a institutů, který poskytuje ochranu a pomoc lidem v případech ohrožení zdraví, nemoci, nezaměstnanosti, zdravotního poškození, invalidity, pracovního úrazu, stáří, těhotenství a mateřství, rodičovství a úmrtí živitele.“ (Matoušek, 2008, s. 206). Do systému sociálního zabezpečení řadíme:

- sociální pojištění;
- sociální podporu (zaopatření);
- sociální pomoc;
- sociální služby.

Sociální pojištění je povinný finanční systém, pomocí jehož se člověk sám zajišťuje v případě sociální události. Systém sociálního pojištění zahrnuje následující pojistné systémy: nemocenské pojištění, úrazové pojištění, pojištění v mateřství, rodinné přídatky, zdravotní pojištění, pojištění ve stáří, pojištění při invaliditě, pojištění při ztrátě živitele, pojištění v nezaměstnanosti. (Kahoun, 2013, s. 25).

Sociální podpora je systém poskytování peněžitých dávek. Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní potřeby dítěte a rodin. Poskytuje se také v některých dalších sociálních situacích. Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje také v závislosti na výši příjmu. Státní sociální podpora vychází ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Dávky sociální podpory jsou:

a) dávky poskytované v závislosti na výši příjmu:

- přírůvek na dítě;
- příspěvek na bydlení;
- porodné;

b) ostatní dávky:

- rodičovský příspěvek;
- pohřebné.

Podle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře má nárok na **příspěvek na dítě** nezaopatřené dítě, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40. Pokud je splněna tato podmínka, dítě tuto dávku dostane každý měsíc dle věku: dítě do 6 let 500 Kč, od 6 do 15 let 610 Kč a od 15 – 26 let 700 Kč. Na **příspěvek na bydlení** má nárok vlastník nebo nájemce bytu, který je v bytě hlášen k trvalému pobytu a má nízký příjem. Je to dávka odvozena od výše příjmu jednotlivce i rodiny a je časově omezena. **Porodné** je taktéž odvozeno od příjmu rodiny či osoby. Nárok na tuto dávku mají ti, kteří svými příjmy nepřevyšují součin částky životního minima a koeficientu 2,40. Výše dávky na první dítě je stanovena na 13. 000 Kč, na druhé 10. 000 Kč (v případě narození dvojčat se obě sumy sečtou a jsou vyplaceny najednou). **Rodičovský příspěvek** dostává rodič, který celodenně a řádně pečuje o nejmladší dítě v rodině. Dávka je vyplácena měsíčně nejdéle do čtyř let v celkové výši 220. 000 Kč. Měsíční výši si stanoví rodič sám dle délky poskytování dávky. **Pohřebné** je vypláceno osobě, která byla ke dni smrti rodičem nezaopatřeného dítěte či dítěti, které bylo ke dni smrti nezaopatřeným dítětem. Výše pohřebného je 5. 000 Kč.

Sociální pomoci jsou „peněžní nebo věcné dávky a služby poskytované za určitých podmínek, na základě určitých kritérií a průzkumu majetkových poměrů jednotlivcům nebo rodinám, které se nacházejí na spodní hranici příjmového žebříčku nebo pod určitou úroveň sociálního minima“. (Matoušek, 2008, s. 200). Úkolem sociální pomoci je zachytit osoby, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci a tuto situaci nedokáží řešit samy, ani za pomoci své rodiny a zároveň nemají právo na pomoc ze systémů sociálního pojištění, resp. státní sociální podpory. (Kahoun, 2013, s. 26 – 27).

Ženy s dětmi přicházející do azylového domu využívají sociální pomoci velmi často. V nepříznivé sociální situaci se ocitnou náhle bez vyřízených formalit k pobírání státní sociální podpory, kterou si vyřizují později při pobytu v azylovém domě. Sociální pomoc umožňuje okamžitou pomoc matkám s dětmi, kterou nutně potřebují. S vyřizováním nutných dávek ženám s dětmi pomáhají sociální pracovníce, které pracují přímo v azylových domech a klientům jsou neustále k dispozici. Ženy s dětmi využívají nejčastěji dávek v hmotné nouzi. Hmotná nouze je vymezena zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Hmotná nouze vymezuje takové situace, které jsou spojené nedostatečným zabezpečením základních potřeb člověka, jako je obživa nebo bydlení. Dávkami v hmotné nouzi jsou (zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, s. 180 - 184):

- příspěvek na živobytí – na příspěvek na bydlení mají nárok osoby (rodiny), které nemají dostatečné příjmy, a po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nezbyvá těmto lidem na živobytí. Částka je individuální – odvíjí se od životního a existenčního minima;
- doplatek na bydlení – na doplatek na bydlení mají nárok ti, kterým nestačí vlastní příjmy na bydlení ze státní sociální podpory a zároveň mají nárok na dávku příspěvek na živobytí. Výše dávky je individuální. Je stanovena tak, aby po odečtení nákladů zůstala osobě nebo rodině částka na živobytí. Dávka je omezena na 84 měsíců v období posledních deseti kalendářních let s výjimkou osob starších sedmdesát let a osob s postižením;
- mimořádná okamžitá pomoc – dávka je vyplácena osobám v akutní nepříznivé situaci – případ, kdy nejsou naplněny podmínky pro poskytnutí opakovaných dávek a v případě neposkytnutí pomoci hrozí osobě vážná újma na zdraví.

Sociální pomoc obsahuje kromě dávek (jednorázových či opakujících se, finančních nebo věcných) také pomoc ve formě sociálních služeb.

Sociální služby jsou dle Matouška (2008, s. 203) všechny služby, krátkodobé i dlouhodobé, poskytované oprávněným osobám. Cílem sociálních služeb je zvýšení kvality klientova života, případně i ochrana zájmů společnosti. Sociální služby vycházejí ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Sociální služby dle tohoto zákona zahrnují:

- sociální poradenství – základní sociální poradenství (poskytuje lidem potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé sociální situace) a odborné sociální poradenství (poskytuje lidem informace zaměřené na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin, osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, pro osoby se zdravotním postižením a podobně);
- služby sociální péče⁴ – napomáhají lidem zajistit soběstačnost, jak fyzickou, tak i psychickou. Cílem je umožnit lidem zapojení do běžného života, a pokud zapojení není zcela možné, zajistit jim takové podmínky, aby byla zachována jejich důstojnost;

⁴ Mezi služby sociální péče se řadí osobní asistence, pečovatelská služba, tísňová péče, průvodcovské a předčitatelské služby, podpora samostatného bydlení, odlehčovací služby, centra denních služeb, denní a týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, chráněné bydlení, sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče.

- služby sociální prevence⁵ – pomáhají zabraňovat sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy kvůli své nepříznivé sociální situaci, sociálně znevýhodněnému prostředí nebo životním návykům, které vedou ke konfliktu se společností.

Sociální služby mohou být poskytovány formou ambulantní (klienti docházejí do zařízení), pobytovou (klienti jsou v zařízení ubytováni) nebo terénní (klientům jsou služby poskytovány v jejich přirozeném prostředí). Sociální služby jsou klientům poskytovány bez úhrady nákladů nebo za částečnou případně za plnou úhradu nákladů. V sociálních službách vykonávají odbornou činnost pouze sociální pracovníci, pracovníci v sociálních službách, zdravotničtí pracovníci, pedagogičtí pracovníci nebo manželští a rodinní poradci, případně další odborní pracovníci.

1.3 Azylový dům pro matky s dětmi

Azylový dům pro matky s dětmi je sociální služba, která nabízí zejména ubytování matkám s dětmi, které se nacházejí v náročné životní situaci spojené se ztrátou bydlení. Matoušek (2008, s. 30) azylový dům pro matky s dětmi definuje jako „zařízení pro ubytování matek s malými dětmi (v ČR do 3 let), které se dostaly do tak nepříznivé situace, že by bez náhradního ubytování nebyly schopny vychovávat své dítě“. V praxi se tato definice liší. Azylové domy pro matky s dětmi přijímají i matky s dětmi staršími tří let (avšak mladšími 18 let, výjimečně nezaopatřenými dětmi do 26 let).

Cílem azylových domů je pomoci ženám s nezletilými dětmi v tíživé sociální situaci, poskytnout jim přechodné ubytování, podpořit je v samostatnosti a řešit společně s klientkami jejich problémy tak, aby se nestaly závislými na jiné sociální pomoci. Posláním azylových domů pro matky s dětmi bývá velmi podobné. Posláním azylového domu pro matky s dětmi v Mladé Boleslavi je následující: „Posláním služby je poskytnout matkám s nezletilými dětmi a těhotným ženám, které jsou v nepříznivé životní situaci spojené se ztrátou bydlení, přechodné a důstojné ubytování na maximální dobu jednoho

⁵ Mezi služby sociální prevence se řadí raná péče, telefonická krizová intervence, tlumočnické služby, **azylové domy**, domy na půli cesty, kontaktní centra, krizová pomoc, intervenční centra, nízkoprahová denní centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny, služby následné péče, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity, terénní programy, sociální rehabilitace.

roku a zároveň jim poskytnout odbornou sociálně právní podporu ve snaze řešit svou nepříznivou životní situaci.“ (Čihák, 2015, [online]).

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách řadí azylový dům mezi služby preventivní, tzn. s cílem předcházet sociálnímu vyloučení a bezdomovectví. Azylové domy pro matky s dětmi nabízí služby pobytové (ubytování, poskytnutí základních hygienických potřeb, případně i stravy), poradenské (zejména sociálně – právní poradenství) i terénní (depistážní činnost). Dle § 22 vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, azylové domy vykonávají tyto úkony:

- vytvoření podmínek pro samotnou přípravu nebo pomoc s přípravou stravy;
- zajištění nebo poskytnutí stravy odpovídající věku, zásadám racionální výživy a potřebám dietního stravování;
- ubytování po dobu zpravidla nepřevyšující jeden rok;
- umožnění celkové hygieny těla;
- vytvoření podmínek pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla, výměny ložního prádla;
- pomoc při vyřizování běžných záležitostí vyplývajících z individuálních plánů;
- pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podporu při dalších aktivitách podporujících sociální zaměňování osob, včetně uplatňování zákonných nároků a pohledávek.

Azylový dům pro matky s dětmi poskytuje matce a dítěti (dětem) samostatnou místnost, někdy s kuchyňským koutem (nebo společnou kuchyní), koupelnou a toaletou. Azylové domy bývají vybaveny také prádelnou, společenskou místností, některé mateřskou školou nebo denním centrem pro děti. Některé azylové domy mají k dispozici tzv. krizový pokoj, který slouží matkám s dětmi v akutní krizové situaci. Tento pokoj bývá zdarma i na několik dní. Matky s dětmi v azylovém domě podléhají vnitřnímu řádu, který definuje práva a povinnosti klientů azylových domů. Pobyt v azylovém domě je časově omezen. Nejčastěji bývá smlouva s klientkou uzavřena na jeden kalendářní rok. Za dvanáct měsíců je smluvní vztah rozvázán a klientka se svými dětmi musí ze sociální služby odejít. Během pobytu v azylovém domě se klientka musí postarat o zajištění finančních zdrojů (ze zaměstnání, státní sociální dávky), o nalezení trvalého bydlení a zároveň musí celý den pečovat o své děti. Azylový dům se tak snaží o znovu začlenění žen do společnosti. Není však zákonem ustanoveno, že klientky nemůžou využívat služeb jednoho azylového a přejít do druhého azylového domu. Tím nastávají situace, kdy ženy putují

z jednoho azylového domu do druhého a plné resocializace nedosáhnou, což může mít negativní dopad i na jejich děti, které střídají často školy, nemají trvalé zázemí, přátele ani dobrý životní vzor. Tento putující život se proto může pro tyto děti stát normou. (Janderová, 2014, s. 16 – 38).

Azylové domy pro matky s dětmi poskytují své služby za úhradu. Vyhláškou č. 505/2006 Sb. § 22 je vymezena maximální částka. Ubytování pro matky s dětmi je stanovené na maximální denní částku 90 Kč za matku a 60 Kč za nezletilé dítě. Zvlášť je pak hrazené stravování a jiné služby (praní, žehlení, používání svých elektronických spotřebičů).

Zřizovatelem azylových domů pro matky s dětmi bývá nejčastěji církev a nestátní organizace. Méně často jsou to pak obce nebo státní orgány. V ČR je dle Registru poskytovatelů sociálních služeb (2015, [online]) celkem 214 poskytovatelů služeb azylových domů. Nejvíce jich je v Moravskoslezském kraji naopak nejméně v kraji Karlovarském. Azylové domy zastřešuje organizace S.A.D. Jedná se o Sdružení azylových domů. Sdružení spolupracuje s azylovými i jinými organizacemi, poskytuje pomoc lidem v nouzi a také vykonává poradenskou, vzdělávací, konzultační a informační činnost pro své členy (Poslání a cíle S. A. D., 2015, [online]).

Klientkami azylového domu pro matky s dětmi bývají kromě matek s nezletilými dětmi také těhotné ženy. Ve speciálních případech toto zařízení přijímá také otce s nezletilými dětmi, kteří se ocitají v nepříznivé sociální situaci. Podle klientů můžeme rozlišovat azylové domy na:

- azylové domy pro jednotlivce – pro ženy, pro muže;
- azylové domy pro matky (otce) s dětmi, příp. těhotné ženy nebo pro nezletilé matky;
- azylové domy (anonymní) zaměřené na oběti domácího násilí;
- azylové domy pro celé rodiny.

Důvodů, proč matky s dětmi vyhledají službu azylových domů, je mnoho. Všechny důvody však vycházejí z nepříznivé sociální situace klientek. Faktory, které nutí matku s dětmi využívat služeb azylových domů, jsou rozvod manželství nebo rozchod partnerství a následná ztráta bydlení, nezaměstnanost žen, chudoba a bída či potencionální bezdomovectví. Mnoho klientek přichází do azylových domů také z důvodů **domácího násilí**. Pro tyto případy jsou zřizovány azylové domy s utajenou adresou pro oběti

domácího násilí⁶. Ženy jako oběti domácího násilí s dětmi využívají hojně i azylové domy pro matky s dětmi, kde se následně odborně pracuje s těmito klientkami, ale také s jejich dětmi, které se stávají pozorovateli zlého jednání mezi rodiči. „Pod pojmem domácí násilí rozumíme útoky, napadání, výhrůžky od blízké osoby s cílem ublížit či získat nad obětí převahu a moc. Je útokem na lidskou důstojnost, ohrožuje zdraví a ve vyhocených případech i život oběti.“ (Švarcová, 2009, s. 89). Domácí násilí nemusí být pouze mezi partnery. Kromě násilí páchaného na ženách (mužích) může být namířeno proti seniorům, zdravotně postiženým a dětem. Vágnerová (2012, s. 633) uvádí druhy domácího násilí, a to násilí fyzické (bití a jiné fyzické ohrožování), sexuální násilí, psychické týrání (vyvolávání strachu, vydírání, ponižování), ekonomické omezování (bránění vlastního výdělku, minimalizace prostředků na domácnost), sociální izolaci (zákaz kontaktu s příbuznými, přáteli atd.). Domácí násilí se odehrává vždy na soukromém místě beze svědků, takže není zcela jisté, jaký je výskyt tohoto patologického jevu. Podle výzkumu agentury STEM se obětí domácího násilí stalo 16 % populace, z toho v 95 % ženy, z nichž 80 % uvedlo, že se jejich partner takto choval i k jejich dětem. (Vágnerová, 2012, s. 634).

Pokud budeme mluvit o násilí páchaném na dětech, můžeme použít pojem **syndrom CAN** (Child Abuse and Neglect) – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Hroncová (in Kraus, Hroncová, 2010, s. 243) definuje syndrom CAN jako „soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, především v rodině“. Zdravotní komise Rady Evropy do syndromu CAN zahrnuje tělesné týrání (tělesné ubližování dítěti anebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte), duševní a citové týrání (takové chování, které má negativní dopad na citový vývoj dítěte, na jeho osobnost, jako je snižování sebevědomí, ponižování, odmítání dítěte apod.), sexuální zneužívání (zahrnuje jakékoliv sexuální chování – nevhodné dotýkání, pohlavní styk) a zanedbávání (nedostatek péče, který brání ve vývoji dítěte). (Švarcová, 2009, s. 103 – 107).

Dle Kopřivy (2005) Abraham Maslow hovoří o základních lidských potřebách každého člověka. Pokud není splněna potřeba nižšího stupně, nemůže být splňována potřeba stupně vyššího. Základními potřebami jsou (od nižších po vyšší) potřeby

⁶ Příkladem může být ROSA – centrum pro týrané ženy, které poskytuje klientkám odborné poradenství a komplexní pomoc (krizová intervence, vytvoření bezpečnostního plánu, utajené azylové bydlení, telefonické krizové pomoci). Více na <http://rosa-os.cz/>

fyziologické, potřeba bezpečí a jistoty, potřeba sounáležitosti a lásky, potřeba uznání a sebeúcty a potřeba seberealizace. Pokud se zamyslíme nad klientkami azylového domu pro matky s dětmi a jejich potomky, u nichž základní potřeby nebývají splněné (např. potřeby jistoty a bezpečí, kdy mezi tyto potřeby řadíme potřebu přístřeší, stálosti, řádu či potřebu z vyššího stupně, potřebu uznání a sebeúcty, které právě ženy a děti z prostředí domácího násilí tuto potřebu neuspokojují), a jejich trávení volného času, tak není lehké bez těchto uspokojených potřeb trávit volný čas kvalitně, organizovaně. Pokud jejich nepříznivá sociální situace vychází z dysfunkčního rodinného prostředí či z jakýchkoliv problémů (např. chudoba, nezaměstnanost), které se odráží na nich a jejich nejbližších, není lehké volný čas trávit dle svých představ, protože kvalitní trávení volného času nebývá v těchto situacích pro tyto jedince důležité.

2 Prostředí azylového domu a jeho vliv na jedince

Prostředí se společně s dalšími neméně důležitými faktory podílí na optimálním rozvoji jedince. Hraje svou roli v procesu utváření jedince, v procesu výchovy a socializace. Socializace je proces postupné přeměny člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou. Je to tedy proces postupného začleňování se do života dané společnosti, proces, v němž se učíme v dané společnosti žít (Kraus, 2008, s. 59). Socializace probíhá po celý život a vždy s daným prostředím souvisí. Začíná již v rodinném prostředí, utváří se také ve školním prostředí i v prostředí vrstevníků, města, státu a v celé společnosti. Záleží tedy na daných normách, hodnotách, zvycích apod., které společnost přijímá a řídí se jimi. V případě, že jedinec nepřijme dané normy nebo se od těchto norem odchyluje, Kraus (2008, s. 60) hovoří o deviantní socializaci (desocializaci). O nápravu chování takového člověka se pak snažíme v procesu resocializace – tedy návratu člověka do normálního života. V procesu socializace působí činitelé (Kraus, 2014, s. 88 – 89), které se procesu účastní. Schéma 1 ukazuje, že se jedná především o genotyp (vrozené dispozice jedince) včetně jisté míry přirozené aktivity, vliv prostředí (společenské, kulturní, přírodní apod.) a výchovu. Výsledkem je pak fenotyp.

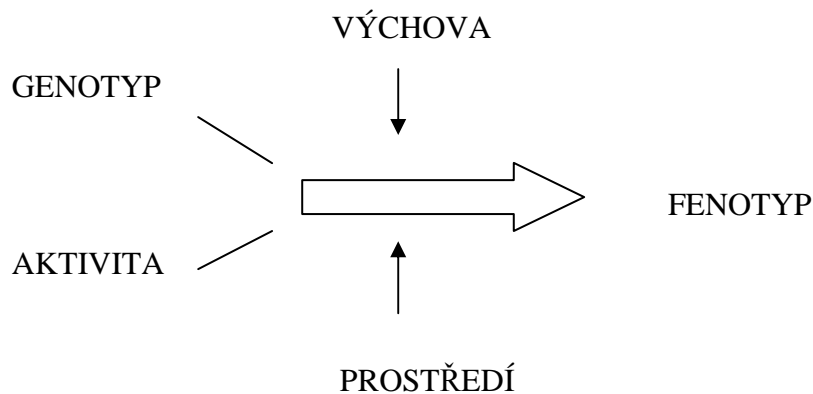

Schéma 1: Činitelé procesu socializace

Pojem prostředí je známý a užívaný v mnoha vědách společenských i přírodních (chemie, fyzika). Vždy jde však o „předměty, jevy existující kolem nás, nezávisle na našem vědomí, tedy o určitý prostor, o objektivní realitu“. Pokud prostředí vytváří podmínky pro život, pak hovoříme o životním prostředí. V životním prostředí

jde o vzájemnou interakci mezi lidmi a přírodou, mezi lidmi a kulturou a mezi lidmi navzájem. (Kraus, 2008, s. 66 - 67).

Procházka (2012, s. 88 - 90) uvádí pojem sociální prostředí, které má zásadní vliv na člověka a vede jej procesem socializace. Dále prostředí rozděluje na:

- mikroprostředí – bezprostřední prostředí, které obklopuje jedince, jako je např. rodina, parta. Toto prostředí je pro výchovu a socializaci člověka nejdůležitější. Azylový dům pro matky s dětmi jako přechodné bydliště řadíme právě mezi mikroprostředí;
- makroprostředí – prostředí, které utváří podmínky pro celou společnost – ekonomika, politická a právní kultura společnosti, státu apod.

Dále uvádí exoprostředí (popisuje, jak jsou pro každého z nás významné socializační vlivy, které pocházejí z prostředí lidí nám blízkých) a mezoprostředí (označuje vztahy mezi jednotlivými mikroprostředími).

Prostředí se může taktéž dělit (Kraus, 2008, s. 68 – 69) podle velikosti na mikroprostředí, lokální prostředí, regionální prostředí a makroprostředí. Podle povahy realizované činnosti na pracovní (dílna, hala, kancelář), obytné, rekreační (hřiště, park, klubovna). Z hlediska podílu člověka na podobě daného prostředí pak dělíme prostředí na přirozené a umělé (člověkem vytvořené). Podle charakteru, jímž je dané prostředí v zásadě tvořeno ho členíme také na přírodní, společenské a kulturní, podle povahy daného teritoria na prostředí venkovské, městské, velkoměstské nebo podle pohledu frekvence, pestrosti a kvality působících podnětů.

2.1 Prostředí azylového domu jako náročná životní situace

Každá žena s dětmi přicházející do azylového domu si prochází náročnou životní situací. Ať je důvodem vyhledání služeb azylového domu rozvod manželství, neplánované těhotenství, špatná finanční situace nebo domácí násilí, vždy tyto životní zkoušky negativně ovlivňují psychiku ženy i vývoj dítěte. Prostředí azylového domu klientkám pomáhá prostřednictvím sociálních pracovníků, psychoterapeutů, krizových interventů a dalších odborníků, které řeší jejich náročnou životní situaci jak z hlediska sociálního, tak z hlediska psychologického. Z mé praxe i z předchozího výzkumného

šetření vyplývá, že se nejčastěji jedná o následující psychické obtíže (Janderová, 2014, s. 3 – 8):

Stres, z anglického stress, můžeme volně přeložit jako nátlak, napětí, tlak, zátěž. Z psychologického hlediska můžeme stres chápat jako „stav nadměrného zatížení či ohrožení“. (Vágnerová, 2012, s. 50). Stres však má mnohem širší význam, tento pojem používáme např. pro označení náročné životní situace. Stres nemusí mít vždy negativní význam. Může vycházet také z pozitivní životní situace, která je zátěžová (např. svatba, dovolená). Eustres, jak je pozitivní stres označován, není však příkladem pro klientky azylových domů a jejich děti. Ty zažívají převážně distres, čili stres negativní. Vágnerová (2012, s. 50) charakterizuje stres v následujících znacích: člověk má pocit neovlivnitelnosti situace, ve které se nachází. Tento znak se u klientek azylových domů velmi často objevuje. Klientky mají pocit, že se jejich situace spojená se ztrátou bydlení nedá pozitivně ovlivnit a jejich motivace vrátit se zpět do běžného života je nulová. Dalším znakem je pocit nepředvídatelnosti vzniku stresové situace, pocit nezvládnutelnosti situace a nepříjemný tlak okolností vyžadujících příliš mnoho změn (rozpadu rodiny, ztráty domova, finančních nedostatků, ztráty zaměstnání aj.). Yehuda a Wong (in Fink, 2010, s. 113) rozdělují stres na akutní stresovou poruchu a posttraumatickou stresovou poruchu. Jako akutní stresovou poruchu označují extrémní stresovou situaci nebo trauma ne starší jednoho měsíce. Posttraumatická stresová situace je pak stres, který trvá více než jeden měsíc a může se dále rozdělovat na akutní (1 – 3 měsíce) a chronickou (3 a více měsíců) posttraumatickou stresovou situaci.

Posttraumatická stresová porucha u dětí se rozvíjí po „emočně těžké, stresující události, která přesahuje lidskou zkušenost a bývá traumatická pro většinu lidí“. (Malá, 2007, s. 102). Yehuda a Wong (in Fink, 2009, s. 120) uvádějí, že prevalence posttraumatické stresové situace u dětí je přibližně 24 – 39 % v populaci. U dětí existují dva typy zraňujících událostí: „náhlý, nepředvídatelný traumatický zážitek nebo predikovatelné, opakované, očekávané trauma“. (Malá, 2007, s. 105). Druhý typ traumatu je spojován s takovou rodinou, kde se objevuje agresor a dochází k domácímu násilí, u kterého je dítě přítomno, dále kde dochází k sexuálnímu zneužívání dítěte nebo k tělesnému či psychickému týrání. Často k posttraumatické stresové poruše u dítěte dochází také po rozvodu rodičů. Důsledkem bývá úzkost, zvýšená přecitlivělost, emoční otupělost, demotivace, deprivace i psychosomatická onemocnění.

Frustrace je „situace, kdy je člověku znemožněno dosáhnout uspokojení nějaké subjektivně důležité potřeby, ačkoli byl přesvědčen, že tomu tak bude“. (Vágnerová, 2012, s. 48; Nakonečný (1996, s. 122) uvádí dva typy frustrace:

- existenciální frustrace – ztráta smyslu života; může vést k depresím a sebevraždám, může se objevit i u osob žijících v blahobytu, které nemají žádné životní perspektivy;
- tzv. reaktance – vyvolaná omezením osobní svobody.

„Každý jedinec se vyznačuje určitou mírou tzv. frustrační tolerance, tj. odolnosti vůči frustrující situaci. Děti mají nižší toleranci než dospělí a kolektivní frustrace jsou snášeny lépe než individuální.“ (Nakonečný, 1996, s. 122).

Deprivace je „stav, kdy některá z objektivně významných potřeb, biologických či psychických, není uspokojována v dostatečné míře, přiměřeným způsobem a po dostatečně dlouhou dobu“. (Vágnerová, 2012, s. 53). Tento stav strádání klientky azylového domu i jejich děti zažívají také v mnohých případech. Primárně se nejedná o strádání základních fyziologických potřeb člověka, avšak i nedostatečný přísun jídla nebo kvalitního spánku není u klientek azylových domů a jejich dětí výjimkou. Kromě deprivace v oblasti biologických potřeb se mohou ženy s dětmi z azylových domů potýkat s deprivací citovou. Citová deprivace může u dítěte vzniknout, když není akceptováno rodičem (rodiči), nemá dostatek emočních podnětů a pocitu bezpečí od mateřské osoby a tzv. citově strádá. (Vágnerová, 2000, in Homolková, 2006, s. 5). Důsledky citové deprivace u dětí jsou variabilní. Höschl či Vágnerová (in Homolková, 2006, s. 6) hovoří o narušené interpersonální komunikaci, poruchách socializace, narušení v rozumových schopnostech (nejsou schopny se učit ze zkušenosti, chybí důvod ke snaze, jejich výsledky nejsou okolím oceňovány), v citovém prožívání (děti bývají emočně ploché, nedůvěřivé, někdy agresivní), v mezilidských vztazích (projevují se egocentricky, infantilně, nemají vyvinutou schopnost empatie, mají problémy s respektováním norem), a v uspořádání hodnot. Dysfunkčnost rodiny, která vyústí v bezdomovectví žen a jejich dětí, může zapříčinit také sociální a kognitivní deprivaci. Sociální deprivace je dle Vágnerové (2012, s. 54) důsledkem kontaktů s lidmi. Ke vzniku může přispět také izolace od některých členů rodiny. V tomto prostředí se nemůže dítě plně rozvíjet ani socializovat. Kognitivní deprivace spočívá ve výchovném a výukovém zanedbávání dítěte. Důsledkem sociální a kognitivní deprivace u dětí z azylových domů je problém v oblasti rozumové, řečové. (Homolková, 2006, s. 6). Tyto děti se hůře adaptují na školní prostředí, mnohdy

mívají výchovné problémy (nedokážou se zapojit do třídního kolektivu, mají problémy při skupinových pracích, hrách) a také problémy prospěchové (nemají motivaci se učit, připravit se na další výuku) a často bývají přerazovány do základních škol praktických či bývají označovány jako nezralé pro povinnou školní docházku a je jim doporučen odklad.

Deprese, dříve také melancholie, je onemocnění duše i celého těla. Je to závažná psychická porucha postihující až 10 % populace. Mezi hlavní projevy deprese patří pocit smutku, sklíčená nálada, snížené sebevědomí, beznaděj, pesimistické výhledy, bezdůvodné obavy, úzkosti, pocity méněcennosti, neschopnost se radovat ze zážitků a věcí dříve radostných, nezájem o sebe, o svou práci, rodinu, přátele, zájmy. Časté jsou také myšlenky na sebevraždu. (Anders, 2001, s. 3).

Příčinou deprese může být cokoliv. Bývají však uváděné následující faktory: vrozené predispozice, nepříznivé podmínky v dětství (ztráta důležité osoby, nedostatečná péče, nebo naopak přílišné rozmazlování), stresové životní události (ztráta partnera nebo jeho odchod, změna nebo ztráta životní role), biochemické faktory, psychologické faktory (lidé s nízkým sebevědomím, pesimisté), současná rodinná a pracovní situace (konflikty v rodinném životě, problémy v práci). (Praško, Kosová, 2001, s. 4).

Strach z nejasné budoucnosti. „Strach se definuje jako nepříjemný prožitek vázaný na určitý objekt nebo situace, které v jedinci vyvolávají obavu z ohrožení. Je tedy reakcí na poznané nebezpečí a má signální a obranou funkci.“ Tento stav doprovází úzkost, při níž si jedinec neuvědomuje konkrétní objekt nebo situaci a bývá spojována s bezradností, příp. panikou. Úzkost může přejít ve strach a naopak (Vymětal, 2004, s. 12 – 13). U klientek azylových domů převládá strach z určité situace, a to strach z nejasné budoucnosti. Pocit strachu z nejasné budoucnosti nastává po ztrátě domova. Tento pocit zažívají společně s ženami i jejich děti. Matějček a Dytrych (2002, in Homolková, 2006, s. 6) uvádí, že dítě vnímá důležitost domova asi od dvou let a domov je pro něj bezpečné prostředí. Dítě starší dvou let tedy zaznamenává nepříznivou životní situaci spojenou se ztrátou bydlení (dítě se z bezpečného prostředí přemísťuje do azylového domu, do prostředí neznámého), tato situace v něm může zanechat psychické stopy.

Psychické trauma Vágnerová (2012, s. 52) definuje jako „náhle vzniklou situaci, která má pro jedince výrazně negativní význam, vede k určitému poškození nebo ztrátě“. Dále uvádí (tamtéž), že traumatizovaný člověk ztrácí pocit jistoty a bezpečí, prožívá úzkost, která je vyjádřením jeho obav z budoucnosti, i smutek. Trauma se projevuje v chování jedince (izolace, agrese, útočné jednání). Trauma může být jednorázové

ale i opakované. Jisté je, že změna životní situace se pro postiženého jedince stává zdrojem stresu.

Jedinec v **psychické krizi** má pocit bezmocnosti, bezradnosti, úzkosti, zoufalství a beznaděje. Krize je narušení psychické rovnováhy v důsledku vyhocení situace, dlouhodobé kumulace či nárůstu problémů. Tento stav vyjadřuje existenci aktuálně nezvladatelného problému. Krizi můžeme chápat jako podnět k nutné změně. Krize nastává tehdy, pokud selžou všechny obranné mechanismy a je velice náročné hledat další řešení dané situace. V důsledku krize se mění uvažování, hodnocení situace i jednání. (Vágnerová, 2012, s. 53).

Život v prostředí azylového domu patří mezi velmi náročné životní situace. Ženy s dětmi žijí v nejistotě a ve strachu z budoucnosti. Navíc pobyt v azylovém domě je jisté bydlení pouze na přechodnou dobu (bývá stanoven na jeden rok). Z těchto důvodů azylové domy zajišťují pomoc ženám s dětmi. Pomoc v náročné životní situaci poskytují psychoterapeuti (bývají externími zaměstnanci azylových domů), kteří poskytují psychoterapii nebo doporučují jinou léčbu (léčbu psychiatrickou, léčbu pomocí medikamentů – antidepresiv, alternativní léčbu, jinou terapii – např. fototerapii - léčbu jasným světlem, elektrokonvulzi apod.).

Psychoterapie je „záměrné léčebné působení psychologickými prostředky (slovy, rozhovorem, neverbálním chováním, podněcováním emocí, sugescí, učením, vztahy) na nemoc, které má odstranit nebo zmírnit obtíže a při němž dochází ke změnám v prožívání a chování nemocného“. (Anders, 2001, s. 25). Psychoterapii můžeme rozdělovat na podpůrnou, reedukativní a rekonstruktivní. Vedle psychoterapie individuální je psychoterapie skupinová, která je pro klientky azylových domů přínosná. Klientky v této podobě terapie poznávají podobnou náročnou životní situaci i v případech ostatních žen. Uvědomují si tak, že v takové situaci nejsou pouze ony, ale i další ženy, a že náročná situace má řešení.

2.2 Výhody a rizika prostředí azylového domu

Prostředí azylového domu je prostředí, které můžeme uměle upravit pro pozitivní vývoj dítěte. Má ale i jistá rizika, které nedokážeme ovlivnit. Kraus (in Kraus, Poláčková, 2001, s. 105) hovoří o vlivech prostředí na jedince, které mohou jednání člověka věčně

podpořit, nebo být překážkou; mohou jeho jednání přímo formovat (úzce účelový prostor) či mohou mít signální funkci (anticipačně vyvolávat určité jednání). Abychom mohli pomocí prostředí azylových domů pozitivně ovlivnit jednání klientů, je důležité znát obecné znaky prostředí azylového domu (Homolková, 2006, s. 10):

- azylový dům je reintegrační zařízení (cílem je zplnohodnotit uživatele k přebírání kompetencí potřebných k návratu do společnosti);
- uživatelé jsou objektem i subjektem sociální pomoci;
- cílová skupina představuje ohroženou skupinu obyvatel;
- vnitřní řád vymezuje práva a povinnosti klientů;
- zajištění určitého stupně soukromí (ubytování ve vlastních pokojích či bytových jednotkách, do kterých je za určitých podmínek povolen vstup personálu);
- dostatečné materiální vybavení pro důstojný život dospělých i dětí klientů;
- nepřetržitý provoz;
- vedení dokumentace o klientech, zajišťování či zprostředkování poradenství, instruktáže, terapie, krizová intervence.

Mezi hlavní výhody prostředí azylového domu pro ženy s dětmi patří bezesporu **zabránění přímého bezdomovectví** žen a jejich dětí. Azylové prostředí tvoří pro své klienty bezpečné útočiště na určitou dobu. Z toho vyplývá další výhoda azylového domu, a to, že matce nemusí být odejmuto dítě z její péče, protože azylové domy zajišťují vhodné prostředí pro zdravý vývoj dítěte.

Další výhodou azylového prostředí je **pozitivní vliv na děti v rámci jejich výchovy**. Kraus (in Kraus, Poláčková, 2001, s. 106 – 108) hovoří o úloze prostředí ve výchově. Vymezuje dvě hlavní funkce prostředí v oblasti výchovy. Situační funkce je každá výchovná situace či výchovný zásah, který se odehrává v nějakém konkrétním prostředí – ve třídě, klubovně, doma. Z tohoto hlediska vytváří každé prostředí jakousi „kulisu“ k výchovné situaci. Tato kulisa může působit pozitivně (pokud je v souladu s výchovnými cíli), negativně (pokud je v rozporu s výchovnými cíli, proti záměrům vychovatele) nebo neutrálně (prostředí zůstává irelevantní). Funkce výchovná (formovací) – konkrétní prostředí velmi mocně ovlivňuje jednání a podílí se také na rozvoji osobnosti. Chování dětí (lidí) se mění podle toho, v jakém se nacházejí prostředí. Pokud je tedy zřejmé, že tyto dvě funkce jsou prokazatelné, je dobré jich využít a prostředí azylového domu podle těchto funkcí upravit.

Homolková (2006, s. 11) uvádí, že výhodami prostředí pro výchovu dětí je práce s rizikovou skupinou dětí a mládeže v prostředí jejich dočasného domova (pedagog má dostupnější možnost ke kontaktu s dítětem); dále je to příležitost ke včasné sociálně pedagogické diagnostice, možnost navázání osobního vztahu s dítětem i mimo záměrnou výchovu prostřednictvím neformálních interakcí. V azylových domech můžeme pracovat s rodinným systémem dítěte (nabízí se možnost spolupráce s matkou a sourozenci), je možné propagovat volnočasové aktivity (mluvit o nich s dítětem i s matkou), můžeme zde cíleně pracovat s vrstevnickou skupinou. Pozitivní vztahové klima v zařízení může dětem poskytovat modelové vzorce chování. (Homolková, 2006, s. 11).

Přítomnost norem (zejména vnitřní provozní řád zařízení) v azylových domech vede nejen u dětí, ale i u žen k naučenému vzorci respektovat určitá pravidla (zákaz kouření v areálu, zákaz požívání alkoholu a jiných návykových látek, ohlášení delšího pobytu mimo zařízení apod.) a řídit se jimi. Učí klienty plnit své povinnosti (úklidy společenských prostor, povinnost dohlížet na své děti, povinnost dodržovat hygienické zásady apod.), které pozitivně ovlivňují jejich další životní kroky. Toto chování se nezáměrně učí i děti žen. S přítomností norem v zařízení souvisí také **resocializace a reedukace** naučeného chování klientek – prostředí azylového domu se snaží o znovu začlenění klientek do běžné společnosti tím, že napravuje jejich negativní naučené vzorce chování.

Prostředí azylového domu vykazuje i jistá rizika. Homolková (2006, s. 11) uvádí následující rizika prostředí azylového domu:

- určitá izolace od dětí z majoritní skupiny;
- dítě je nepřetržitě pod tlakem vrstevnické skupiny;
- dítě může postrádat soukromí, může se daným prostředím cítit stigmatizováno a omezováno;
- dítě se může postupně identifikovat se skupinou lidí na „okraji společnosti“.

Jednou z výhod prostředí azylového domu je snaha o resocializaci. Na druhé straně je zřejmé, že z důvodu **izolovanosti klientek a jejich dětí** (klientky musí hlásit dlouhodobější odchody i příchody ze zařízení, oznámit návštěvu, v nočních hodinách musí být v zařízení apod.) od majoritní společnosti nebude resocializace žen zcela úspěšná. Také **socializace u dětí**, která je velice důležitá, není vždy pozitivní. Každý člověk má dispozici, která se v sociálním prostředí rozvíjí v sociabilitu, tedy schopnost navazovat kontakty, vztahy s jinými lidmi, přebírat různé role, napodobovat různé vzory, osvojovat si různé

poznatky, tedy schopnost sociálně se učit (Kraus, 2008, s. 59). V tomto případě děti, částečně izolované, nemají dostatek podnětů, sociálních kontaktů, aby sociabilita byla naplněna. Přebírají proto role matek a ostatních klientek, které jsou ve stejné situaci. Je zde riziko, že matka přechází z azylového domu do jiného azylového domu a děti vnímají takový způsob života jako zcela běžný. V zařízení **chybí mužský vzor**, což pro chlapce není dobré, nemohou napodobovat chování a vzor muže.

Ženy s dětmi z azylových domů čelí **sociálnímu vyloučení**. „Termín obvykle označuje komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, resp. nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt.“ (Matoušek, 2008, s. 205). Matoušek (tamtéž) dále uvádí, že se jedná o lidi žijící v chudobě, bez účasti na trhu práce, přiměřeného bydlení, dostatečného příjmu, obvykle žijí v izolaci v malé skupině podobně deprimovaných lidí. Příčiny sociálního vyloučení mohou být individuální i systémové: nízké sebevědomí, nízký příjem, nedokončené vzdělání, nedostatečné sociální dovednosti, špatné duševní či tělesné zdraví, špatné bydlení, vysoký věk, vysoká úroveň kriminality v okolí, nefunkčnost rodiny, závislost na návykových látkách, nezaměstnanost aj.

Jak už pojem sociální vyloučení napovídá, ženy z azylových domů mají často **nedokončené vzdělání** (také z důvodu brzkého mateřství). Nízký stupeň vzdělání souvisí dále s **nízkými příjmy, omezeným pracovním uplatněním** nebo **nezaměstnaností**, což jsou další problémy žen z azylových domů. Také pro děti není škola důležitou životní hodnotou. V popředí je vyrovnávání se s nepříznivou sociální situací, strach z budoucnosti.

Uvnitř zařízení vzniká malá částečně izolovaná sociální skupina azylových matek a dětí. Děti se stávají součástí vrstevnické skupiny a tráví spolu velké množství času. Rizikem prostředí se stává vznik party a možné naučení **rizikového chování** od ostatních vrstevníků.

2.3 Vliv azylového prostředí na rizikové chování dětí

Prostředí zásadně ovlivňuje utváření osobnosti, může působit pozitivně (ve smyslu společensky žádoucích norem, vzorců jednání) nebo negativně (v rozporu). Člověk nemůže žít mimo přírodní prostředí, stejně jako nemůže žít bez sociálních kontaktů, mimo sociální prostředí. Dochází tedy k sociálním kontaktům, jejichž průběh lze vyjádřit pojmem adaptace. Adaptace je pojem, kterým bývá označováno vyrovnání se s určitými podmínkami nebo s novými situacemi. Vyrovnávání se s prostředím bývá individuální. Pokud je člověk neschopný vyrovnat se s danými podmínkami, s novou situací, pak hovoříme o maladaptaci (maladjustaci). K adaptaci dochází dvojím způsobem. Člověk se sám přizpůsobuje podmínkám, v nichž žije (pasivní adaptace), anebo mění podmínky podle svých potřeb (aktivní adaptace). (Kraus, Poláčková, 2001, s. 105 – 106).

Adaptace na prostředí azylového domu bývá pro některé jedince náročná. V tomto případě nemůže hovořit o aktivní adaptaci, ale o pasivní, čili ženy s dětmi se musí přizpůsobit prostředí, podmínkám a řádu azylového domu. V azylovém domě vzniká částečně izolovaná sociální skupina. Klienti mají proto velmi často podobné zájmy, tráví spolu hodně volného času a navzájem se od sebe učí nové poznatky. Kromě pozitivních dovedností se v azylových domech objevuje také nežádoucí chování, které můžeme označovat jako rizikové. Toto chování je v azylovém domě specifické v tom, že se v zařízení šíří mezi dětmi velmi rychle a dostává se i mezi nejmladší členy komunity.

Podle kanadských kriminalistů Patricie a Paula Brantinghamových (Barilik, 2015, s. 11) je prostředí jedním ze základních složek zločinu. Na sklon azylových dětí k rizikovému chování má také vliv nepříznivá sociální situace, dysfunkční rodina, výchova jedním rodičem a podle Jedličky a kol. (2004, s. 245) i psychický stav jedince, konkrétně tedy deprese, psychózy, které často doprovází alkoholová i drogová závislost, sebepoškozování, sebevražedné pokusy, krádeže aj. Je proto důležité se věnovat vlivu prostředí azylových domů na děti a trávením volného času dětí v tomto zařízení.

Rizikové chování můžeme podle sociálního hlediska rozdělovat do tří skupin (Švarcová, 2009, s. 15): disociální (charakteristické poruchou sociální přizpůsobivosti; např. přestupky proti školnímu řádu, vzdorovitost, nekázeň.), asociální (jednání, které neodpovídá společenské morálce, ale nedosahuje ještě ničení společenských hodnot; např. lži, záškoláctví, útky.), antisociální (protisociální, zde už jedinec svým jednáním

poškozuje společnost; zahrnuje veškeré protispolečenské jednání; např. vandalismus, krádeže, zneužití, násilné trestné činy, vraždy apod.). Zajímavé postavení mají závislosti, které můžeme řadit mezi asociální jednání, některé druhy toxikomanie i mezi jednání antisociální.

Příčiny můžeme dělit na endogenní (vnitřní) a exogenní (vnější). Endogenní příčiny zahrnují faktory dědičné, vrozené, ale i získané (např. v důsledku poruchy, úrazu apod.). Dále sem patří poruchy osobnosti: psychózy, neurózy, lehké mozkové dysfunkce, mentální retardace aj. Na druhé straně máme příčiny exogenní, tedy vliv prostředí. Jde především o vliv rodiny, školy, vrstevnických skupin, part, ale i vliv médií.

Následující příklady rizikového chování byly vybrány na základě předpokladu s ohledem na četnost výskytu rizikového chování u cílové skupiny dětí ve věku 6 – 15 let. Tato selekce rizikového chování byla vybrána na základě odborné literatury (např.: Kraus, Hroncová, 2010; Martínek, 2009; Nikl, 2000) a také na základě výzkumného šetření, které potvrdilo výskyt tohoto rizikového chování u dětí stejného věkového rozpětí žijících v azylovém domě pro matky s dětmi.

Lhaní

Lhaní je jedna z obranných reakcí dítěte. Je to reakce na těžkou situaci, kterou neumí řešit jinak. Je dobré umět u dětí rozlišit např. konfabulaci neboli smyšlenku, která nebývá do šesti let označovaná jako porucha chování, od pravé lži. Smyšlenky, tedy nepravdy v tomto věku patří do dětského způsobu myšlení, jsou často součástí hry (Nikl, 2000, s. 67). Lži můžeme rozdělit do tří základních skupin (Švarcová, 2009, s. 42):

- pravá lež – dítě si je vědomo nepravdivostí svých tvrzení a úmyslně lži používá. Ve většině případů jde o obranný mechanismus (dítě se snaží vyhnout potížím, získat výhodu apod.), někdy však dítě lže bez účelu získat prospěch a lži používá nutkavě;
- bájná lež – v tomto případě nejde o poruchu chování. Bájná lež určitým způsobem uspokojuje potřeby dítěte. Tato lež je charakteristická u dětí z ústavní výchovy, kdy barvitě popisují situace s členy rodiny, které ovšem nejsou pravdivé;
- destruktivní lež – záměrně poškozuje druhou osobu či osoby.

U lhaní dětí je důležité sledovat záměrnost, frekvenci, při jaké příležitosti dítě lže nebo jaké osobě.

Záškoláctví a útěky

Záškoláctví je jev, když žák úmyslně vynechává školní docházku z různých příčin: problémy v rodině, ve škole, mezi vrstevníky (šikana) nebo labilita nervové soustavy, emoční labilita, snížená adaptabilita apod. (Hroncová, in Kraus, Hroncová, 2010, s. 292 – 293). Záškoláctví a útěky mají společný základ – snahu vyhnout se nějakým nepříjemnostem. Záškoláctví i útěky, ať už z domova nebo z ústavního zařízení, můžeme chápat jako únikové jednání. Švarcová (2009, s. 43 – 44) rozděluje útěky na:

- impulzivní útěky – zkratkovitá reakce na svízelnou situaci. Dítě utíká před trestem, ponížením, zahanbením. Útěk musíme chápat jako varování, projev zoufalství nebo jako volání o pomoc. V tomto případě se dítě chce vrátit domů a útěk se neopakuje;
- chronické útěky - je plánované, připravené a domů se nechce vracet (narušené rodiny, týrané dítě apod.). Na chronické útěky mohou navazovat toulky – dlouhotrvající opuštění domova. Věková hranice u toulání se neustále snižuje (v současnosti se začínají toulat i předškoláci). Dítě se toulá samo nebo v partě.

Rizikové u záškoláctví a u útěků je možné navázání na jiný patologický jev – kouření, pití alkoholu, kouření marihuany, krádeže apod.

Šikana

Martínek (2009, s. 109) charakterizuje šikanu jako úmyslné a většinou opakující se týrání spolužáka nebo spolužačky. Agresor používá agresi a manipulaci. Kromě školního prostředí se šikana může samozřejmě vyskytovat i v jiném prostředí a výjimkou není ani prostředí azylového domu. Od šikany je nutné rozlišovat tzv. teasing (Martínek, tamtéž), což je chování, které zdánlivě připomíná šikanu. Jedná se o nevinné škádlení mezi dětmi. Pravá šikana vykazuje následující znaky (Švarcová, 2009, s. 72): patrný úmysl ublížit, opakované útoky, nepoměr sil mezi útočníkem a obětí. Šikana mezi dětmi může být fyzická, psychická i smíšená. Známa je šikana mezi spolužáky, mezi učiteli a spolužáky i mezi učiteli⁷. Je důležité pracovat nejen s obětí šikany, ale i s agresorem.

⁷ V případě šikany na pracovišti mluvíme o mobbingu. Zvláštním případem je šikana mezi zaměstnanci různých pozic – bossing.

Vandalismus

Vandalismus můžeme definovat jako agresi namířenou vůči neživému objektu. Jde o poškození cizí věci, při níž mnohdy nejde o zisk, ale pouze o zahrnutí nudy, potěšení nebo vybití agrese. Můžeme ho řadit už mezi jevy antisociální, protispolečenské. Zde se jedinec setkává se zákonem a může být trestně stíhán. Nejčastěji k vandalismu dochází u adolescentů z různých skupin a part a často k němu dochází pod vlivem alkoholu nebo drog (Fischer, Škoda, 2009, s. 55).

Závislosti

Závislost může vzniknout prakticky na čemkoliv (Švarcová, 2009, s. 54) – na látce (kofeinu, nikotinu, alkoholu, jiné droze), na jídle (poruchy příjmu potravy – anorexie, bulimie, patologické přejídání), na věci nebo na činnosti (na práci – workoholismus, televizi, hry – gambling, nakupování). Světová zdravotnická organizace definuje závislost jako „stav duševní i tělesné závislosti na drogách, užívaných průběžně (kontinuálně) se škodlivými důsledky pro jednotlivce (toxikomanie) i pro společnost. K tomu přistupuje nutková potřeba opatřit si drogu bez ohledu na prostředky nebo důsledky jejího získání“. Definice tedy odkývá další patologický jev při obstarávání drogy. Tím je možná krádež nebo použití násilí. Závislost může být psychická (vtíravé myšlenky na drogu), fyzická (abstinenční příznaky – třes, křeče, pocení) nebo smíšená. Mezi sociální příčiny závislostí (Fisher, Škoda, 2009, s. 98) řadíme dysfunkční rodinu, vliv sociální skupiny, sociální konformitu aj. Mezi nejrozšířenější závislosti patří závislost na alkoholu, která je často podceňována, i když je velice nebezpečná a je patrné, že se dostává stále mezi nižší věkové skupiny. Dále nikotinismus, zneužívání marihuany, čichání těkavých látek, ale i chorobné hráčství na automatech či závislost na počítačových hrách.

Krádeže

U dětí lze o krádeži mluvit jen tehdy, když jsou rozumové schopnosti dítěte na takové úrovni, aby dokázalo akceptovat normu chování vztahující se k vlastnictví věcí (Švarcová, 2009, s. 45). Dítě tedy musí chápat vlastnické právo a záměrně cizí věc odcizit. Krádež tak musíme zhodnotit podle závažnosti (z hlediska opakování, záměrnosti, účelu krádeže) a vzhledem k věku dítěte. Nikl (2000, s. 67) rozděluje krádeže na příležitostné a pravé (plánovité, přináší zisk). Od krádeže oddělujeme loupež, která ke krádeži přidává násilí k dostání věci.

Pokud je deviantní chování u dětí dlouhodobé a náprava není možná v rodině, můžeme u těchto dětí využít služeb odborníků – psychologů, etopedů, sociálních pedagogů, výchovných poradců, metodiků prevence apod. O nápravu chování se snaží následující zařízení: střediska výchovné péče, pedagogicko – psychologické poradny, diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy a ve vyhranenějších případech i věznice pro mládež. V souvislosti se závislostmi můžeme vyhledat odbornou pomoc v kontaktních centrech.

3 Volný čas dětí z azylových domů

Azylový dům je specifické prostředí, které dětem nabízí jiný pohled na trávení volného času. Děti klientek azylových domů s příchodem do zařízení dostávají možnost využít volný čas smysluplně. Azylový dům pro matky s dětmi je speciálně upravené prostředí pro klientky i jejich děti, je částečně pedagogizované, tedy záměrně upravené pro výchovu a kvalitnější trávení volného času dětí. Výhodou tohoto prostředí je, že záměrná výchova ve volném čase dětí se odehrává v jejich dočasných domovech a můžeme na ně působit, kdy chceme a potřebujeme. Zároveň pracujeme se sourozenci, matkou a vrstevníky dítěte, na které taktéž výchovně působíme v jejich volném čase. Matky tak můžeme snadno informovat o kvalitní široké nabídce volnočasových aktivit pro jejich děti. Homolková (2006, s. 11) uvádí specifika prostředí azylového domu pro výchovu ve volném čase:

- azylový dům dítěti nahrazuje po určitou dobu domov;
- děti zde žijí se svou matkou a sourozenci;
- děti zde bydlí a tráví většinu času mimo vyučování;
- způsob chování dětí je podřízen vnitřnímu řádu zařízení a dohledu zaměstnanců;
- pobyt a jeho délka trvání není závislá na vůli dítěte;
- nepřetržitý provoz zařízení;
- dítě má velmi omezený či zcela absentující kontakt se svým původním přirozeným prostředím (rodinou, lokálním prostředím, vrstevnickou skupinou), ztrácí tím přístup k obvyklým způsobům trávení volného času;
- dítě se stává členem formální skupiny, jejíž členové jsou považováni vlivem bezdomovectví za rizikovou skupinu, dětem (i jejich matkám) bývají automaticky přisuzovány vlastnosti této skupiny (delikventi, chudáci, zanedbaní atd.);
- v rámci formální skupiny klientů (matek, dětí) a zaměstnanců se vytváří neformální subskupiny.

Volný čas je důležitou součástí každého člověka. Volný čas definuje Hofbauer (2004, s. 13) jako „čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život.“ Jiná

definice říká, že volný čas „je částí lidského života mimo čas pracovní (návštěva školy a pracovní proces) a tzv. čas vázaný, který zahrnuje biofyziologické potřeby člověka (spánek, jídlo, osobní hygienu), chod rodiny, provoz domácnosti, péči o děti, dojíždění za prací a další nutné mimopracovní povinnosti.“ (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 10). Volný čas tedy zahrnuje zbylý čas člověka, do kterého spadá odpočinek, zábava, sport, relaxace, výlety nebo jiné zájmy člověka. Volný čas by měl být trávený podle vlastního rozhodnutí s cílem uspokojit svá očekávání. Mezi základní funkce volného času (Hofbauer, 2004, s. 13 – 15) patří odpočinek (regenerace pracovní síly), zábava (regenerace duševních sil), rozvoj osobnosti (spoluúčast na vytváření kultury). Hofbauer (tamtéž) dále poukazuje na komplexní rámec funkcí německého pedagoga volného času Horsta W. Opaschowského, který za funkce volného času považuje:

- rekreaci (zotavení a uvolnění);
- kompenzaci (odstraňování zklamání a frustrací);
- výchovu a další vzdělávání (učení o svobodě a ve svobodě, sociální učení);
- kontemplaci (hledání smyslu života a jeho duchovní výstavbu);
- komunikaci (sociální kontakty a partnerství);
- participaci (podílení se, účast na vývoji společnosti);
- integraci (stabilizaci života rodiny a vrůstání do společenských organismů);
- enkulturaci (kulturní rozvoj sebe samých, tvořivé vyjádření prostřednictvím umění, sportu, technických a dalších činností).

3.1 Volný čas školou povinných dětí

Povinný nástup do školy je důležitým životním mezníkem každého z nás. Dítě tak získává novou povinnost, novou sociální roli – roli žáka, poznává nové prostředí, nové kamarády i nové znalosti a dovednosti. Období školního věku je velice náročné vývojové období. Vágnerová (2005, s. 237) toto období rozděluje do tří dílčích fází:

1. **Raný školní věk:** od nástupu do školy (6 – 7 let) do 8 – 9 let. Pro toto období je charakteristická změna sociálního postavení i vývojové proměny, které se projevují především ve vztahu ke škole.

2. **Střední školní věk:** od 8 – 9 let do 11 – 12 let, tzn. do doby, kdy dítě přechází na 2. stupeň základní školy a začíná dospívat. Dochází také k různým změnám, které se dají považovat za přípravu na období dospívání.

3. **Starší školní věk:** období 2. stupně základní školy; trvá do ukončení povinné školní docházky, asi do 15 let. Jedná se o období pubescence, tj. první fázi dospívání.

Dítě se vstupem do školy prochází celou řadou změn – od těch tělesných (biologických) přes psychologické (kognitivní, duševní, emoční, motivační) až po sociální (adaptaci na školní režim, převzetí role žáka). Mezi sociální změnu můžeme také zařadit navazování sociálních kontaktů. Pro dítě školního věku se do popředí dostává vrstevnická skupina, která postupem času u školních dětí nabírá na významu, v některých případech i větším, než přisuzuje rodině, která doposud byla pro dítě klíčová. „Vrstevnická skupina se obvykle vytváří na základě snadnosti vzájemného kontaktu. Může vznikat v rámci školní třídy nebo v okruhu bydliště. Další možnosti jsou jen nějakou variantou těchto dvou alternativ (např. sportovní klub, chatová osada apod.).“ (Vágnerová, 2005, s. 292). Autorka (tamtéž, s. 293 – 294) také uvádí, že identifikace s vrstevnickou skupinou je jedním z mezníků socializace. Vrstevnická skupina poskytuje dítěti potřebu citové jistoty a bezpečí, umožňuje dítěti získat nové zkušenosti – uspokojuje potřebu stimulace a učení i potřebu seberealizace. Vrstevníci společně tráví podstatnou část svého volného času. Vzájemně se ovlivňují – podřizují se volnočasovým aktivitám svých kamarádů či přinášejí do kolektivu nové možnosti, jak volný čas trávit.

Volnočasové aktivity školou povinných dětí můžeme rozdělovat následovně (Pávková a kol., 2002, s. 83 – 110):

- odpočinkové a rekreační činnosti;
- zájmové činnosti;
- sebeobslužné veřejně prospěšné činnosti;
- příprava na vyučování.

Odpočinkové a rekreační činnosti dětí se od sebe liší. „Odpočinkové činnosti jsou velmi klidné, pohybově i psychicky nenáročné. Nejvydatnější formou je spánek. Rekreační činnosti mají naopak charakter vydatné pohybové aktivity, nejlépe na zdravém vzduchu. Mohou mít podobu činností tělovýchovných či manuálně pracovních.“ (Pávková a kol., 2002, s. 83). Tyto činnosti pomáhají žákům odstraňovat únavu (fyzickou (dlouhé zatížení svalů při sezení, držení tužky) i psychickou (přemýšlení, soustředění) z vyučování a kompenzují jednostranné zatížení žáků ve škole. Odpočinkové a rekreační činnosti je

vhodné zařazovat z hlediska zdravotního, psychologického i pedagogického. Mezi odpočinkové činnosti ve volném čase školních dětí můžeme zařadit:

- klid na lůžku (lehátku, koberci, v křesle, venku na pokrývce), spánek, relaxační cvičení;
- klidné hry námětové, konstruktivní, stolní společenské hry;
- prohlížení obrázků, sbírek, četba časopisů, knih, spontánní zájmové činnosti;
- poslech hudby, sledování filmů, televize;
- rozhovory o daném tématu, vyprávění zážitků;
- klidné, pohybově nenáročné vycházky.

Mezi volnočasové rekreační činnosti pro školní děti můžeme řadit:

- cvičení (vyrovnávací, na správné držení těla, zdravotní, kondiční apod.);
- drobné pohybové hry na hřišti, v zahradě, parku, v přírodě i v místnosti (námětové, dramatizující), závodivé hry, sezónní hry (hry se sněhem, v bazénu), sportovní hry;
- vycházky a činnosti spojené s ochranou a tvorbou životního prostředí;
- činnosti hudebně-pohybové, hry se zpěvem či hudbou, cvičení při hudbě, tance, aerobik, kalnetiku apod.

Významné místo ve volném čase dětí má hra. Hra slouží jako výchovný prostředek, který je u dětí velmi oblíbený, zároveň napomáhá při relaxaci i odpočinku. Hra bývá doprovázena pozitivními emocemi a umožňuje odreagování. Utváří také charakterové a volní vlastnosti a pomáhá při biologickém, psychologickém i sociálním rozvoji. Hra je součástí socializace. Hry se mění s věkem dítěte. V mladším školním věku je hra hlavní náplní odpočinkových a rekreačních činností, ve středním a starším školním věku se charakter hry mění, hry jsou složitější a mají úzký vztah k učení a práci.

Zájmové činnosti jsou cílevědomé aktivity, které vedou k uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností. Mají vliv na rozvoj osobnosti i na správnou společenskou orientaci. Zájmy souvisí s celkovým zaměřením člověka, jsou to stálé činnosti nebo předměty, které člověka upoutávají po stránce poznávací nebo citové. Podle obsahu můžeme zájmové činnosti dělit na společenskovední, pracovní – technické, přírodovědné, esteticko-výchovné, tělovýchovné, sportovní a turistické.

Zájmové činnosti společenskovední zahrnují aktuální i historické společenské dění. Souvisí se vztahem k vlasti, mateřskému jazyku, demokratickým a humanistickým

tradicím, ale i k partnerství, rodičovství, sběratelství a jazykovědě. Mezi okruhy společenskovedních zájmových činností patří poznávání významných objektů v místě bydliště, školy, seznamování s historickými objekty a památními místy, zájem o informace o životě a díle významných osobností, které mají vztah k regionu, sledování politických a společenských událostí u nás i ve světě, dodržování tradic, oslavy svátků, významných dní, seznamování s filozofickými a náboženskými směry, publicistika, zájmové studium cizích jazyků nebo individuální sběratelství.

Zájmové činnosti pracovní – technické napomáhají jedinci k zdokonalování manuálních dovedností, ochucují ho o technické vědomosti, v žácích vyvolávají zájem o tvořivou práci, rozvíjí technické myšlení a představivost a přispívají k profesní orientaci žáků. Mezi okruhy pracovní – technických zájmových činností patří: práce s různými materiály, práce se stavebnicemi, konstruktivní práce, montážní a demontážní činnosti, drobné opravy hraček, pomůcek nebo vybavení, modelářské práce, elektronika, elektrotechnika, výpočetní technika, audio a video technika apod.

Zájmové činnosti přírodovědné pomáhají prohlubovat vědomosti o přírodě, pěstují vztah k její ochraně. Mohou děti vést k možnému pěstitelství a chovatelství. Mezi okruhy přírodovědných zájmových činností patří pozorování přírodních objektů, pěstitelské práce, chovatelství, činnosti zaměřené na ochranu a tvorbu životního prostředí, práce s odbornou přírodovědnou literaturou, specializované zájmové činnosti – rybářství, včelařství apod.

Zájmové činnosti esteticko-výchovné jsou činnosti zaměřené na rozvíjení výtvarného, hudebního, literárního, dramatického a hudebně – pohybového projevu. Mezi tyto činnosti patří výtvarné zájmové činnosti (kresba, modelování, dekorativní práce, návštěvy výstav, práce s literaturou, aplikace estetična na životní prostředí, kulturu chování, stolování, oblékání apod.), hudební zájmové činnosti (zpěv, hudební hry, tanec, cvičení při hudbě, hra na hudební nástroj, poslech hudby, zacházení se zvukovou technikou, studium hudby apod.), literárně – dramatické zájmové činnosti (četba, návštěvy kulturních představení, vypravování, dramatizace, literární tvorba apod.).

Zájmové činnosti tělovýchovné, sportovní a turistické přispívají k fyzické zdatnosti a psychické odolnosti. Tyto velice potřebné pohybové aktivity zahrnují veškeré cvičení, akrobacii, atletiku, sportovní hry, kolektivní hry, turistiku, sledování sportovních soutěží, branné sporty apod.

Sebeobslužné a veřejně prospěšné činnosti jsou zaměřené na vedení žáka k samostatnosti v péči o vlastní osobu a majetek (získání návyků osobní hygieny, návyků vkusného oblékání, návyků a péče o čistotu prostředí, návyků při jednání s lidmi apod.) a na uvědomělé vykovávání práce, která prospívá ostatním lidem. Ve veřejně prospěšných činnostech platí princip dobrovolnosti jedince ve volném čase. Důležitá je tedy motivace a ochota pomoci druhému. Tyto dvě roviny volnočasových aktivit spolu úzce souvisí. Přejížděnou fází mezi těmito rovinami jsou činnosti zaměřené na pomoc spolužákovi nebo kamarádovi.

Příprava na vyučování je specifickou částí ve volném čase dětí školou povinných. Na první pohled se zdá, že tato oblast do volného času nepatří, ale autoři (Pávková, Hájek, Hofbauer aj.) přípravu na vyučování do volného času dětí zařazují. Zdůvodňují to tím, že děti do určitého věku potřebují pedagogické ovlivňování volného času. „Děti ještě nemají dostatek zkušeností, nedovedou se orientovat ve všech oblastech zájmových činností, potřebují citové vedení.“ (Pávková a kol., 2002, s. 13). Cílem přípravy na vyučování je procvičovat, opakovat a tím upevňovat poznatky z vyučování, rozšiřovat návyky a aplikovat poznatky v praxi. Kromě základní formy přípravy na vyučování – písemné přípravy – můžeme využít didaktické hry, sledování televize, internet apod.

Zařízení pro zájmovou výchovu dětí ve volném čase

Rada pro zájmové vzdělávání (2016, [online]) rozděluje zařízení pro zájmovou výchovu dětí ve volném čase na střediska pro volný čas dětí a mládeže, školní družiny a školní kluby. **Střediska pro volný čas dětí a mládeže** podporují a motivují děti, žáky, studenty i dospělé k rozvoji osobnosti, získávání potřebných kompetencí a vedou ke smysluplnému využívání volného času. „Střediska volného času poskytují metodickou, odbornou, popřípadě materiální pomoc účastníkům zájmového vzdělávání, případně školám a školským zařízením.“ Tuto činnost vykonávají celý školní rok i ve dnech, kdy neprobíhá školní docházka. Hlavními činnostmi středisek je vedení zájmových „kroužků“, podílení se na různých soutěžích a přehlídkách dětí, pořádání táborů, výukových a preventivních programů apod. Do středisek pro volný čas dětí a mládeže řadíme např. centra mimoškolních zájmových činností dětí, centra volného času, domy dětí a mládeže nebo stanice zájmových činností. Dle statistik (MŠMT) roste počet účastníků v těchto střediscích. V roce 2014/2015 navštívilo některé z 312 středisek volného času

celkem 272 744 účastníků, což je o 7,7% více než v předchozích pěti letech. (Střediska volného času, 2016, [online]).

Školní družiny jsou školská zařízení poskytující zájmové vzdělávání školním dětem mimo vyučování. Družiny poskytují výchovné, vzdělávací, rekreační, sportovní a zájmové činnosti přednostně určené mladším žákům, tzn. 1. - 5. ročníku základní školy. Podíl žáků ve školních družinách stoupá. V roce 2014/2015 navštěvovalo školní družinu 57% všech žáků prvního stupně oproti 55,3% žáků v roce 2012/2013 (Školní družiny, 2016, [online]). Obdobou školních družin jsou **školní kluby**, které poskytují zájmové vzdělávání žákům druhého stupně základních škol (příp. nižšího gymnázia). Od školních družin se liší jinou věkovou skupinou účastníků a jinými formami činností. I zde můžeme sledovat nárůst účastníků. V roce 2014/2015 navštěvovalo školní kluby 12,3% žáků, což je o 300 žáků více než v roce předešlém. V České republice existuje 552 školních klubů. (Školní kluby, 2016, [online]). Následující tabulka znázorňuje počty dětí, které jednotlivé zařízení pravidelně navštěvují. Zde můžeme zaznamenat zvýšení počtů těchto dětí.

zařízení	počet dětí	zvýšení počtu dětí v %
Středisko pro volný čas	272 744	7,7 %
Školní družina	301 990	1,7 %
Školní klub	44 873	0,7 %

Tabulka 1: Počty dětí v jednotlivých zařízeních

Mezi další organizace pro volný čas dětí můžeme zařadit nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, sportovní kluby (např. SOKOL), organizace YMCA (organizace usilující o plnohodnotný život mladých lidí), Junák, spolky (dříve občanská sdružení) nebo základní umělecké a jazykové školy. V České republice jsou také zřizovány zařízení zabývající se volným časem romských dětí. Příkladem může být romské středisko DROM v Brně. Středisko reaguje na problémy v oblasti výchovy a vzdělávání, volného času a nezaměstnanosti Romů. Pracuje na správné výchově a vzdělání dětí a mládeže, nabízí volnočasové aktivity, poradenskou a informační činnost, pořádá kulturní a společenské akce, pomáhá při pracovním uplatnění apod. Co se týče volného času romských dětí, tak DROM poskytuje klientům široké veřejnosti nízkoprahovou

klubovnu, zájmové kroužky (folklorní kroužek, zvláštní divadlo, ekologicko-turistický kroužek, fotbalový a basketbalový kroužek, karate, kroužek moderní hudby, sportovní, cvičení apod.)⁸. Volným časem romských dětí se dále zabývají např. Nadace R – Mosty, Nadace Tolerance, HOST, Nadace Romane Čhave, Matice romská, Čhavorikane luma a mnoho dalších. (Němec, 2002, s. 104 – 111).

Některé děti však nevyužívají žádné z uvedených zařízení, a to z různých důvodů: v jejich blízkém okolí takové zařízení není, o těchto zařízeních nevědí či nechtějí trávit volný čas v zařízení. Tyto děti svůj volný čas tráví neorganizovaně a mnohdy i nepravidelně venku či doma (fenomén počítačových her, internetu, televize). U této skupiny dětí je velkým rizikem poznání patologických jevů z důvodu nudy ve volném čase. Tyto děti se často sdružují v partách a tráví volnočasové chvíle „na ulici“. I pro tyto skupiny dětí se zřizují parky a hřiště. Parky a hřiště nemají výslovně stanovaná výchovná pravidla a nejsou pod dozorem výchovného pracovníka, což je pro mnohé děti přitažlivé. Hofbauer (2004, s. 82) popisuje různá hřiště: hřiště spontánních her pro malé děti, streetballová hřiště, basketbalová hřiště pro dospívající děti, přenosné i stabilní lezecké stěny, skateboardové rampy, cyklistické trasy a okruhy, naučné poznávací stezky, areály zdraví. Tematická hřiště by se měla aktualizovat dle trendů, aby děti zaujala. Za zmínku stojí také nový trend v oblasti hřišť – workoutová hřiště, tedy hřiště s cvičebními pomůckami. Na takovém hřišti nalezneme kladiny, rotopedy, hrazdy, lana na šplhání, činky apod.

Tato kapitola nastiňuje možnosti trávení volného času, které mohou využívat děti školou povinné bez rozdílu na to, v jakém prostředí žijí. Ve výzkumném šetření nám tato kapitola pomůže zmapovat možnosti trávení volného času dětí ve věku 6 – 15 let a díky tomuto zmapování se dále posoudí, zda tyto možnosti využívají i děti školou povinné pobývající v azylovém domě pro matky s dětmi.

⁸ Více informací o romském středisku DROM na www.drom.cz

3.2 Preventivní a výchovný charakter volnočasových činností v azylovém domě

Volný čas dětí a mládeže má svá specifika. Od volného času dospělých se liší rozsahem, obsahem, mírou samostatnosti a nezbytností pedagogického ovlivňování (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 66). Důležitou součástí volného času školních dětí je proto výchovný, rozvojový i preventivní charakter. Jsou-li dodržovány hlavní zásady preventivního nebo výchovného působení, je pravděpodobné, že právě ve volném čase bude úspěšný. Děti mnohdy ve volném čase nevnímají záměrné pedagogické působení, a proto je v tomto ohledu volný čas velmi prosperující.

Sociální prevence ve volnočasových aktivitách

Obecně prevenci definujeme jako opatření, které nám pomáhají předcházet negativním jevům, jako může být onemocnění, poškození apod. Sociální prevenci definuje Kraus (2008, s. 148) jako „předcházení potencionálnímu ohrožení sociálně-patologickými jevy a ochrana před nimi.“ Sociální prevence je tedy oblast prevence, která potencionálně chrání před negativními sociálními jevy (např. bezdomovectvím, chudobou, nezaměstnaností) a před patologickými jevy (např. závislostmi, trestnou činností, šikanou) ve společnosti.

Nejčastěji se prevence rozděluje na (Kraus, 20008, s. 148):

- primární – předcházíme nežádoucím jevům v situacích nebo v prostředí, kde jev ještě nenastal;
- sekundární – působíme tam, kde nežádoucí jev již nastal, avšak lze stále preventivně působit;
- terciární – působíme tam, kde negativní sociální jev viditelně nastal, avšak snažíme se zabránit recidivě či omezit možná rizika.

Prevenci dále Kraus (tamtéž) dělí na prevenci plošnou (v rámci celé společnosti), skupinovou (zaměřenou na určitou skupinu) nebo individuální (práce s jedincem). Prevence je také specifická (zaměřená pouze na jednu problémovou oblast) a nespecifická (působení na formování celé osobnosti ke zdravému životnímu stylu). Dalším typem prevence je prevence situační (využívání kamerového systému na rizikových místech – v bankách, tmavých zákoutích).

Z uvedeného rozdělení prevence lze posoudit, že azylové domy využívají nejvíce prevence sekundární a terciární. Primární sociální prevenci zle využívat v oblasti patologických jevů dětí klientek, jedná se např. o prevenci kouření, jiných závislostí, vandalismu, šikany, pracuje se také s potencionální agresivitou dětí. Časté téma preventivního působení je také informovanost dětí o syndromu CAN, o zařízeních, které mohou děti využívat v rámci pomoci, ale také u starších dětí o tématech sexuální zralosti, hygienických zásad. Azylové domy využívají i další typy prevence. Z časového důvodu se ve volnočasových aktivitách využívá nejvíce prevence skupinové a dle zaměření prevence specifická i nespecifická. Také situační prevence se v azylových domech využívá, a to v rámci kamerového systému, který v zařízeních bývá velice často.

Aby prevence byla efektivní, je potřeba řídit se určitými pravidly. Za nejdůležitější zásadu Kraus (2008, s. 150) považuje **princip systémovosti**. Veškeré činnosti musí tvořit určitý systém. Spolupracovat by tedy měly všechny systémy, které jsou pro děti důležité – rodina, škola, další výchovná zařízení (volnočasová zařízení), ale také policie, zdravotnická zařízení, média i celá společnost. Druhým neméně důležitým pravidlem je **princip systematičnosti**. Působení musí být průběžné a kontinuální. Třetí zásadou je **princip komplexnosti**. Komplexnost můžeme chápat jako vzájemnou provázanost všech typů prevence zahrnující navíc všechny věkové kategorie.

Úspěšnost preventivního působení je závislé také na věkové skupině dětí. Zoubková (2002, In Skopalová, 2010, s. 30) uvádí, že již od narození je důležité pro dítě klidné a bezpečné prostředí, které napomáhá ke správnému vývoji. Mezi třetím a šestým rokem života (tedy v předškolním věku) je vhodné začít s výchovou proti negativním vlivům (kouření, alkoholu apod.). Vhodnou strategií je působení pozitivním příkladem, který by měli poskytovat především rodiče. Do věku 12 let (v mladším školním věku) se dítě učí odpovědnosti za své jednání či plnění svých úkolů a rozvíjí se sociální vztahy, které ovlivňují dítě nejvíce. Je potřebné, aby tyto vztahy byly kvalitní. Od 12 let je období nestabilní, hlavní roli u dítěte sehrávají vrstevníci a trávené volného času. Dítě se vzdaluje od rodiny a preventivně výchovné působení se přenáší na instituce (školu, zájmové kroužky, učiliště apod.).

Dle Homolkové (2006, s. 12) je ve volném čase dětí z azylových domů efektivní metoda zaměřena na prožitek dítěte. „Těmto aktivitám je společné to, že se opírají o intenzivní prožitky a zkušenosti získávané aktivní účastí a jsou spojené s určitou mírou obtížnosti.“ Je známo, že silný prožitek může vést ke změně chování i k pozitivnímu

rozvoji osobnosti. Pro děti z azylových domů by se mohlo jednat o prožitek v přírodě, na výletě, na táboře, o víkendu stráveného ve stanu, chatkách apod. Využít se dají také strukturované hry, skupinové práce, projekty nebo aktivity zaměřené na praxi, jako jsou vaření, pečení, domácí práce, práce na zahradě, v dílně apod.

Výchova ve volném čase

Výchova je chápána jako záměrné, cílevědomé, dlouhodobé, působení vychovávajícího na vychovávaného v pozitivním smyslu. Výchova ve volném čase je specifická oblast výchovy, která má specifické cíle a probíhá ve specifickém prostředí. I výchova ve volném čase má svá pravidla pro efektivnost. Jsou jimi záměrnost a cílevědomost. Dnes je známý také termín „**výchova pro volný čas**“, který můžeme chápat jako utváření, rozvíjení a kultivování schopností, dovedností, motivace a kompetencí pro hodnotné využívání volného času. Termín „**výchova ve volném čase**“ souvisí s výchovným působením v té části lidského života, o které může člověk relativně svobodně rozhodovat. Pojem „**výchova volným časem**“ označuje aktivity ve volném čase, také příslušné instituce, použité metody a formy jako prostředky výchovy. Kromě zmíněných termínů se používá také „**výchova mimo vyučování**“. Tento pojem je vzhledem k obsahu činností širší než termín výchova ve volném čase. Kromě činností ve volném čase (odpočinku, rekreace, zábavy, rozvíjení zájmů, dobrovolné veřejně prospěšné činnosti) zahrnuje i oblast dětských povinností (sebeobsluhu, přípravu na vyučování). Výchova mimo vyučování je vymežována čtyřmi znaky: probíhá mimo povinné vyučování, probíhá převážně ve volném čase, probíhá mimo bezprostřední vliv rodiny, je institucionálně zajištěna. (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 65 - 67).

Homolková (2002, s. 14) uvádí dílčí cíle výchovy ve volném čase v azylovém domě:

- **zmírnění** negativních dopadů bezdomovectví;
- **posílení** sociálních kompetencí;
- **podpora** a rozvoj zájmů, dovedností, schopností a mravního vývoje;
- **výchova** k volnému času;
- **detekce** poruch psychosociálního vývoje;
- **spolupráce** se členy systému dítěte - matkou, sourozenci, školou, vrstevnickou skupinou;
- **prevence** a **kompensace** rizik sociálně deviačního chování.

Vychovatele chápeme jako pedagogické pracovníky, čili pracovníky, kteří vykonávají přímou výchovně – vzdělávací činnost. Jsou jimi učitelé, speciální pedagogové, asistenti pedagoga, pedagogové volného času, trenéři, aj. V širším pojetí jsou však vychovateli hlavně rodiče, starší sourozenci, prarodiče a další osoby v životě dítěte. V azylovém domě pro matky s dětmi můžeme o vychovatelích hovořit jako o sociálních pracovnících, ale také o dobrovolnících, kteří jsou v časté interakci s dětmi a záměrně je ovlivňují. Azylové domy pro matky s dětmi se především zaměřují na výchovu dětí v oblasti sociální, tzn. na sociální interakci, komunikaci, interpersonální jednání, asertivní jednání, emoční inteligenci či na prevenci sociálně patologických jevů. Zaměřují se tedy na rozvoj sociálních dovedností. „Cílem rozvoje sociálních dovedností u mládeže je sociálně – psychologická prevence, která vede k hlubšímu zamyšlení nad sebou, svým okolím, svou minulostí, současností i budoucností. Hlavním záměrem je navést účastníky postupně k převzetí zodpovědnosti za vlastní jednání či ke zvýšení sociální kompetence.“ (Hermonchová, 1991, In Homolková, 2002, s. 12 – 13). S rozvojem sociálních dovedností dítě dospívá k odpovědnosti (nutnosti plnit úkoly) a získává informace o běžném způsobu života (vzdělání, zaměstnání, bydlení). Sociální dovednosti můžeme rozvíjet v rámci hry; osvědčená je také metoda hraní sociálních rolí. Děti se sociální dovednosti učí však nejčastěji formou nápodoby. Je proto dobré poskytnout dětem dobrý vzor. Ten může být zařízením poskytnut dětem např. exkurzí (na fotbalový zápas – vzor sportovce, do filmového studia – vzor moderátorů či herců, v rámci automobilového průmyslu – vzor konstruktéra apod.).

3.3 Možnosti volnočasových aktivit v azylovém domě

Se vstupem do azylového domu pro matky s dětmi se klientům nabízí nové možnosti v trávení volného času. Klientky přicházejí do zařízení z různého prostředí, ale většina z nich nedává velkou váhu tomu, jak jejich děti tráví volný čas. To samozřejmě omlouvá jejich nepříznivá sociální situace. Azylové domy se proto snaží podílet na jejich volnočasových aktivitách a předávají jim možnosti, jak naložit se svým volným časem. Azylové domy, zejména ty, které jsou nestátní, neziskové vycházejí v tomto ohledu z finančního rozpočtu (grantů, dotací, finančního a materiálního sponzoringu). Na základě rozpočtu azylové domy pro matky s dětmi vytváří možnosti volnočasových aktivit pro děti,

případně matky, tzn., že každý azylový dům se na volnočasových aktivitách podílí jinak.

Možnosti volnočasových aktivit v azylovém domě pro matky s dětmi mohou být:

- nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, volnočasové kluby;
- mobilní nízkoprahové zařízení;
- dílny (keramické, rukodělné, výtvarné);
- herny (hračky, relaxační koutek, hudební nástroje);
- cvičné kuchyně;
- sportovní vyžití (tenisové kurty, hřiště, posilovna);
- počítačové místnosti (internet, počítačová technika);
- práce na zahradě (pěstování, chov zvířat);
- pořádání akcí (výlety, exkurze, tábory, dětské dny);
- studovna, knihovna (školní pomůcky, audiovizuální technika, didaktické hry);
- služby dobrovolníků.

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní (příp. terénní) služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Azylové domy pro matky s dětmi vychází z věkového rozpětí dětí svých klientek. Věk se tedy může pohybovat od 0 do 18 let. Cílová skupina je velmi proměnlivá, v závislosti na fluktuaci ubytovaných matek s dětmi. Podle Hájka (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 150 – 151) mají nízkoprahová zařízení sociální poslání a jsou určena dětem nacházejícím se v obtížné životní situaci (majícím narušené rodinné či vrstevnické vztahy, nízkou sociální a životní úroveň, problémy ve škole či v zaměstnání, zdravotní handicap), ohroženým sociálně patologickými jevy (kriminalitou, zneužíváním návykových látek, násilím, diskriminací, záškoláctvím, nezaměstnaností) nebo mají vyhraněný životní styl neakceptovatelný většinou společností (ideologické skupiny, gangy). Podle tohoto výčtu možné klientely je na místě zřídit v azylovém domě pro matky s dětmi nízkoprahové zařízení.

Podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (§ 62, s. 117) nízkoprahové zařízení pro děti a mládež zahrnuje tyto činnosti: výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Výhodou těchto zařízení je bezplatnost, nízkoprahovost, tzn. maximální přístupnost všem, anonymita, časová flexibilita, dobrovolnost nebo možnost navázání

kontaktem s vrstevníky. Dle Hájka (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 151 – 152) nízkoprahová zařízení pro děti a mládež nabízí čtyři základní formy služeb:

- **volný vstup a pobyt v zařízení** podle potřeby klienta – klient může využít výhody prostoru zařízení oproti ulici, může zde trávit volný čas, vykonávat osobní činnosti (domácí úkoly, četbu knih, časopisů apod.), může zde také pobývat, aniž by musel využívat nabízené aktivity;
- **volnočasové aktivity** – zařízení zajišťují základní vybavení, asistují klientům při volnočasových aktivitách, mají k dispozici základní technické vybavení (společenské hry, výtvarné potřeby, knihovnu, papíry, tužky apod.), poskytují klientům prostor, čas, zázemí, odbornou pomoc;
- **sociální služby** – zařízení zajišťuje sociální služby založené na kontaktní práci s klienty (navázání kontaktu, zjištění individuálních potřeb), situační intervenci, základní poradenství, zprostředkování návazné pomoci, skupinovou práci, terapeutické služby, krizovou intervenci aj;
- **aktivity a činnosti zaměřené na prevenci** – zařízení nabízí programy z oblasti prevence se zaměřením na snížení rizik sociálně patologických jevů (šikany, agresivity, užívání drog apod.).

Obdobou nízkoprahových zařízení pro děti a mládež zřizovaných při azylových domech mohou být **volnočasové kluby**, místo, kde se děti z azylových domů setkávají a tráví svůj volný čas. Homolková (2002, s. 16) vymezuje hlavní cíl volnočasového klubu jako podporu socializace a snižování rizik sociálního znevýhodnění. Dílčími cíli jsou podpora pozitivního všestranného rozvoje, výchova k volnému času, detekce individuálních potřeb (příp. poruch v psychosociálním vývoji), prevence sociální patologie a zmírnění negativních dopadů bezdomovectví. Součástí volnočasového klubu by měly být **herny** (klubovny, herní kouty). V herně pro azylové děti by neměly především chybět (Homolková, 2002, s. 17) variabilní nábytek, lehce přemístitelný (židle, stoly); úložný prostor na hračky, pomůcky, materiál; relaxační koutek (s kobercem, matrací, podložkami, sedacími vaky); knihovna, školní pomůcky, audiovizuální technika; hračky, didaktické pomůcky, hry, hudební nástroje; materiál pro klubovnu a zájmovou činnost. Důležitá je také výzdoba klubu, na které by se měli podílet především uživatelé klubu. Kluby by měly nabízet pro děti přitažlivé, trendy volnočasové aktivity – práci s technikou, moderní tance, sportovní aktivity apod. Dle počtů dětských klientů azylových domů se klub může rozdělovat dle věku na předškolní výchovu a výchovu školních dětí. Menší děti

by do klubu chodily dopoledne, děti školou povinné odpoledne po vyučování. Obsahem volnočasových aktivit u předškolních dětí může být nácvik sebeobsluhy, aktivity zaměřené na rozvoj jemné motoriky, komunikace, hra, učení se režimu, hygienickým návykům apod. U školou povinných dětí se obsah volnočasových aktivit dělí na odpočinkové a relaxační aktivity, zájmové aktivity, přípravu na vyučování, rozvoj sociálních interakcí, profesních dovedností aj.

Volnočasové kluby i nízkoprahová zařízení pro děti a mládež zřizované při azylových domech mohou v mnoha případech navštěvovat děti z široké veřejnosti, což zajišťuje interakci azylových dětí s dětmi z běžného prostředí. Ještě efektivnějším řešením je tzv. **mobilní nízkoprahové zařízení** pro děti a mládež, které některé azylové domy využívají. Jedná se o nízkoprahové zařízení, které je možno umístit do jakéhokoliv prostředí – venkov, město, parky, hřiště. Výhodou je, že zařízení se může přemisťovat dle potřeby z místa na místo, zejména tam, kde se shlukují rizikové skupinky dětí, mládeže. Dalším pozitivem je, že klienti mají zařízení k dispozici v jejich přirozeném prostředí, v prostředí, které znají, kde se cítí bezpečně. Takovéto zařízení je zřizováno z autobusu, maringotky či obytného vozu. Vybavení mobilního nízkoprahového zařízení se podobá klasickému nízkoprahovému zařízení. Zařízení disponuje např. fotbálkem, šipkami, audiovizuální technikou, počítačovou technikou, relaxačním koutkem apod. Nabízené služby se také shodují s klasickým nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež.

Azylové domy pro matky s dětmi by se neobešly v rámci volnočasových aktivit bez **dobrovolníků**. Dobrovolníci v azylových domech zajišťují téměř všechny volnočasové aktivity, pokud zařízení nemá svého pedagoga volného času. Podle Krause (2008, s. 133) „pomáhání vychází z altruistických potřeb člověka a základem pomáhání je nezištná láska k bližnímu bez nároků na odměnu.“ Fenomén pomoci je úzce spjat s dobrovolnictvím, které se u nás výrazně objevoval již v minulosti – např. v době národního obrození (vlastenecké spolky, Sokol, Hlávková nadace) nebo po roce 1918 (dobrovolní hasiči, Červený kříž) a po roce 1989 (obnovený Sokol, Skaut - Junák, YMCA, Bílý kruh bezpečí, Člověk v tísni aj.). Dnes, v postmoderní době, je společnost pluralitní, diferenciovaná, individualizovaná, proto narůstá počet lidí, kteří se ocitají v tísni. Vzrůstá tak i význam pomoci a dobrovolnosti. Pomoc může mít různé podoby – materiální (finanční), zajištění základních biologických potřeb (jídla, bydlení), zdravotní (hygienická) péče, osvěta, poradenství, vzdělávání, výchova. Pomoc se uplatňuje v nejrůznějších situacích, v nichž ji člověk potřebuje. Mohou to být životní situace běžné (jedinec si

z různých důvodů nedokáže zajistit podmínky pro život sám) či specifické (náročné, krizové situace). (Kraus, 2008, s. 133 – 136).

Dobrovolníky definuje generální tajemník OSN Koffi Annan (2001, In Kraus, 2008, s. 137) jako „odvážné lidi, ochotné se za něco postavit. Jsou ochotni zasvětit své ruce, svou mysl a především svá srdce službě ostatním. Tím přinášejí lidem naději a dodávají jim sílu k překonání jejich slabostí. Odměnou za to jim je vědomí, že jejich činnost má skutečně smysl.“ I přes to, že dobrovolníci nemají nárok na finanční odměnu, musí se řídit pravidly organizace a především zákonem č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě. Tento zákon vymezuje dobrovolnickou činnost, základní pojmy a pravidla pro dobrovolníky i pro organizace přijímající dobrovolníky. Vztah mezi dobrovolníkem a organizací je potvrzen dobrovolnickou smlouvou. Dobrovolníkem se může stát každý od věku 15 let (na území České republiky) nebo 18 let (v zahraničí). Dobrovolník může vykonávat jakoukoliv dojednanou činnost, pracovat na různých pozicích. Činnosti se odvíjejí dle vzdělání dobrovolníka, může tedy jít i o přímé služby nebo o řídicí pozice. Nejznámější dobrovolnické centrum u nás je HESTIA, které vykonává koordinační dobrovolnické činnosti v České republice (Kraus, 2008, s. 139). S dobrovolnictvím přicházejí i různě zaměřené programy. Velmi efektní pro děti z azylových domů je program Pět P. Jedná se o dobrovolnický volnočasový program zaměřený proti sociálně patologickým jevům. „Pět P je jedním z dobrovolnických programů, který funguje na principu „one to one“. Jeden dospělý dobrovolník se pravidelně jednou týdně věnuje jednomu dítěti, které jeho pomoc potřebuje. Vytváří se tak dlouhodobý kamarádký vztah, který je pro děti i dobrovolníky obrovským přínosem v oblastech osobního rozvoje a mezilidských vztahů.“ (Členské shromáždění Asociace Pět P v ČR, 2015, [online]). Pět P nabízí dětem ve věku 6 – 15 let ohroženým sociálně patologickými jevy přátelství, péči, pomoc, prevenci a podporu. Děti z azylových domů, pocházející z dysfunkčních rodin mohou tak najít „kamaráda“ a trávit s ním volný čas. Tyto děti nemají mnohdy náplň volného času, cítí se osaměle, nemají se komu svěřit – tomu může domoci právě program Pět P.

Dobrovolníci, kteří navštěvují azylové domy pro matky s dětmi, nejčastěji nabízejí svou pomoc v oblasti volného času (pořádání akcí: dětských dnů, karnevalů; dále pomáhají při zájmových aktivitách: výtvarných technikách, tanci, hře na hudební nástroje apod.; dohlížíjí na děti při výletech, exkurzích; pomáhají při přípravě do školy: psaní domácích úkolů, učení se na zkoušení, přípravě referátů), v oblasti vzdělávání (při

absolvování kurzů, rekvalifikací, výuce cizích jazyků), v odborné oblasti (pomoc při vedení dokumentace organizace, vedení daní), v oblasti doprovázení (doprovod dětí do školy, mateřské školy), v oblasti podpory (hledání zaměstnání, střední školy, psaní životopisů) i v oblasti materiální (dobrovolníci darují klientům zařízení hmotné dary, trvanlivé potraviny, oblečení, finanční obnos). Díky dobrovolníkům mohou děti z azylových domů trávit svůj volný čas smysluplněji.

4 Výzkumné šetření

Teoretická východiska

Výzkumné šetření vychází z teoretických východisek, které spadají do tří oblastí: nepříznivá situace matek s dětmi, vliv prostředí na jedince, volný čas. Současná postmoderní doba vykazuje značnou míru diferenciací, tím se zvyšuje počet lidí, kteří se mohou ocitnout v nepříznivé sociální situaci. Specifickou skupinou, značně zranitelnější, jsou matky s dětmi. Ze statistik (ČSÚ ČR, aj.) je zřejmé, že narůstá počet dětí narozených mimo manželství, i počet rozvodů manželství, za kterých byly počaty děti. Konzervativně je zakořeněno, že děti, v převážné většině případů, zůstávají v péči matky. Ženy samoživitelky, jsou pak zcela vázané na péči o dítě a jejich sociální situace je v mnoha směrech omezena (zaměstnání, trávení volného času, finanční možnosti). Pokud druhý rodič dítěte neplní svou vyživovací povinnost (příp. rodičovskou odpovědnost), rázem se matka dostává do velmi tíživé sociální situace. V nepříznivých sociálních situacích pomáhají instituce a instituty sociálního zabezpečení. Jsou jimi sociální pojištění, sociální podpora, sociální pomoc a sociální služby.

Azylový dům pro matky s dětmi je sociální služba, která spadá mezi služby sociální prevence, a z toho pak vychází cíl azylových domů, a to předcházení přímého bezdomovectví. Azylový dům pro matky s dětmi je pobytová služba, která je určená těhotným ženám a matkám s nezletilými dětmi. Azylový dům kromě ubytování poskytuje ženám poradenskou pomoc v oblastech sociální a vzdělávací a hlavním úkolem této služby je vrátit ženu s dětmi do běžného života, tzn., že matkám pomáhají najít vhodné bydlení, zajišťují sociální dávky, které jim náleží, nezaměstnaným ženám pomáhají nalézt zaměstnání, nabízejí jim rekvalifikace nebo různé kurzy. Matky s dětmi pobývající v azylovém domě procházejí nepříznivou sociální situací. Některé z nich pochází z dysfunkčního rodinného prostředí (domácí násilí, alkoholismus, drogy apod.), některé žijí v chudobě a některé jsou nezaměstnané. Společné mají to, že jsou ohroženy bezdomovectvím, a azylové domy jim poskytují vhodné přechodné bydlení.

Je patrné, že prostředí, ve kterém se jedinec pohybuje, ho značně ovlivňuje, ať už pozitivně, nebo negativně. Vliv na jedince má celospolečenské prostředí, a zejména pak mikroprostředí, do kterého řadíme rodinné prostředí, školní prostředí nebo prostředí vrstevníků. Určitý vliv na matky, respektive děti má také azylové prostředí, jakožto

přechodné bydlení, přechodný domov. Je proto důležité pracovat nejen s ženami, ale i s dětskými klienty, kteří v zařízení pobývají s matkou. Vliv prostředí se promítá do kvality trávení volného času jedince. Volný čas je důležitou součástí života každého z nás. Plní funkci regenerační (regenerace fyzické i psychické síly) i rozvojovou (rozvoj osobnosti, spoluúčast na vytváření kultury). Specifickou skupinou jsou školou povinné děti, které kromě odpočinkových a rekreačních, zájmových a veřejně prospěšných činností ve volném čase musí do svého volného času zahrnout přípravu na vyučování. Příprava na vyučování u školních dětí se do volného času, nikoliv do vázaného volného času, řadí z důvodu potřeby pedagogického ovlivňování volného času. Pávková a kol. (2002, s. 13) uvádí, že „dětí ještě nemají dostatek zkušeností, nedovedou se orientovat ve všech oblastech zájmových činností, potřebují citové vedení.“

Azylové domy pro matky s dětmi nemají zákonem stanovena pravidla pro práci v oblasti trávení volného času dětmi žijících v tomto zařízení. V rámci finančních možností zřizují azylové domy pro matky s dětmi volnočasové kluby, případně nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, rukodělné dílny, herny, společenské místnosti, hřiště, aj. Některá zařízení mají vlastního odborného pracovníka pro volný čas (pedagoga volného času, sociálního pedagoga apod.), v převážné většině azylových zařízení je však koordinace volného času dětí závislá na službách dobrovolníků.

4.1 Cíl a výzkumné otázky

Cílem výzkumného šetření je zjistit, jaký vliv má prostředí azylového domu pro matky s dětmi na kvalitu trávení volného času školou povinných dětí žijících v tomto zařízení. Tento cíl je závislý na dílčích výzkumných otázkách, se kterými se následně pojí konkrétní otázky, které byly položeny respondentům.

HVO – Jaký vliv má azylové prostředí na trávení volného času dětí z azylového domu pro matky s dětmi?

Hlavní výzkumná otázka (HVO) koresponduje s cílem výzkumného šetření. Byla sestavena v obecném charakteru. Jedná se o zastřešující otázku, která byla takto zvolena se záměrem analyzovat situaci v problematice volného času dětí z azylových domů pro matky

s dětmi a splnit tak cíl výzkumného šetření. Z hlavní výzkumné otázky vyplývají dílčí výzkumné otázky (DVO 1 - 7), které zní následovně:

○ **DVO 1 – Jaké jsou nejčastější aktivity dětí z azylového domu ve volném čase?**

Otázka zjišťuje, jaké volnočasové aktivity vyplňují volný čas dětí z azylových domů. Z širokého okruhu volnočasových aktivit jsou vybrány pouze ty aktivity, které jsou nejčastější, nejběžnější u těchto dětí. Cílem této dílčí otázky je analyzovat volný čas dětí z azylového domu pro matky s dětmi a následně vytvořit seznam nejčastějších činností těchto dětí.

○ **DVO 2 – Jak se podílejí azylové domy pro matky s dětmi na trávení volného času dětí?**

Otázka zjišťuje, jak se azylové domy pro matky s dětmi podílejí (nepodílejí) na kvalitě trávení volného času dětí žijících v zařízení. Cílem otázky je analyzovat práci azylových domů pro matky s dětmi na trávení volného času u svých dětských klientů a následně vytvoření seznamu možností volnočasových aktivit azylových domů pro matky s dětmi.

○ **DVO 3 – Jaký je rozdíl v trávení volného času dětí před vstupem do zařízení azylového domu a během pobytu v tomto zařízení?**

Otázka zjišťuje rozdíl mezi trávením volného času dětí před pobýváním v azylovém domě a trávením volného času dětí při pobytu v azylovém zařízení. Cílem otázky je zjistit, zda má prostředí azylového domu pro matky s dětmi vliv na trávení volného času dětí.

○ **DVO 4 – Jaké rizikové chování se objevuje u dětí žijících v azylovém domě ve volném čase?**

Otázka zjišťuje, jaké rizikové chování se objevuje u školou povinných dětí žijících v azylovém domě pro matky s dětmi ve volném čase nejčastěji. Cílem této dílčí otázky je analyzovat rizikové chování ve volném čase dětí, které pobývají v azylovém zařízení. Za rizikové chování, v tomto případě, je považováno kouření, pití alkoholu, zneužívání drog, záškoláctví, šikana, krádeže, vandalismus.

○ **DVO 5 – Jaký je rozdíl mezi přáním a reálným trávením volného času dětí z azylového domu?**

Otázka zjišťuje, jak by si oslovení respondenti přáli trávit svůj volný čas a jak ho reálně tráví. Naznačeny budou také příčiny, proč azylové děti nemohou trávit svůj volný čas dle představ. Cílem otázky je analyzovat představy o vhodném trávení volného času

děťmi z azylových domů a zaznamenat příčiny toho, proč děti z azylových domů nemohou trávit volný čas dle svých představ.

- **DVO 6 – Kde častěji tráví volný čas děti z azylového domu: v zařízení nebo mimo zařízení azylového domu?**

Otázka zjišťuje, kde děti z azylových domů tráví většinu svého volného času s ohledem na zařízení, tzn. v azylovém domě pro matky s dětmi (včetně společenských místností, zahrady, volnočasového klubu, herny apod.) či v jiném prostředí, tzn. mimo zařízení („na ulici“, v zájmovém kroužku, na veřejném hřišti apod.). Cílem otázky je analyzovat prostředí, kde se nejčastěji zdržují děti z azylových domů pro matky s dětmi, a příčiny, proč se zdržují právě v tomto prostředí nejčastěji.

- **DVO 7 – Jaké mají děti žijící v azylovém domě pro matky s dětmi vědomí o nabídce volnočasových aktivit (volnočasových zařízení) nabízené dětem školou povinných?**

Otázka zjišťuje, zda děti z azylových domů pro matky s dětmi znají možnosti a nabídky volnočasových aktivit a zda vědí, jaké zařízení pro volný čas jim může poskytnout organizované trávení volného času. Cílem otázky je analyzovat vědomí respondentů o nabídce kvalitního trávení volného času.

4.2 Metodologie

Pro výzkumné šetření jsem zvolila kvalitativní přístup. Pomocí kvalitativního přístupu je možno získat detailnější a komplexnější informace o daném zkoumaném jevu, a proto je upřednostňován v sociálních vědách. Podle Gavory (2010, s. 186) je kvalitativní přístup založen na zkušenostech a vlastním úsudku výzkumníka. Cílem je pak porozumět lidem a událostem v jejich životě. Výzkum s kvalitativním přístupem se zaměřuje hlavně na ověřování vztahů mezi proměnnými nebo na zjištění, jakým způsobem se proměnné k sobě vztahují. Nemusí proto být předem stanovené hypotézy a výzkumný projekt, který je závislý na teorii. Kvalitativní výzkum je induktivní, výzkumník tak začne pátrat až po nasbírání dat. Data získáváme ze slov, obrazů, dokumentů, předpisů a pozorování. Výzkumné postupy jsou zvláštní, nemají přesně daná pravidla a jejich replikace je vzácná. (Neuman, 2011, s. 174).

Používanými metodami v kvalitativním výzkumu jsou: pozorování, interview,

analýza produktů člověka. Pro výzkumné šetření jsem zvolila metodu interview. V předvýzkumu byla použita také metoda analýza produktů člověka pro doplnění výzkumného šetření.

Interview

„Interview v kvalitativním výzkumu se liší od tradičního (kvantitativního) interview několika rysy. Cílem interview je zjistit, jak osoby interpretují svět kolem sebe, jaké významy připisují důležitým událostem ve svém životě.“ (Gavora, 2010, s. 201). Z tohoto důvodu výzkumník více naslouchá a respondent více hovoří. Interview se častěji používá ve formě nestrukturované. Výzkumník nemá předem vytvořené otázky pro respondenty, má k dispozici pouze schéma a cíl práce. Ve výzkumném šetření jsem však využila i druhé možnosti – interview polostrukturované a předem jsem si vytvořila oblasti otázek pro respondenty a pro každou oblast nastínila možné otázky, které by mohly v interview zaznít. „Výzkumník má k dispozici rámcové otázky, ale nedrží se jich pevně. Přizpůsobuje je podle vyvíjejícího se obsahu interview.“ (Gavora, 2010, s. 202). Takto vytvořené otázky jsem nejdříve položila dvěma rodinným příslušníkům a dle potřeby významu otázky změnila.

Interview byla provedena s devíti dětmi, které navštěvují povinnou školní docházku a zároveň v tuto chvíli bydlí v azylovém domě pro matky s dětmi. Zaznamenání interview proběhlo za souhlasu respondentů na audiorekordér. Vzor rozhovorů s respondenty je k nahlédnutí v příloze 2.

Analýza produktů člověka

Tato metoda se používá pro doplnění údajů. Tím se výzkumná data stávají bohatšími, komplexnějšími a všestrannějšími. Produkty člověka rozdělujeme do tří skupin: písemné, vizuální a hmotné. Mezi písemné materiály řadíme osobní texty zkoumaných osob (dopisy, deníky, kroniky, památníčky, zápisky, e-mail, „chat“ zprávy apod.), žákovské textové dokumenty (vysvědčení, žákovské knížky, čtenářské deníky, písemné práce, školní časopisy apod.), učitelské materiály (pedagogické záznamy, přípravy, deníky apod.), veřejné dokumenty (vyhlášky, oznámení, nástěnky apod.), vzdělávací publikace, úřední listiny, masmediální textové produkty (noviny, časopisy, knihy apod.), texty ad hoc (texty na základě žádosti výzkumníka). Mezi vizuální materiály patří fotografie, kresby, filmy, televizní programy, videonahrávky apod. Hmotné materiály zahrnují všechny

zkoumané materiály netexové povahy. (Gavora, 2010, s. 209 – 210). Pro předvýzkum jsem zvolila analýzu internetových stránek azylových domů pro matky s dětmi.

Kódování

„Kódování představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby. Je to ústřední proces tvorby teorie z údajů.“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 39). Analýzu získaných dat jsem vytvořila za pomoci kódování dat. Zvolila jsem otevřené kódování (používané je také axiální kódování). Rozhovory s respondenty výzkumného šetření jsem si nejprve doslovně přepsala a poté dle pravidel otevřeného kódování začala s rozebíráním konceptualizací údajů. „Rozebráním a konceptualizací máme na mysli rozbor pozorování, věty nebo odstavce a přidělení jména – něčeho, co bude zastávat nebo reprezentovat tento jev – každému samostatnému případu, myšlence nebo události.“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 43 - 44). Podobající se pojmy, které vyšly z konceptualizace všech rozhovorů s respondenty, jsem zařadila do vytvořených kategorií, tento proces se nazývá kategorizace. Široké množství pojmů jsem tedy zařadila do kategorií, které obsahují podobné či stejné pojmy. Dalším krokem bylo pojmenování kategorií. Vhodné pojmenování kategorií vyplynulo z logického uvážení, které souviselo s obsahem kategorie. Pojmenovaná kategorie se stala zastřešující pro skupinu podobných pojmů. Pro usnadnění celého procesu jsem použila spektrum barev pro podobné pojmy. Pojmy stejné barvy jsem poté snadněji zařadila ke správné kategorii.

4.3 Časový harmonogram

časový úsek	Úkol	splněno
12. 11. 2014	zvolení tématu, podání přihlášky k diplomové práci	ano
12. 11. 2014	stanovení cíle práce	ano
do dubna 2015	vypracování rešerše, studium literatury	ano
duben 2015	stanovení výzkumných otázek	ano
do listopadu 2015	sepsání teoretické části	ano
listopad 2015	analýza výzkumného místa	ano
listopad 2015	Předvýzkum	ano
prosinec 2015 – leden 2016	samotné výzkumné šetření	ano
leden 2016	analýza získaných dat	ano
únor 2016	sepsání empirické části	ano
29. 2. – 6.3 2016	shrnutí, závěr, kontrola, tisk	ano
do 11. 3. 2016	odevzdání diplomové práce	ano

Tabulka 2: časový harmonogram

4.4 Předvýzkum

Cíl předvýzkumného šetření

Před samotným vstupem do terénu byl proveden předvýzkum. Cílem předvýzkumného šetření bylo zmapovat možnosti volnočasových aktivit, které nabízí azylové domy pro matky s dětmi. V teoretické části v kapitole 3.1 byl popsán volný čas dětí školou povinných, tzn. všech dětí, které navštěvují povinnou školní docházku. Tato kapitola tak nastínila, jak mohou trávit volný čas všechny děti ve věku 6 – 15 let, tudíž i děti žijící v azylových domech pro matky s dětmi mají. Otázkou však zůstává, zda využívají těchto možností trávení volného času, nebo nevyžívají či z jakýchkoliv důvodů využívat nemohou. V následujících dvou kapitolách teoretické části jsou popsány možnosti trávení volného času dětí v azylových domech z teoretického hlediska. Tento předvýzkum tyto možnosti analyzuje z hlediska praktického, tzn., že mapuje, zda tyto možnosti mohou děti z azylových domů pro matky s dětmi reálně využívat.

Metodologie

Pro analýzu možností trávení volného času dětí z azylových domů pro matky s dětmi jsem zvolila kvalitativní výzkumné šetření. Data jsem získala pomocí metody analýzy produktů člověka. Byly tak analyzovány následující produkty člověka: informace na internetových stránkách azylových domů pro matky s dětmi, výroční zprávy azylových domů pro matky s dětmi, fotografie azylových domů pro matky s dětmi, letáky azylových domů pro matky s dětmi.

Výzkumný vzorek a analýza předvýzkumu

Výzkumný vzorek byl získán náhodným výběrem. Kritériem se stala cílová klientela azylových domů, to znamená, že výběr výzkumného vzorku byl zúžen na ty azylové domy, které mají v názvu „azylový dům pro matky s dětmi“ nebo hlavní cílovou skupinou jsou matky a jejich děti. Po stanovení tohoto kritéria byl výzkumný vzorek získáván v následujících krocích:

1. **výběr registru sociálních služeb** – pro předvýzkum byl zvolen Registr poskytovatelů sociálních služeb⁹, který je zřízen Ministerstvem práce a sociálních věcí (MPSV);
2. **analýza registru** – azylové domy byly rozděleny do tří skupin. První skupinu azylových domů tvoří takové azylové domy, které mají jinou cílovou skupinu než matky (otce) s dětmi, ženy (muže) s dětmi nebo rodiny s dětmi, tzn., že tato skupina azylových domů je zaměřena např. na propuštěné z výkonu trestu, oběti trestného činu, ženy bez dětí, muže bez dětí, širokou veřejnost, cizince apod. Druhou skupinu azylových domů tvoří ty azylové domy, které poskytují své služby rodinám s dětmi, tzn. matce, otci i dětem. Třetí skupinu azylových domů tvoří pouze ty azylové domy, které se zaměřují pouze na matky (ženy) s dětmi. Analýzu registru poskytovatelů sociálních služeb popisuje tabulka 2;
3. **výběr výzkumného vzorku** – z celkového množství azylových domů s cílovou skupinou bylo náhodně vybráno 20 zařízení, která byla dále analyzována;
4. **analýza výzkumného vzorku** – analýza byla zaměřena na možnosti, které zařízení nabízí (více v tabulce 3).

	Definice	Počet
1.	Azylový dům obecný	87
2.	Azylový dům pro rodiny	47
3.	Azylový dům pro matky s dětmi	81
	Celkem	215

Tabulka 3: Analýza Registru poskytovatelů sociální služeb

⁹ <http://iregistr.mpsv.cz/socreg>

možnosti trávení volného času	počet z celkového počtu
volnočasový klub, nízkoprahové zařízení	5/20
herna, společenská místnost	18/20
zahrada, hřiště	17/20
pravidelné volnočasové aktivity	9/20
nepravidelné volnočasové aktivity	20/20
odborný pedagog volného času	5/20
dobrovolníci pracující ve volném čase dětí	17/20

Tabulka 4: Analýza azylových domů pro matky s dětmi v předvýzkumu

Závěr

Z předvýzkumného šetření vyplývá, že azylové domy pro matky s dětmi **organizují pro své dětské klienty nepravidelně volnočasové aktivity**, jako jsou dětské dny, karnevaly, exkurze, výlety, aj. **Materiální vybavení** spojené s volným časem dětí (hřiště, společenská místnost, zahrada aj.) **je na dobré úrovni**, neboť nadpoloviční většina zkoumaných azylových domů pro matky s dětmi takové vybavení má. Ve většině azylových domů pro matky s dětmi pracují s azylovými dětmi ve volném čase **dobrovolníci**, ale **pouze** v pěti zařízeních z dvaceti pracuje **odborný zaměstnanec** pro volný čas dětí, tzn. pedagog volného času, sociální pedagog, jiný pedagogický pracovník. **Pravidelné volnočasové aktivity**, i z tohoto důvodu, pořádá **méně než polovina** zkoumaných azylových domů pro matky s dětmi.

4.5 Charakteristika výzkumného místa a vzorku

Výzkumné místo

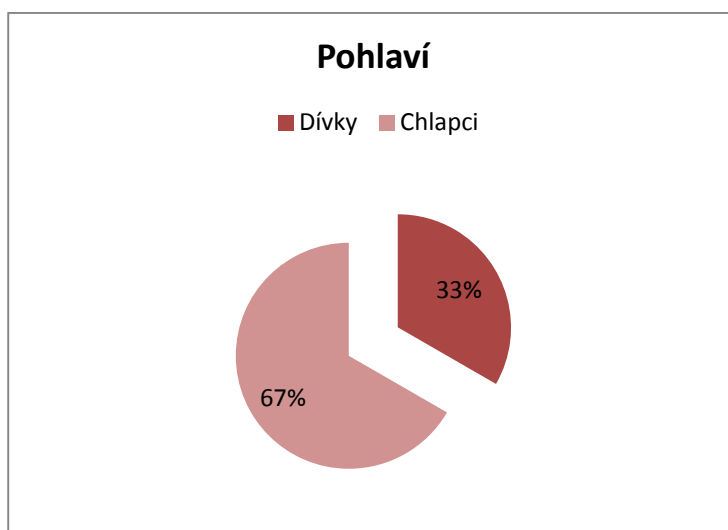
Výzkumným místem se stal Azylový dům pro matky s dětmi R-Mosty v Mladé Boleslavi. Podle Provozního řádu tohoto zařízení je Azylový dům pro matky s dětmi R-Mosty „účelovým zařízením sociální péče, jež je jako součástí organizace občanského sdružení R-Mosty, nestátní nezisková organizace zřízená ve smyslu zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů.“ Cílovou skupinou, které azylový dům poskytuje sociální služby na přechodnou dobu, jsou těhotné ženy a matky

s nezletilými dětmi bez rozdílu etnické příslušnosti, přičemž ženy musí být starší osmnácti let. Přednost mají ty ženy, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci ohrožující zdraví jejich nebo jejich dětí. Služby azylového domu jsou určeny především osobám s trvalým pobytem v hlavním městě Praha a ve Středočeském kraji. Mužům je tato služba nabídnuta jen ve výjimečných případech.

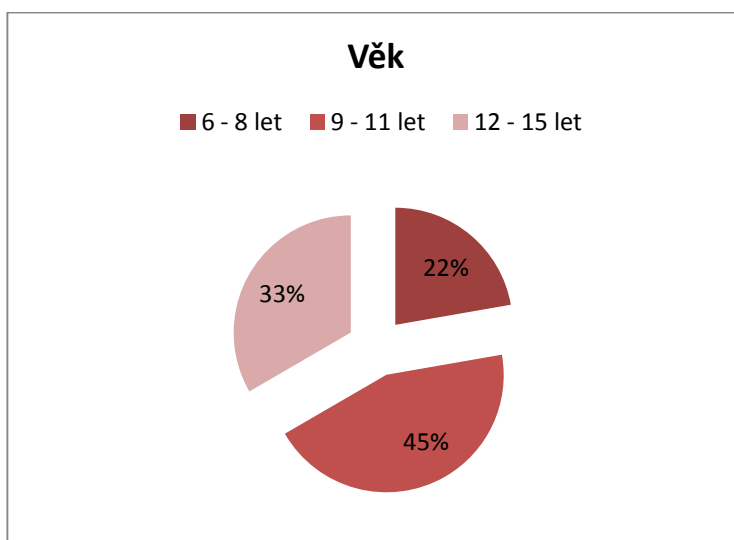
„Posláním služby je poskytnout matkám s dětmi (výjimečně i otcům) a těhotným ženám, které jsou v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení, přechodné ubytování kombinované s podporou jejich snahy řešit svou nepříznivou situaci.“ (Čihák, Posláním Azylového domu R-Mosty v Mladé Boleslavi, 2013, [online]). Azylový dům poskytuje základní činnosti, jako jsou poskytnutí ubytování, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Dále nabízí odborné sociální poradenství, asistenci při hledání zaměstnání a bydlení či kurzy, rekvalifikace pro lepší uplatnění v zaměstnání. Úhrada za poskytnuté sociální služby v azylovém domě se řídí zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Klient je tak povinen uhradit každý měsíc částku, která činí 70 Kč za dospělou osobu a 40 Kč za nezletilé dítě, a to vždy za jeden den. Klient je také povinen zaplatit vratnou kauci ve výši 300 Kč, která se hradí při přijímání do zařízení (pokud je při ukončení sociální služby pokoj neponičen a je v pořádku, kauce se uživateli vrací). Klient dále platí za používání vlastní elektroniky (televize, počítače apod.) na pokoji 10 Kč za den. V naléhavých případech nabízí Azylový dům R-Mosty v Mladé Boleslavi takzvaný „krizový pokoj“, který přijímá v jakoukoliv dobu matky s dětmi v akutní nepříznivé sociální situaci nebo v situaci, která je ohrožující zdraví matky či jejich dětí. Za takovou situaci se považuje zejména domácí násilí. Tento krizový pokoj je zcela bezplatný a klientka tuto službu může využívat až pět dní. (Janderová, 2014, s. 33 - 34). Děti klientek zde mohou využívat společenskou místnost s počítači s přístupem na internet od daného věku, také venkovní prostory s dětským hřištěm se skluzavkami i hřištěm s basketbalovým košem, půjčit si mohou veškeré vybavení (míče, jízdní kola, brusle, hračky apod.) a pro děti nižšího věku je k dispozici také mateřská škola s kvalifikovanou učitelkou (fotografie prostor Azylového domu pro matky s dětmi R-Mosty využívaných ve volném čase a mateřské školy k nahlédnutí v příloze 3).

Výzkumný vzorek

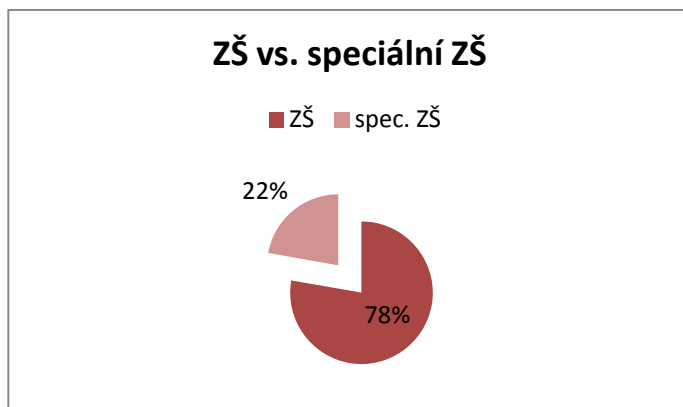
Výzkumný vzorek se skládá z devíti respondentů, kteří žijí v azylovém domě pro matky s dětmi a spadají do věkové kategorie povinné školní docházky, tj. jsou ve věku 6 - 15 let. Respondenti byli zastoupeni chlapci v šesti případech a dívkami ve třech. Nejvíce se respondenti pohybovali ve věkové kategorii 9 – 11 let. Dva respondenti plní povinnou školní docházku ve speciální základní škole, zbylí respondenti ve škole základní. Šest respondentů bydlí v azylovém zařízení poprvé, dva podruhé a jeden potřetí. Nejčastějším důvodem pobytu v azylovém domě pro matky s dětmi jsou rodinné problémy, kam se řadí rozvod či rozchod rodičů, neshody v rodině, domácí násilí. Dále respondenti uvedli finanční problémy, do nichž řadíme chudobu, zadluženost, nezaměstnanost.

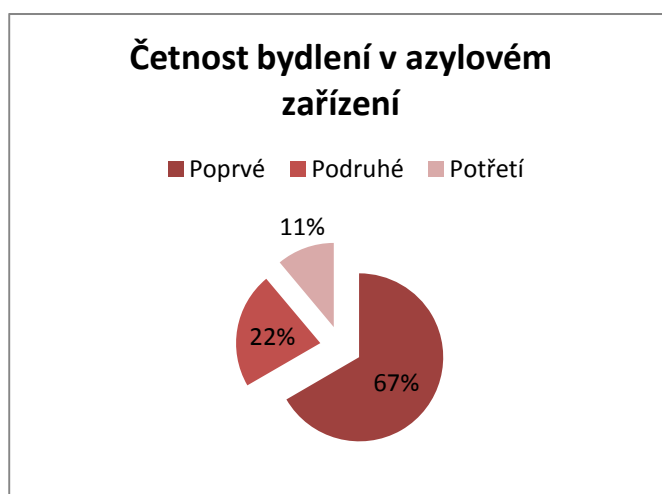
Graf 1: Respondenti dle pohlaví

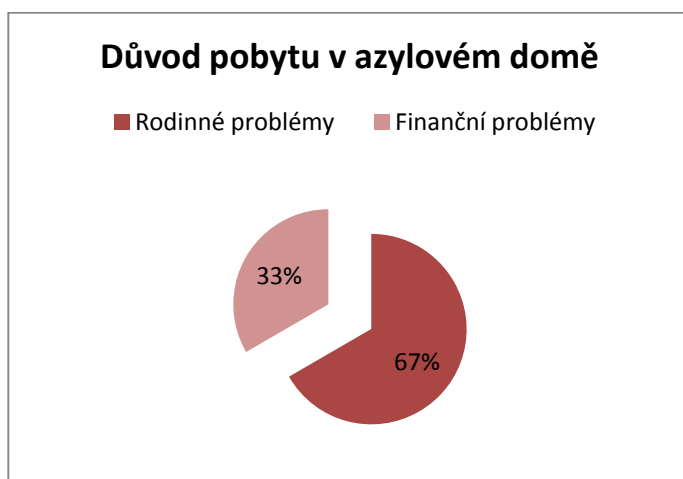
Graf 2: Respondenti dle věku

Graf 3: Respondenti dle typu povinného vzdělávání

Graf 4: Respondenti dle četnosti pobytu v azylovém zařízení

Graf 5: Respondenti dle důvodů pobytu v azylovém domě

5 Analýza výzkumného šetření

Data získaná kvalitativně orientovaným výzkumným šetřením byla od respondentů opatřena pomocí polostrukturovaného interview. Analýza výzkumného šetření rozebírá právě tato získaná data. Interview probíhala v prostředí Azylového domu pro matky s dětmi R – Mosty v Mladé Boleslavi ve společenské místnosti. Respondenti se interview zúčastnili jednotlivě v nepravidelných intervalech. Čtyři interview proběhly v prosinci 2015, pět v lednu 2016. Analýza kvalitativně orientovaného výzkumu není zcela jednotná. Tato analýza získaných dat z interview je inspirovaná následujícími doporučenými kroky (Neuman, 2011, s. 523):

1. Opakovaně si číst poznámky získaných dat, které obsahují plno detailů.
2. Přebalit získané údaje a organizovat pojmy.
3. Vyvíjet nové nápady z poznámek, které jsou založeny na subjektivních významech, myšlenkách, nápadech.
4. Zaměřit se na vztahy mezi subjektivními významy a vytvořit skupiny na základě logické podobnosti.
5. Uspořádat data do větších kontrastních skupin.
6. Reorganizovat a propojit skupiny dohromady do širších integračních témat.

Pro kvalitnější analýzu a přehlednou interpretaci dat jsem zvolila systém, který rozebírá každou výzkumnou otázku samostatně, tzn., že každá výzkumná otázka má vlastní analýzu. Hlavní výzkumná otázka bude analyzována až posléze na základě výsledků dílčích výzkumných otázek.

1. Jaké jsou nejčastější aktivity dětí z azylového domu ve volném čase?

Tato dílčí otázka byla zjišťována pomocí interview s respondenty a pro hodnotnější získání dat jsem na tomto místě přidala zaznamenávání si volnočasových činností respondenty. Pro respondenty byly vytvořeny záznamové archy (viz Tabulka 4), do kterých si po dvouhodinovém intervalu zaznamenávali své denní činnosti mimo školu. Záznamový arch byl předložen všem devíti respondentům. Návratnost vyplněných archů byla 100 %. Respondenti zaznamenávali své volnočasové aktivity jeden týden, tzn. pět dní pracovních a jeden víkend. Záznamový arch zaznamenává činnosti respondentů od 7:00

hod. do 23:00 hod., přičemž v době školní docházky nebylo nutné do archu zaznamenávat. V příloze 4 - 6 jsou k dispozici ukázkové respondenty vyplněné záznamové archy.

Jako nejčastější činnosti jsou považovány takové odpovědi respondentů, které jsou svým obsahem podobné, a zároveň tato podobnost je patrná nejméně ve třech případech z celkového počtu respondentů.

dny/hodiny	7-9	9-11	11-13	13-15	15-17	17-19	19-21	21-23
Pondělí								
Úterý								
Středa								
Čtvrtek								
Pátek								
Sobota								
Neděle								

Tabulka 5: Záznamový arch

Cílem první dílčí otázky bylo zjistit, „*jaké jsou nejčastější aktivity dětí z azylového domu ve volném čase*“. Z výzkumného šetření vyplývají následující data:

1) Interview

V interview k této dílčí výzkumné otázce byli respondenti dotazováni na obdobné otázky typu:

- Co nejčastěji děláš, když přijdeš ze školy?
- Jakou aktivitu děláš nejčastěji a jakou nejraději?
- Jak bys popsal své odpoledne?

Respondenti nejčastěji odpovídali (7/9), že po škole jdou domů, do azylového domu. Po pozdním obědě doma si 6 z 9 respondentů **plní domácí úkoly** zadané školou. Dva respondenti po vyučování jdou na oběd do školní jídelny, dále tráví čas ve školní družině a až poté jdou domů. Tři respondenti si školní povinnosti plní večer před spaním, kdy si píšou domácí úkoly a připravují se na další školní den. Volné odpoledne dle

výzkumného šetření děti z azylového domu tráví spontánně, tzn., nemají předem vytvořený žádný volnočasový plán. Toto tvrzení vyplývá z toho, že ani jeden z respondentů nenavštěvuje pravidelně zájmový kroužek (např. sportovní oddíl, výtvarný kroužek, přírodovědný kroužek) ani volnočasové zařízení jako nízkoprahové zařízení pro děti a mládež nebo dům dětí a mládeže.

Nejčastěji respondenti odpovídali (5/9), že se po škole často **nudí**, tzn., že nevědí, jak svůj volný čas vyplnit. Trávení volného času dětí z azylových domů závisí také na počasí. Toto tvrzení vyplývá z toho, že 6 z 9 respondentů rádo a často využívá venkovní hřiště azylového domu, kde za vhodného počasí tráví svůj volný čas. „*Když je hezky, tak rád hážu na koš venku na hřišti. Nebo se s klukama domluvíme a hrajeme basket,*“ uvádí jeden z respondentů. Pokud počasí nepřeje, tráví respondenti volný čas v prostorách azylového domu. 7 z 9 respondentů uvedlo, že pokud se ve volném čase nudí, sledují **televizi**. Nejčastěji respondenti (6/9) sledují Simpsonovi, dále 4 z 9 respondentů uvedlo Ulici, Teorii velkého třesku. Respondenti uváděli také jednotlivě pořady Comeback, Ordinace v růžové zahradě, Prostřeno. Ve dvou případech respondenti uvedli hororový filmový žánr, ve třech případech komedie.

Z interview vyplývá, že volný čas dětí z azylových domů tráví na **počítačích**. V azylovém domě může využít společenskou místnost s připojením na internet dítě od dvanácti let samostatně, pokud místnost není obsazena jiným dítětem, a to v určité odpolední době. Věkovou hranici splňovali tři tázaní respondenti a všichni počítačovou místnost využívají. Dva ze tří respondentů uvedli, že jsou na počítači denně, bez ohledu na to, jestli je školní den nebo víkend. Zbylý respondent uvedl, že na počítač chodí asi čtyřikrát do týdne. Tito respondenti využívají počítač z důvodu přístupu na internet, kde navštěvují sociální síť – Facebook (3/3) nebo hrají online hry (3/3) – nejčastěji „střílečky“ a strategické hry. Jeden z respondentů uvedl: „*Jednou se chci stát mistrem republiky nebo světa v Couter strike nebo v LoLku, takže musím hodně cvičit.*“ Respondenti také sledují videa na youtube.com, které se zabývají počítačovými hrami (Let's play), dále sledují tzv. jútubery a jejich vlogy, challenge (oblíbený mezi respondenty je GogomanTV, Pedro, MenT, Fatty Pillow). Ti respondenti, kteří do počítačové místnosti nemůžou samostatně (nedosáhli věku 12 let), chodí na počítač společně s matkou, dva respondenti mladší 12 let mají k dispozici počítač vlastní. Tito respondenti hrají online hry. Všechny dívky uvedly, že hrají nejraději hry, ve kterých se starají o zvířátko nebo ve kterých oblékají panenky.

Chlapci z této věkové kategorie hrají automobilové závody nebo střílečky. Profil na sociální síti mají z této věkové kategorie (mladší 12 let) založen čtyři respondenti z šesti.

Z interview vyplývá, že respondenti tráví volný čas **společně s dalšími obyvateli** azylového domu. 6 z 9 respondentů uvedlo, že si ve volném čase povídá s kamarády ze zařízení, a to na chodbě, ve společenské místnosti, v kuchyni nebo venku v prostorách azylového domu. Z odpovědí vyplývá, že si respondenti povídají o jiných dívkách/chlapečích, škole, hudbě, počítačových hrách nebo „jútuberech“. Respondenti společně také poslouchají hudbu, 6 z 9 respondentů uvedlo hudbu rapovou a hip hopovou, ostatní nemají vyhraněný hudební žánr.

Z výzkumného šetření dále vyplývá, že 3 z 9 respondentů ve volném čase **tvorí**. Nejčastěji se jedná o výrobky, které darují matce, spolubydlícím nebo zaměstnancům azylového domu. Za tvoření respondenti považují malování a kreslení obrázků, skládání papírových skládaček, vystřihování a dokreslování.

Výzkumné šetření také zaznamenává trávení volného času **odpočinkem a relaxací**. 4 z 9 respondentů uvedli, že ve svém volném čase odpočívají. Odpočinek definovali např. následovně: „*No prostě si po škole lehnu a někdy i usnu. Pustím si třeba nějaké písničky nebo tak.*“

Poslední činnost, kterou respondenti uváděli více než v jednom případě je **pomoc matce s domácností**. Tuto činnost popisovalo 5 z 9 respondentů, což je více než polovina. Vyšší než poloviční většina respondentů toto tvrzení uvedlo s ohledem na to, že azylový dům má určitá pravidla týkající se pořádku v prostorách azylového domu, tzn. obsahem řádu azylového domu je mj. pravidlo, že každý týden má matka s dětmi povinnost dohlížet na úklid společných prostorů zařízení a každý klient má povinnost průběžně svůj pokoj uchovávat v čistotě a pořádku. Respondenti kromě úklidů uváděli nakupování potravin s matkou nebo hlídání mladšího sourozence.

Kromě zmíněných nejčastějších činností ve volném čase dětí z azylového domu pro matky s dětmi respondenti uváděli po jednom nebo dvou případech další činnosti, které nebyly kvůli malé četnosti uvedené jako nejčastější. Jsou jimi četba knih/časopisů, návštěva příbuzných, procházka, výlet a hraní stolních her.

2) Záznamové archy

Záznamové archy zaznamenávají další volnočasové činnosti, které jsou u dětí z azylových domů pro matky s dětmi časté. Kromě nejčastějších volnočasových činností,

kteře byly zaznamenané již v interview (připravu na vyučování, činností u počítače, u televize, odpočinku, pomoci s domácností, tvoření) se objevují další časté aktivity. U 4 z 9 respondentů byl zaznamenán **tanec** na moderní hudbu, který spontánně a neorganizovaně probíhá v prostorách azylového domu i několikrát do týdne (jeden ze záznamových archů sčítá až třikrát). 5 z 9 respondentů uvedlo, že tráví volný čas **společně s dobrovolníky**, se kterými pekli vánoční perníčky, psali vánoční přáníčka zaměstnancům zařízení nebo příbuzným a zpívali koledy. 7 z 9 respondentů do svého archu zaznamenalo více než dvakrát, že se ve volném čase **nudí**. 6 z 9 respondentů je ve volném čase na mobilu – hraní her, trávení času na sociální síti, surfování na internetu. Všichni respondenti (9/9) uvedli, že se ve středu zúčastnili tzv. **komunity**. Komunitou rozumíme setkání všech účastníků spojených se zařízením – sociálních pracovníků, vedoucích sociálních pracovníc, správce, klientek a jejich dětí, případně dle potřeby jiných osob, jako jsou pedagogové, terapeuti, lektoři apod. Setkání je pravidelné a koná se jednou týdně. V době komunity se kromě organizačních a technických záležitostí rozebírá uplynulý týden, chování dětí (klientek), předává se úklidová služba, zaměstnanci zprostředkovávají klientkám nové akce (dětské dny, karnevaly, vánoční zpívání apod.) v okolí aj. Každý má právo zde říci svůj názor, který je tolerován všemi ostatními. Mohou se zde podávat návrhy na zlepšení atmosféry v zařízení i stížnosti. Komunita nebyla v tomto výzkumném šetření zařazena mezi volnočasovou aktivitu dětí, ale mezi volný čas vázaný, jelikož účast v komunitě je pro všechny povinná.

Mezi další činnosti, které se v záznamovém archu objevovaly, ale nebyly zařazeny mezi nejčastější, patří samouka anglického jazyka, hraní karet, vaření, úprava zevnějšku a krmení labutí. Protože se v této dílčí otázce objevily slangové, cizí nebo pro azylový dům obvyklé výrazy, byl pro shrnutí a lepší orientaci v pojmech vytvořen zjednodušený slovník.

pojem	význam pojmu
Counter strike	Počítačová hra – „střílečka“.
GogomanTV, Pedro, MenT, Fatty Pillow	Konkrétní jůtubeři.
Challenge	Výzva – člověk vyzve k nějakému neobvyklému, zajímavému skutku (zábavnému pro ostatní) někoho jiného. Zvolený člověk výzvu přijme, uskuteční ji a natočí ji na video, které umístí na internet.
Cheaty	Klávesové zkratky, díky kterým získává hráč různé výhody ve hře (např. nesmrtelnost).
Jůtuber (youtuber)	Člověk, který vkládá své video na videoportál youtube.com. Za svou aktivitu a četné zhlédnutí je finančně odměňován. Jůtuberství se může stát profesí úspěšného jůtubera.
Komunita	Pravidelné setkání všech účastníků spojených se zařízením – sociálních pracovníků, vedoucích sociálních pracovníc, správce, klientek a jejich dětí, případně dle potřeby jiných osob, jako jsou pedagogové, terapeuti, lektoři aj.
Let's play	Video umístěné na youtube.com, které se zaměřuje na konkrétní hru nebo pasáž hry a je komentováno. Let's player ve videu hraje počítačovou hru a divákům představuje její postup a cheaty.
LoLko	Zkratka počítačové hry League of Legends. Jedná se o bojovou strategii.
Vlog	Zkratka „video blogu“. Krátké komentované video zaměřené na určité zajímavé (často aktuální) téma, které je vloženo na youtube.com.

Tabulka 6: Slovník

2. Jak se podílejí azylové domy pro matky s dětmi na trávení volného času dětí?

Tato dílčí výzkumná otázka byla zjišťována pomocí interview s dětmi žijícími v Azylovém domě pro matky s dětmi R – Mosty v Mladé Boleslavi. Respondentům byly pokládány podobné otázky typu:

- Jakých aktivit se účastníš v rámci azylového domu?
- Má azylový dům pravidelný volnočasový program?
- Je v rámci azylového domu volnočasový klub nebo nízkoprahové zařízení pro děti a mládež?
- Máte v zařízení pedagoga volného času?
- Jakým způsobem s vámi pracují dobrovolníci ve volném čase?
- Jakými pravidly zařízení se musíte řídit ve svém volném čase?

8 z 9 respondentů uvedlo, že se účastní volnočasových aktivit, které pořádají **dobrovolníci** docházející do azylového domu. Dle respondentů dobrovolníci ve spolupráci se zaměstnanci azylového domu pořádají akce typu dětský den, sportovní den, den požární bezpečnosti, dále zapojují děti ze zařízení do aktivit týkajících se aktuálního dění - vánočního a velikonočního tvoření, oslavy čarodějnic, vítání jara. Jako přínosné respondenti spatřují doučování a psaní domácích úkolů s dobrovolníky. 4 z 9 respondentů pravidelně dochází na doučování anglického jazyka, které mají na starost právě dobrovolníci. Respondenti uváděli, že doučování anglického jazyka je pro ně důležité, protože není nikdo jiný, kdo jim s cizím jazykem může pomoci. Kromě dobrovolníků dle respondentů (9/9) v azylovém domě není žádný pedagog zabývající se volným časem ani žádný pravidelný volnočasový program.

Respondenti (9/9) využívají **společných prostor** azylového domu k trávení volného času. Svůj volný čas mohou trávit na hřišti na území azylového domu, kde mohou využít skluzavky, prolézačky. K dispozici mají také sportovní hřiště s basketbalovým košem. Azylový dům svým klientům nabízí již zmiňovanou společenskou místnost s možností internetu.

Kromě prostorového zázemí, které azylový dům nabízí pro trávení volného času dětí, disponuje zařízení také **materiálními prostředky**, které děti mohou ve volném čase využívat. 4 z 9 respondentů uvedli, že si rádi půjčují kolečkové brusle a chodí bruslit, a to i několikrát za týden, pokud je dobré počasí. 4 z 9 respondentů si naopak rádo půjčuje

jízdní kola. Respondenti si v zařízení dále půjčují k trávení volného času kuželky, míče, hračky (panenky, dětské kočárky), deky a slunečníky k relaxaci, činky a cvičební pomůcky, sáně (boby) a jiné prostředky, které respondenti využívají ve svém volném čase.

Respondenti (9/9) v interview hovořili o **nepravidelných** volnočasových aktivitách, které azylový dům pro ně pořádá. Jedná se o výlety, exkurze (zmiňované byly výlet do aquacentra, výlet na vánoční trhy v Praze) či opékání buřtů nebo stanování na zahradě zařízení.

Volný čas dětí, žijících v azylovém domě má určitá **pravidla**, kterými se azylový dům také podílí na trávení volného času dětí i jejich matek. Dle respondentů (9/9) nemůžou klienti azylového domu v Mladé Boleslavi bez dovolení trávit dlouhodobě svůj volný čas mimo zařízení. V azylovém domě v Mladé Boleslavi je zaveden systém příchodu do zařízení do 22:00 hodin. Dále jsou klienti povinni předem hlásit návštěvy, které mohou pobývat pouze ve společných prostorách, a podávat hlášení v případě přespání mimo azylový dům.

Respondenti (8/9) by uvítali v azylovém domě pro matky s dětmi pravidelné volnočasové aktivity. Nejraději by se zapojili (4/8) do sportovního „kroužku“ (zaměřeného na fotbal, florbal, volejbal, basketbal), dále do IT kroužku (zaměřeného na práci na počítači) - 3/8, také by uvítali kurz anglického jazyka (3/8), rukodělný a výtvarný kroužek (3/8), přírodovědný kroužek (1/8), fotografický kroužek (1/8).

3 – Jaký je rozdíl v trávení volného času dětí před vstupem do zařízení azylového domu a během pobytu v tomto zařízení?

Třetí výzkumná otázka byla zjišťována pomocí interview s dětmi školního věku. Vzhledem k tomu, že někteří respondenti s ohledem na jejich nízký věk či opakovaný pobyt v azylovém domě pro matky s dětmi nebyli schopni na otázky z této oblasti odpovědět, do interview se zapojily jejich matky (v počtu 4). Respondentům byly pokládány podobné otázky typu:

- Jak jsi trávil/a svůj volný čas, když jsi nebydlel/a v azylovém domě?
- Jaký rozdíl je v trávení volného času, pokud bydlíš v azylovém domě nebo v klasickém bytě?
- Myslíš si, že azylový dům nějak ovlivnil tvůj volný čas? Jak?

Respondenti nejčastěji odpovídali (4/5), že když bydleli v běžném bytě (domě), tak se více **scházeli s kamarády** ze školy, navštěvovali se a trávili tak spolu více volného času. 3 z 5 respondentů uvedli, že příčinou toho, že se s kamarády nyní nestýkají, je, že azylový dům je umístěn na druhé straně města, v málo obydlené části nebo že se museli kvůli bydlení v azylovém domě přestěhovat z jiné obce. Ztratili tak kamarádské vazby. S kamarády respondenti trávili volný čas na hřišti, 2 z 5 respondentů uvedli, že téměř pravidelně chodili s přáteli hrát fotbal. 3 z 5 respondentů uvedli, že se kromě přátel stýkali více i s příbuznými (2 z 5 respondentů se i nadále schází s příbuznými), se kterými trávili volný čas.

Všichni tázaní respondenti (5/5) si myslí, že azylový dům pro matky s dětmi ovlivňuje jejich trávení volného času. Nejčastěji respondenti odpovídali, že dřív se nemuseli ve volném čase tolik učit a **připravovat se do školy** (3/5). „*Sociální pracovnice se mě ptá, co bylo ve škole, a že bych si měl zlepšit anglinu...domluví mi doučku s dobrovolnicí a já se musím učit...někdy se ptá i mamky, jak mi to ve škole jde, a pak se musím učit.*“

Respondenti uváděli, že azylový dům pro matky s dětmi pořádá **výlety** na místa, kde předtím nikdy nebyli. Na místě výletu se domlouvají předem na „komunitách“, kde všichni hlasují, kam by chtěli na další výlet. Respondenti uváděli např. ZOO nebo aquacentrum. Proto, aby se mohli zúčastnit výletu, musí obdržet kladné hodnocení svého chování.

Volný čas respondentů ovlivňuje azylový dům možností **půjčení si volnočasových pomůcek**. 4 z 5 respondentů si rádi a často půjčují od zařízení pomůcky pro volný čas – nejčastěji jízdní kolo, kolečkové brusle, basketbalový a fotbalový míč, volejbalovou síť, ale i stolní hry, hrací karty a jako volnočasovou pomůcku můžeme též označit počítače, které jsou klientům k dispozici.

Matky respondentů uvedly, že volný čas dětí azylový dům ovlivňuje tím, že jsou více ve volném čase dozorovány zaměstnanci zařízení. Odpovědi matek jsou shodné s odpověďmi respondentů, tzn., že děti z azylového domu jsou více monitorovány v oblasti přípravy do školy („*Jsem ráda, že tady chodí ty dobrovolníci doučovat, já anglicky neumím a na doučování bych neměla.*“), více se zapojují do úklidu, což dle matek respondentů v běžném bydlení nečinily, dále děti více navštěvují výlety a akce a zmíněna byla také možnost půjčit si hračky, pomůcky („*Kluk nikdy neměl kolo, tak si ho půjčuje a učí se na něm, to ho baví.*“).

4. Jaké rizikové chování se objevuje u dětí žijících v azylovém domě ve volném čase?

Čtvrtá dílčí výzkumná otázka byla zjišťována na základě interview s dětmi z azylového domu a interview se zaměstnankyní zařízení. Při zjišťování této výzkumné otázky byly respondentům pokládány otázky typu:

- Zkoušel/a jsi někdy kouřit cigaretu? / Jsi pravidelný kuřák? (dle věku)
- Jaký alkohol jsi ochutnal/a? / Jak často máš příležitost se napít alkoholu?
- Zkoušel/a jsi někdy kouřit marihuanu? / Jsi pravidelný kuřák marihuany? (dle věku)
- Míváš často poznámky ve škole za nevhodné chování?
- Měl/a jsi někdy sníženou známku z chování?
- Vzal/a jsi někdy věc, která ti nepatřila?
- Používáš úmyslně lži, abys např. někoho kryl/a?
- Setkal/a ses někdy s šikanou?

Z výzkumného šetření vyplývá, že respondenti (5/9) zkoušeli kouřit více než jednou **cigaretu**. Ani jeden z respondentů se však nepovažuje za pravidelného či závislého kuřáka. Pouze jeden respondent kouřil více než jednou **marihuanu** a další jeden respondent kouřil marihuanu jednou. Ani zde se žádný respondent neoznačuje jako pravidelný kuřák marihuany. **Alkohol** ochutnali 3 z 9 respondentů více než jednou. Respondenti uvedli, že se jednalo o pivo, víno nebo míchaný nápoj (konkrétně vodka s džusem, červené víno s kolou). Respondenti (8/9) uvedli, že nyní nemají možnost napít se alkoholu jako dříve (v běžném bydlení), protože alkohol je v zařízení zakázaný. Jeden respondent uvedl, že pokud by chtěl, tak by si ho mohl opatřit od kamarádů.

7 z 9 respondentů mají v žákovské knížce **poznámku za nevhodné chování ve škole** (za celé studium). Jednalo se o vyrušování, opisování, omlouvání. Sníženou známku z chování měl pouze jeden respondent za podvodné omluvení absence, čili za záškoláctví. Respondent uvedl, že místo školy trávil čas venku s kamarády. 2 z 9 respondentů nikdy nedostali zápis do žákovské knížky za nevhodné chování.

2 z 9 respondentů jsou si vědomi, že si vzali (**odcizili**) věc, která jim nepatří. V prvním případě se jednalo o peníze (200 Kč), které respondent použil na nákup brambůrek a pití. Peníze respondent vzal doma z kuchyňské linky. Od té doby nikdy nic

neukradl. Druhý respondent odcizil balíček bonbonů v obchodě. Ostatní respondenti uvedli, že vědomě nikomu nic nikdy neukradli.

7 z 9 respondentů uvedlo, že nepravdělně používají **lži**. Jedná se zejména o případy, kdy kryjí své kamarády. Nejčastěji respondenti (6/9) lžou v prostředí školy učitelům. Matce nejčastěji (5/9) respondenti lžou, pokud nechtějí, aby se matka dozvěděla o špatné známce. 2 z 9 respondentů uvedli, že matce lhali o místě pobývání ve volném čase.

Všichni respondenti vědí, co je **šikana** („*To je, když někdo otravuje někoho, komu se to nelíbí.*“). 7 z 9 respondentů se s šikanou setkala ve svém okolí. 6 z 9 respondentů se s šikanou setkala v prostředí školy, školní třídy. 3 z 9 respondentů uvedli, že kromě školy se s šikanou setkali venku ve volném čase. V 5 ze 7 případů šikany se jednalo o psychickou šikanu (nadávky, ponižování, výsměch), ve zbylých dvou případech šlo o psychickou i fyzickou šikanu (rozcuchávání vlasů, strkání, podražení nohou). 5 ze 7 respondentů uvedlo, že byli pouze pozorovateli šikany, 2 ze 7 respondentů se označilo jako oběť šikany. „*V tamté škole mi nadávali do cikánů...nikdo se se mnou nebavil, seděla sem sama v lavici.*“ V obou případech se jednalo o psychickou šikanu ve škole. 1 z 9 respondentů uvedl, že zažil šikanu doma. Jednalo se o domácí násilí ze strany otce. „*Táta na nás řval, že moc žereme, ať vypadneme...*“ Dle respondenta ho otec nikdy fyzicky nenapadl.

Pro objektivnost dat bylo provedeno interview se zaměstnankyní azylového domu, paní správcovou, která je s respondenty v každodenním kontaktu. Uvedla, že největší problém spatřuje v tom, že si děti **neváží věcí**, které si nestřeží a mnohdy je **zničí**. Děti ničí také vybavení zařízení, nemají vztah k majetku a věcem. Dále jako rizikové považuje **lhaní** dětí. Záměrně používají lži k jejich prospěchu a často svalují vinu na druhého. Zaměstnankyně azylového domu se také domnívá, že děti vyššího věku (cca 50 %) **kouří** cigarety.

5. Jaký je rozdíl mezi přáním a reálným trávením volného času dětí z azylového domu?

Pátá dílčí výzkumná otázka zjišťuje, jak by respondenti trávili svůj volný čas dle svých představ, jakých aktivit by se rádi ve volném čase zúčastnili. Odpověď byla

zjišťována pomocí interview s dětmi z azylového domu pro matky s dětmi. Respondenti byli dotazováni na otázky typu:

- Kdybys mohl/a trávit svůj volný čas podle svých představ, jak by takový den vypadal?
- Co ti brání tomu, abys mohl/a trávit svůj volný čas podle sebe?
- Kdybys mohl/a něco změnit ve svém volném čase, co by to bylo?
- Máš nějaké přání, co bys ve volném čase chtěl/a dělat?

3 z 9 respondentů jsou spokojeni se svým volným časem a tráví ho dle svých představ. Ostatní respondenti by chtěli svůj volný čas trávit jinak. 2 z 6 respondentů by se chtěli naučit jezdit na **ledních bruslích** a trávit volný čas na zimním stadionu. Tyto respondentky by se v budoucnu chtěly stát krasobruslačkami. Nyní se učí bruslit na kolečkových bruslích, které si vypůjčují v azylovém domě. 3 z 6 respondentů by rádi chodili rekreačně **plavat** do plaveckého bazénu. 3 z 6 respondentů by rádi navštěvovali sportovní oddíl **florbalu**. 3 z 6 respondentů by rádi více **cestovali** a navštěvovali zajímavá místa České republiky i světa. Respondenti by rádi navštívili např. dinopark, botanickou a zoologickou zahradu, ale i moře nebo Paříž. 3 z 6 respondentů by rádi trávili svůj volný čas se svým **domácím mazlíčkem**. Tito respondenti se přestěhováním do zařízení museli rozloučit se svým psem, kočkou a morčetem, protože zařízení z hygienických důvodů neumožňuje pobyt se zvířetem. Tito respondenti v minulosti chodili na vycházky se psem do přírody, což nyní nemohou, a jejich přáním je znovu trávit volný čas se svým domácím mazlíčkem. 1 z 6 respondentů by si přál navštěvovat taneční oddíl moderní hudby, 1 z 6 respondentů by rád ve volném čase **fotografoval** přírodní úkazy. V této volnočasové aktivitě mu brání koupě fotoaparátu. 1 z 6 respondentů uvedl, že jeho přáním je mít kvalitní počítač. Svůj volný čas by více věnoval hraní počítačových her, protože se chce stát mistrem v jedné z her. Všichni respondenti (6/6) uvedli, že příčinou toho, že nemohou trávit svůj volný čas dle svých představ, je nepříznivá finanční situace rodiny.

6. Kde častěji tráví volný čas děti z azylového domu: v zařízení nebo mimo zařízení azylového domu?

Tato výzkumná otázka se zaměřuje na prostředí trávení volného času dětí z azylového domu pro matky s dětmi. Konkrétně bylo zjišťováno, zda dítě tráví více volného času v zařízení nebo mimo něj. Šestá dílčí výzkumná otázka byla zjišťována pomocí interview s dětmi z azylového domu. Respondenti byli dotazováni na otázky typu:

- Trávíš více volného času venku nebo v azylovém domě?
- Proč trávíš více volného času venku nebo mimo zařízení? / Proč trávíš více volného času v zařízení?
- Kde nejraději trávíš svůj volný čas?

7 z 9 respondentů uvedlo, že více volného času tráví v **zařízení** nebo ve venkovních prostorách zařízení. Příčinou, proč tito respondenti tráví více volného času v zařízení je, že nenavštěvují žádný volnočasový kroužek a přistěhováním do zařízení ztratili přátelské vztahy se svými vrstevníky, tzn., že nemají s kým trávit volný čas mimo zařízení. 4 z 9 respondentů tráví volný čas nejraději mimo zařízení na výletech. 3 z 9 respondentů tráví volný čas nejraději v azylovém domě. Pouze 2 z 9 respondentů tráví více volného času **mimo azylový dům**. Tito respondenti tráví svůj volný čas venku s přáteli, např. na hřišti nebo jezdí na jízděm kole či kolečkových bruslích mimo zařízení. Příčinou, proč tito respondenti tráví více volného času mimo zařízení, je nuda v prostředí azylového domu. Tito respondenti nejraději tráví volný čas právě mimo zařízení.

7. Jaké mají děti žijící v azylovém domě pro matky s dětmi vědomí o nabídce volnočasových aktivit (volnočasových zařízení) nabízených dětem školou povinných?

Tato dílčí výzkumná otázka zjišťuje, zda děti z azylových domů pro matky s dětmi znají nabídku volnočasových aktivit, které jsou určené pro děti školního věku bez ohledu na to, v jakém prostředí žijí (běžné bydlení, přechodné bydlení v azylovém domě apod.). Interview bylo vedeno s dětmi žijícími v azylovém domě pro matky s dětmi. Respondenti byli tázáni na otázky typu:

- Znáš nějaké zařízení, které je určené pro volný čas dětí?
- Víš, v jakých organizacích mohou děti trávit volný čas?

- Chodil/a jsi někdy do nějakého volnočasového kroužku?
- Vyjmenuj, jaké znáš kroužky (oddíly).

Nejčastěji respondenti odpovídali (5/9), že znají **dům dětí a mládeže (DDM)**. Dle respondentů DDM nabízí dětem volnočasové kroužky (např. keramický kroužek, fotografický, přírodovědný), tábory, kurzy anglického jazyka nebo hraní na hudební nástroj. Druhou nejčastější odpovědí (4/9) se stal **fotbalový oddíl**. 3 z 9 respondentů neuvedli **žádné konkrétní organizované zařízení** zabývající se volným časem dětí. 1 z 9 respondentů uváděl **neorganizované instituce** pro volný čas – plavecký bazén, hřiště, kino. Dále respondenti uvedli (2/9), že znají organizaci skauting, junák, 2 z 9 respondentů uvedli jazykové školy, 2 z 9 respondentů uvedli umělecké školy.

V současné době žádný z respondentů nenavštěvuje organizované volnočasové zařízení. V minulosti do volnočasového kroužku chodili pouze dva respondenti. V obou případech se jednalo o fotbal. Dále 3 z 9 respondentů v minulosti docházeli do nízkoprahového zařízení pro děti a mládež, a to v téměř pravidelných intervalech. Příčinou toho, že zařízení nyní nenavštěvují, je odstěhování se do azylového domu, který není v místě původního bydliště. V současné době zvažují o navázání se na nízkoprahové zařízení pro děti a mládež v místě azylového domu.

5.1 Interpretace výsledků výzkumného šetření

Následující text rekapituluje výsledky výzkumného šetření a interpretuje konečné výsledky. Pro lepší orientaci ve výsledcích byla vytvořena daná schémata (příp. tabulky, grafy), která shrnují získané odpovědi na jednotlivé výzkumné otázky.

o **DVO 1 – Jaké jsou nejčastější aktivity dětí z azylového domu ve volném čase?**

Mezi nejčastější volnočasové aktivity dětí z azylového domu pro matky s dětmi patří psaní domácích úkolů a příprava na vyučování, aktivita u počítače (hraní her, internet), tvoření a kreativita, odpočinek a relaxace, pomoc s domácností, volný čas trávený s dobrovolníky. Jako aktivity pramenící z nudy (viz následující schéma 2) byla označena kategorie volnočasových aktivit, které vyplývají z neorganizovaného volného času dětí z azylového domu. Aktivity vyplývající z nudy zahrnují např. sledování televize,

házení si na basketbalový koš, pobývání na hřišti azylového domu. S touto kategorií souvisí také kategorie nazvaná „Společný čas dalšími“. Tato kategorie je s předešlou kategorií spojována z důvodu společného jmenovatele, a to je nuda. I přesto, že respondenti tráví volný čas s dalšími obyvateli azylového domu, tak společné volnočasové aktivity opět vycházejí z neorganizovaného volného času, z nudy. Jsou jimi tanec, poslech hudby či povídání si. Nejčastější volnočasové aktivity dětí z azylového domu pro matky s dětmi znázorňuje schéma 2.

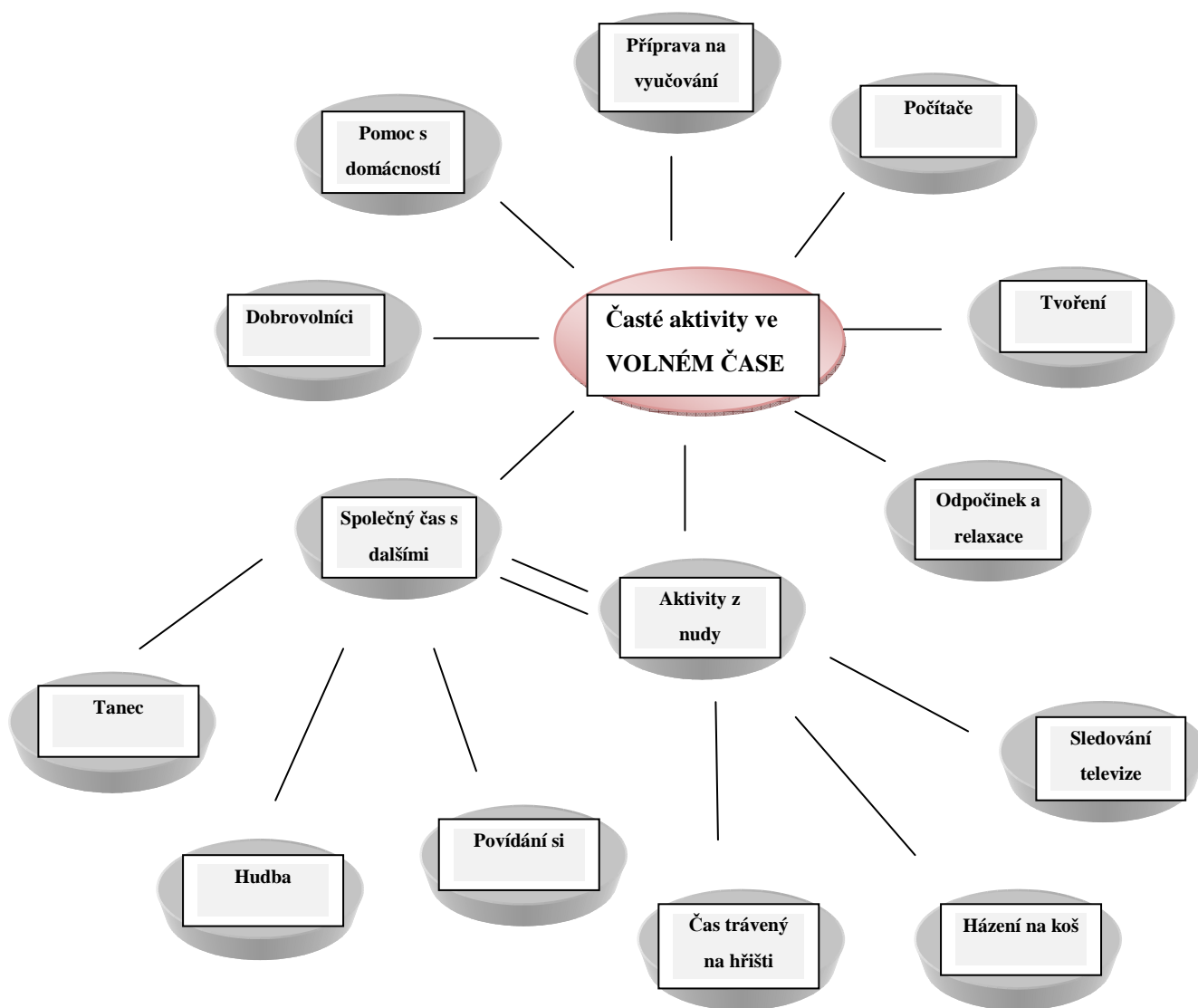

Schéma 2: Nejčastější volnočasové aktivity dětí žijících v azylovém domě pro matky s dětmi

o **DVO 2 – Jak se podílejí azylové domy pro matky s dětmi na trávení volného času dětí?**

Azylové domy pro matky s dětmi se na volném čase dětí žijících v tomto zařízení podílejí zprostředkováním dobrovolníků, kteří následně pracují s dětmi v jejich volném čase. Jedná se o doučování a psaní domácích úkolů, tvoření s dětmi, organizování a pomoc při akcích pro děti apod. Dále azylové domy nabízí dětem pro volný čas společenské prostory, jako jsou společenská místnost, počítačová místnost, zahrada, hřiště. Na volném čase dětí se azylové domy podílejí prostřednictvím nabídky volnočasových materiálních prostředků, jedná se např. o kolečkové brusle, jízdní kola, stolní hry, sportovní míče, volejbalovou síť, počítače a elektrotechnické prostředky aj. Azylové domy pro matky s dětmi organizují pro děti nepravidelné volnočasové aktivity; patří k nim např. výlety, exkurze, dětské dny, karnevaly, sportovní dny aj. Volný čas dětí žijící v azylovém domě pro matky s dětmi je také ovlivňován určitými pravidly, kterými se klienti zařízení musí řídit. Volný čas dětí je tak dozorován a kontrolován pracovníky azylového domu. Podílení se azylového domu pro matky s dětmi na volném čase dětí je znázorněno schématem 3.

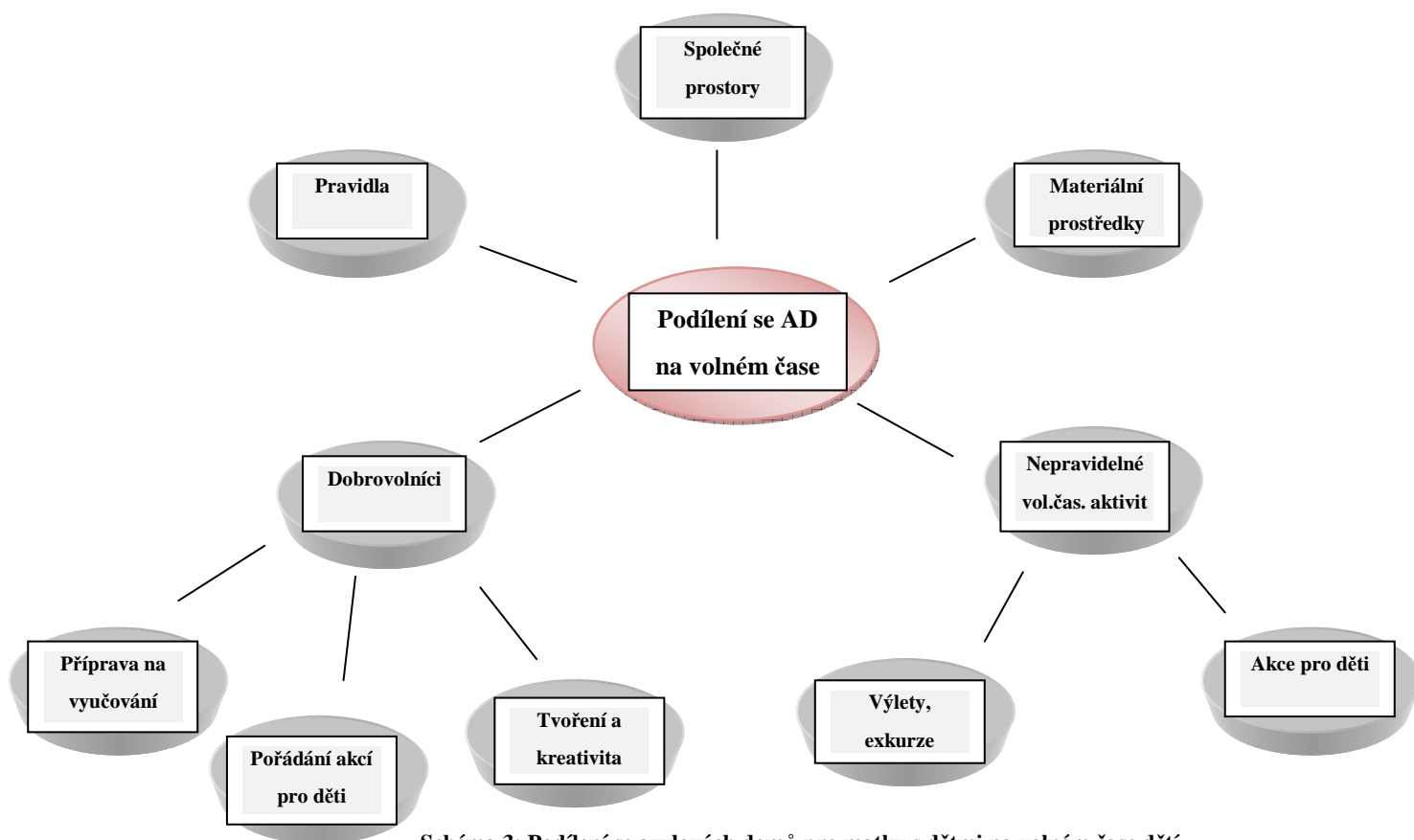

Schéma 3: Podílení se azylových domů pro matky s dětmi na volném čase dětí

○ **DVO 3 – Jaký je rozdíl v trávení volného času dětí před vstupem do zařízení azylového domu a během pobytu v tomto zařízení?**

Děti, které se přestěhují do azylového zařízení z běžného bydlení, ztrácí kamarádské vztahy. Matkám často nezbyvá nic jiného, než se kvůli volnému místu v azylovém domě pro matky s dětmi přestěhovat i z jiné obce. Děti tak ztratí vrstevnické vazby, musí změnit školu, tzn., že ztratí vazby se spolužáky. Tímto se jejich volný čas taktéž musí zákonitě změnit. Respondenti uvedli, že v místě azylového domu nemají pevné kamarádské vztahy, čili tráví více volného času v zařízení s ostatními. Přestěhováním se do azylového domu děti ztrácí kontakt také s ostatními příbuznými.

Pozitivním rozdílem v trávení volného času před a během bydlení v azylovém domě je kontrolování volného času dětí (příp. klientek) zaměstnanci zařízení. Pracovníci azylového domu dbají zejména na přípravu dětí do školy (domácí úkoly, doučování). Dále zařízení organizuje výlety ve volném čase dětí a poskytuje jim materiální prostředky využitelné ve volném čase i společné prostory. Pozitiva a negativa bydlení dětí v azylovém domě pro matky s dětmi vůči volnému času shrnuje tabulka:

Pozitiva	Negativa
Příprava do školy	Ztráta (eliminace) vazby s vrstevníky
Výlety	Ztráta (eliminace) vazby s příbuznými
Materiální prostředky a prostory	Hrozba sociálního vyloučení dětí
Volný čas pod kontrolou	

Tabulka 7: Pozitiva a negativa bydlení dětí v azylovém domě pro matky s dětmi vůči volnému času

○ **DVO 4 – Jaké rizikové chování se objevuje u dětí žijících v azylovém domě ve volném čase?**

Mezi rizikové chování ve volném čase dětí z azylového domu, které z výzkumného šetření vyplývá jako časté, tzn., že se s ním setkalo více dětí, patří kouření cigaret, lhaní a ničení (nevážení si) věcí, které v rámci tohoto výzkumného šetření můžeme označovat jako „nepřímý vandalismus“. Mezi další rizikové chování těchto dětí patří šikana, nekázeň ve škole a záškoláctví, krádeže a jiná závislost (marihuana, alkohol).

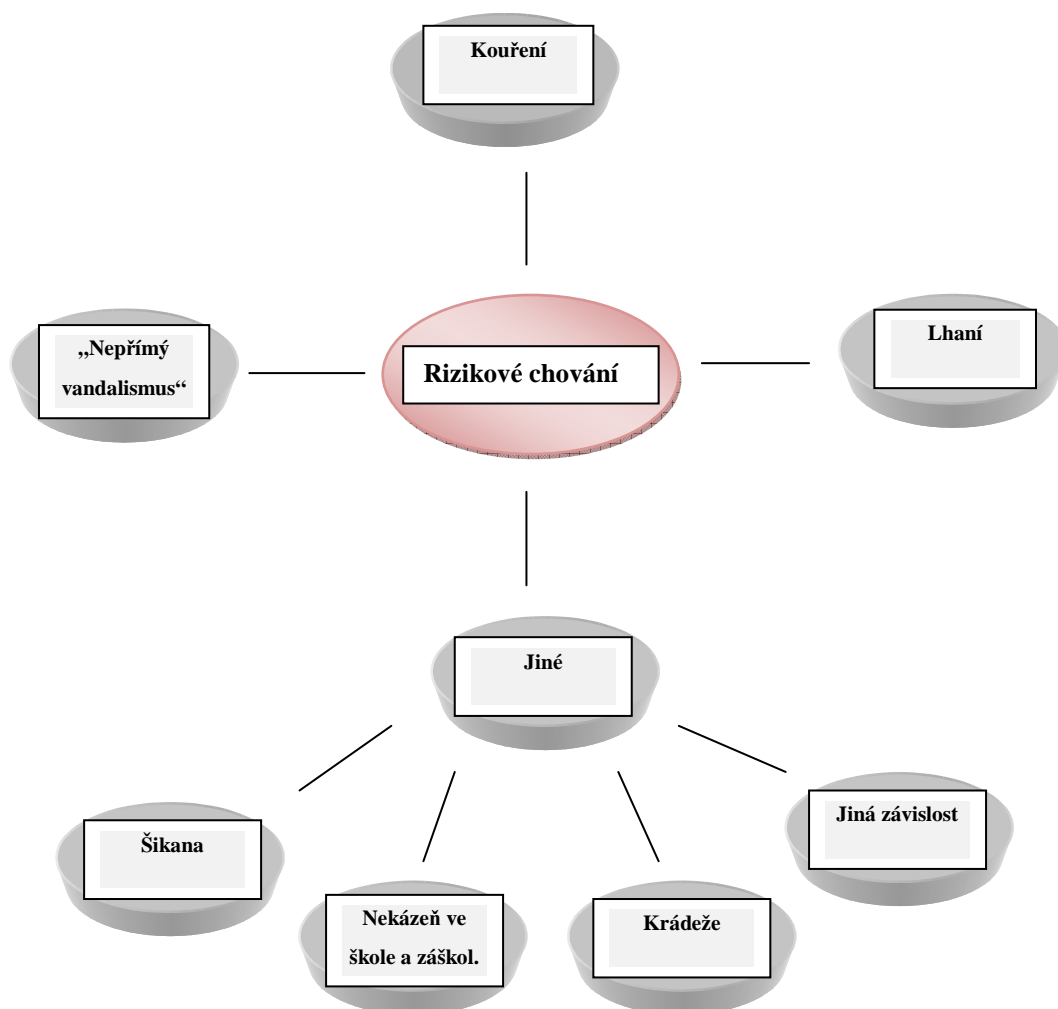

Schéma 4: Rizikové chování dětí z azylového domu ve volném čase

- **DVO 5 – Jaký je rozdíl mezi přáním a reálným trávením volného času dětí z azylového domu?**

Přání týkající se trávení volného času dětí z azylových domů dle výzkumného šetření jsou vzhledem k jejich věku uskutečnitelné. Příčinou toho, že nemohou trávit volný čas dle svých představ, je nepříznivá sociální situace rodiny. Mezi zaznamenané přání dětí z azylového domu pro matky s dětmi patří naučit se bruslit na ledních bruslích s cílem stát se krasobruslařkou, chodit pravidelně plavat do plaveckého bazénu, docházet na florbalový kroužek, více cestovat, trávit volný čas se svým domácím mazlíčkem, věnovat se fotografování. Přání v trávení volného času dětí z azylového domu pro matky s dětmi znázorňuje schéma 5.

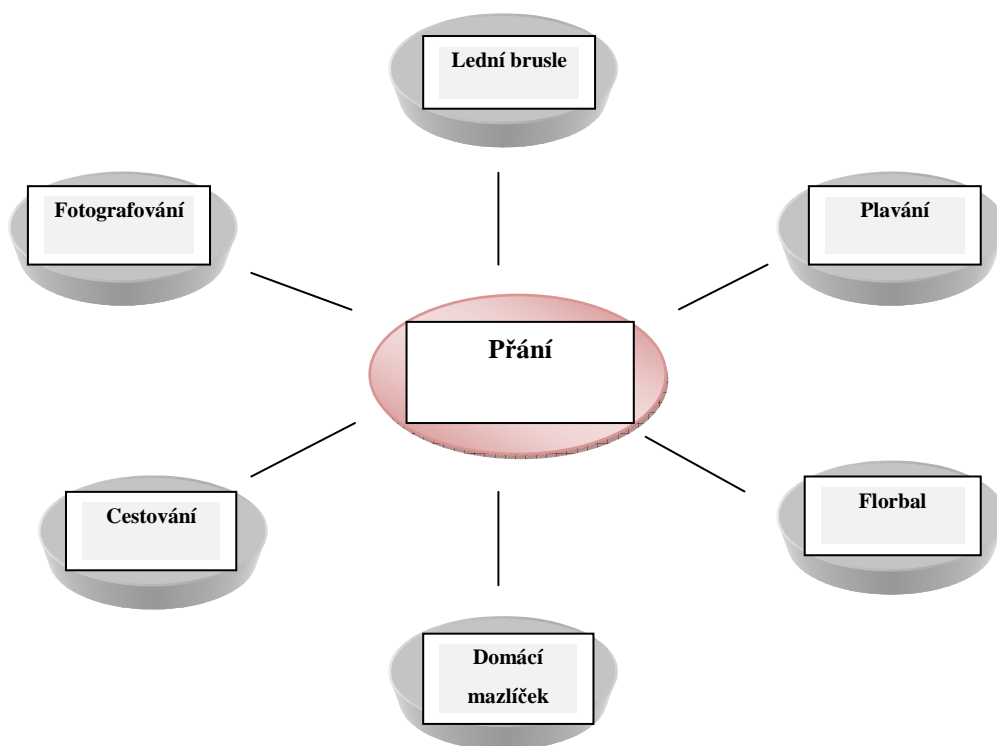
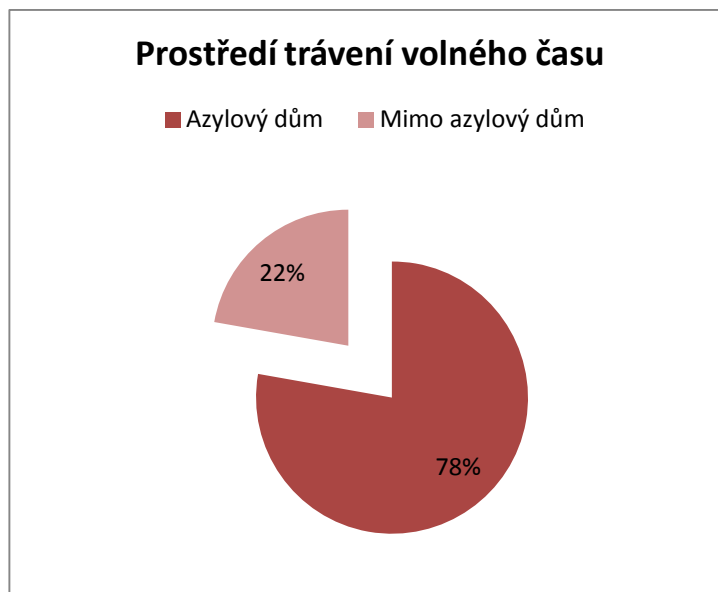

Schéma 5: Přání v oblasti trávení volného času dětí z azylového domu pro matky s dětmi

○ **DVO 6 – Kde častěji tráví volný čas děti z azylového domu: v zařízení nebo mimo zařízení azylového domu?**

Z výzkumného šetření vyplývá, že děti z azylových domů pro matky s dětmi tráví více volného času v zařízení nebo ve venkovních prostorách azylového domu. Příčinou toho je, že v novém prostředí, kde je umístěn azylový dům, nemají vrstevnické vztahy, takže raději zůstávají v prostorách zařízení. Ti, co raději a více tráví volný čas mimo zařízení, se v azylovém domě nudí, proto raději volí prostředí mimo azylový dům. Nejčastěji se zdržují na veřejném hřišti. Poměr mezi dětmi, které tráví více volného času v zařízení a dětmi, které tráví více volného času, mimo zařízení znázorňuje graf 6.

Graf 6: Poměr mezi dětmi trávícími více VČ v zařízení a dětmi trávícími více VČ mimo zařízení

- **DVO 7 – Jaké mají děti žijící v azylovém domě pro matky s dětmi vědomí o nabídce volnočasových aktivit (volnočasových zařízení) nabízených dětem školou povinných?**

Respondenti uváděli následující nabízené volnočasové aktivity dětem školního věku: domy dětí a mládeže (DDM), respondenti měli vědomí i o činnostech DDM, uváděli, že DDM nabízí volnočasové kroužky zájmové, vzdělávací nebo že pořádají tábory. Dále respondenti uváděli fotbalový oddíl, mají vědomí o organizaci Skaut, Junák, uváděné byly i jazykové a umělecké školy. Jako neorganizované instituce jsou v rámci výzkumného šetření označovány: plavecký bazén, hřiště, kino apod., které také respondenti uváděli. Vědomí o nabídce volnočasových aktivit nabízených dětem školního věku znázorňuje schéma 6.

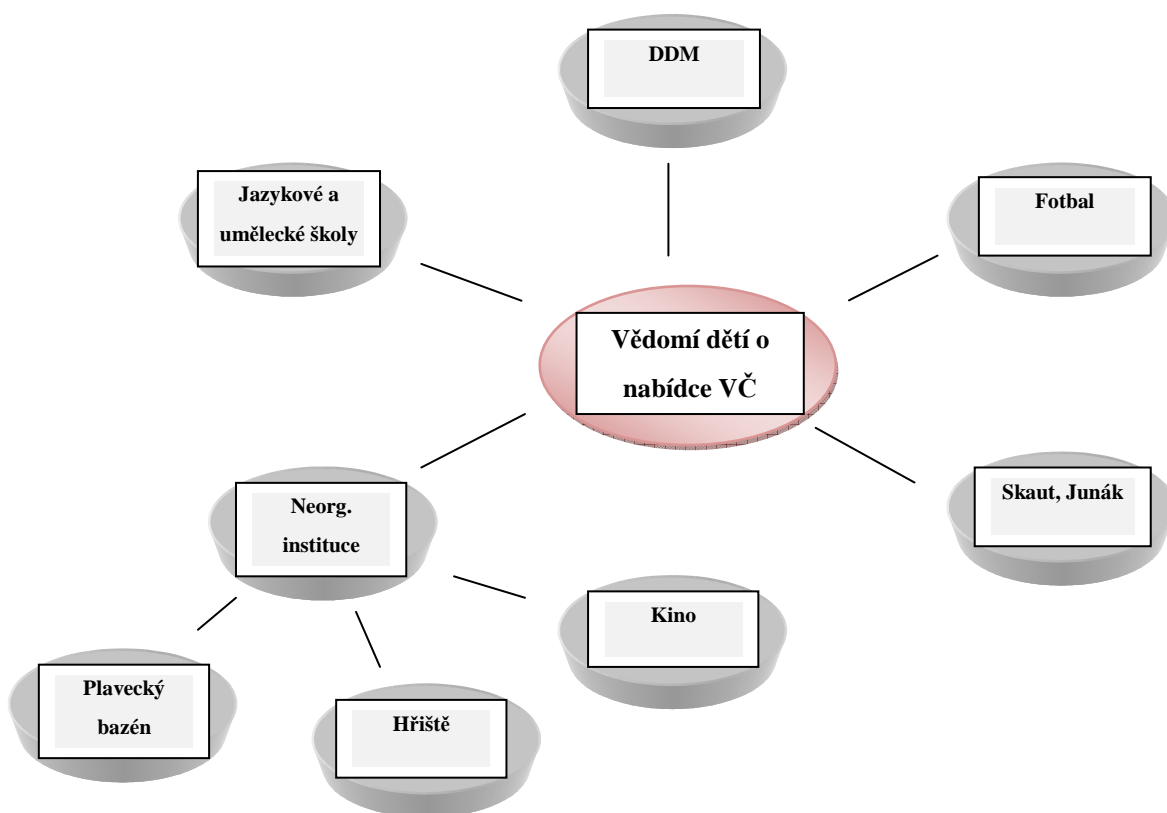

Schéma 6: Vědomí dětí z azylového domu pro matky s dětmi o nabídce volnočasových aktivit určené dětem školního věku

5.2 Diskuze

Z výsledků výzkumného šetření vyplývá, že děti z azylových domů pro matky s dětmi tráví svůj volný čas neorganizovaně, spontánně, neplánovaně. Jejich volný čas se tedy odvíjí od náhle vzniklých situací, které vznikají převážně v prostředí azylového domu. V současné době žádné dítě nenavštěvuje pravidelně zájmový kroužek či oddíl. Častou činností ve volném čase je sledování televize, hraní počítačových her, brouzdání na internetu a sociálních sítích nebo trávení času s ostatními dětmi ze zařízení (povídání si, poslouchání hudby). Děti se díky neorganizovanému volnému času často nudí. Otázkou zůstává, zda děti žijících v azylovém domě se s trávením volného odlišují od ostatních dětí. Výzkum z roku 2010 - 2012 pod záštitou Národního institutu dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (Bocan a kol., Děti v ringu dnešního světa: Hodnotové orientace dětí ve věku 6 – 15 let, 2012) hovoří o hodnotách dětí dnešního světa. Kromě

oblasti rodiny a školy byl zkoumán hodnotový žebříček dětí v oblasti volného času, jako důležitého faktoru. Tento výzkum poukazuje na trávení volného času dětí školního věku, tedy 6-15 let. Z výzkumu vyplývá, že 92% dětí sleduje ve volném čase po škole televizi, dále 82% se věnuje učení, 77% poslouchá hudbu, 65% chodí ven, 61% navštěvuje kamarády, 53% tráví volný čas na internetu, 50% chatuje (sociální sítě, chaty), 50% sleduje filmy na DVD nebo PC, a méně než 50% dětí ve volném čase nakupuje, chodí do kina, čte knihy a časopisy, chodí do knihovny, hraje počítačové hry, navštěvuje fastfoody, sportuje nebo chodí do kroužku, nicnedělání výzkum zaznamenal u 35 % dětí.

Co se týče organizovaného volného času dětí ve věku 6-15 let, tak v současné době většina dětí navštěvuje nějaký pravidelný kroužek. „V České republice tráví alespoň jednou týdně volný čas v některé organizaci nabízející volnočasové aktivity přibližně tři čtvrtiny dětí ve věku 6–15 let. Podobné výsledky jsou dlouhodobě prokazovány i jinými výzkumy či statistikami. O návštěvnosti kroužků na školách se například vede přesné každoroční výkaznictví, z něhož je vidět, že vybraný kroužek navštěvuje skoro 60 % dětí školou povinných. V rámci NNO se volnočasových aktivit účastní kolem 220 tisíc dětí a mladých lidí.“ (Bocan a kol., Děti v ringu dnešního světa: Hodnotové orientace dětí ve věku 6 – 15 let, 2012, s. 44) Dle výzkumu nejčastěji navštěvují kroužky děti ve věku 9 – 12 let. Nejčastějším kroužkem je sportovní. Tvrzení, že tři čtvrtiny dětí dochází pravidelně minimálně jednou týdně do organizovaného kroužku, se neshoduje s výsledky výzkumného šetření diplomové práce, dle nichž kroužek pravidelně nenavštěvuje ani jeden respondent ve věku 6-15 let, žijící v azylovém domě pro matky s dětmi. Je tedy nutné se zaměřit na příčiny toho, proč tyto děti, tím myšleno, děti z azylového domu, ale i z běžného prostředí, kroužky nenavštěvují. Výzkumy Národního institutu dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (Já chci do oddílu, 2012, Dítě v ringu, 2012) ukazují nejčastější příčinu v nezájmu dítěte (Já chci do oddílu 28%, Dítě v ringu 47%) a ve **financích** (Já chci do oddílu 24%, Dítě v ringu 20%). Tyto nejčastější příčiny se dají považovat za korespondující s příčinami toho, proč kroužky nenavštěvují ani děti z azylových domů pro matky s dětmi, zejména, co se týče příčiny nedostatečných finančních prostředků. Respondenti uváděli, že jejich přáním je chodit na florbal, plavat aj., ale příčinou toho, že nechodí, je nedostatečná finanční situace rodiny, která taktéž vyplývá z jejich nepříznivé sociální situace a z toho, že využívají sociální službu, azylový dům pro matky s dětmi.

Z neorganizovaného času dále pramení volnočasové aktivity, které nebývají vhodné a nesměřují k pozitivnímu vývoji dítěte. Jsou to aktivity, které z výzkumného šetření i dalších (již zmiňovaných) výzkumu plynou: trávení času u počítačových her, sledování televize nebo nicnedělání, které může vést i k rizikovému chování ve volném čase, tzn., že kvalitní trávení volného času slouží nejen k pozitivnímu rozvoji dítěte, ale i jako prevence sociálně patologických jevů. Volný čas je bezesporu důležitým faktorem v našem životě, proto nastává otázka, „co pro to dělají azylové domy pro matky s dětmi“? Z předvýzkumu i ze samotného výzkumného šetření vyplývá, že azylové domy pro matky s dětmi neorganizují pravidelné volnočasové aktivity, v naprosté většině zařízení nemají žádný volnočasový klub nebo nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Výzkumné šetření z roku 2011 (Holancová, Volný čas dětí v azylových domech pro matky s dětmi) se zabývalo mj. tím, jak často pořádají pracovníci azylových domů pro matky s dětmi pravidelné volnočasové aktivity, a toto tvrzení potvrzuje. Výzkumné šetření bylo provedeno ve čtyřech azylových domech pro matky s dětmi v Pardubickém kraji. Z výsledků šetření plyne, že pouze jeden azylový dům pro matky s dětmi zaměstnává pedagoga, ale pouze na poloviční úvazek. Ostatní zařízení nemají pedagoga z finančních důvodů. Všechny zařízení mají dostatečné materiální zázemí pro trávení volného času dětí a podmínku pravidelných volnočasových aktivit pro děti minimálně 3- krát týdně splnily dvě zařízení ze čtyř. Dle výzkumného šetření příčinou toho, že azylové domy nepořádají pravidelné volnočasové aktivity je podle pracovníků zařízení: nedostatek času (sociální pracovníce uvedly, že musí řešit vážnou situaci matek a na děti nezbyvá tolik času, zvláště na jejich volný čas), nedostatečné finanční prostředky na zaměstnání pedagoga a nejvíce impozantní je, zároveň nejčastější příčina, a to nechť matek spolupracovat, na rozdíl od velké motivace dětí kvalitně trávit volný čas.

Pozitivní zjištění:

- **Děti z azylového domu pro matky s dětmi mají zájem (přání) trávit svůj volný čas jinak. Jsou motivované ke změně trávení volného času, a kdyby to bylo možné, chtěly by využívat pravidelných volnočasových aktivit.** Otázkou zůstává, zda by tyto děti byly schopné navštěvovat volnočasovou aktivitu v pravidelných intervalech, protože v současné době žádný respondent nechodí do kroužku a pouze dva respondenti v minulosti na kroužek chodili. Nemají tak vytvořené vzorce organizovaně trávit svůj volný čas. Je tedy rizikem, že ze současného zájmu o kroužek by se v průběhu docházení na kroužek stal nezájem o aktivitu s ohledem na jejich pohodlí, na které byly zvyklé.
- **Děti z azylového domu pro matky s dětmi znají nabídku volnočasových aktivit určenou pro jejich věkovou skupinu.**
- **Děti z azylového domu pro matky s dětmi se rádi zapojují do aktivit připravených dobrovolníky.**

Negativní zjištění:

- **Děti z azylového domu pro matky s dětmi nenavštěvují žádný pravidelný volnočasový kroužek (oddíl), ani v minulosti nenavštěvovaly.**
- **Příčinou toho, že děti z azylového domu pro matky s dětmi nechodí na volnočasové kroužky ani jinou pravidelnou volnočasovou aktivitu, jsou nedostatečné finanční prostředky.**
- **Děti z azylového domu pro matky s dětmi musí počítat s častým stěhováním (min. 1/rok, pokud žijí v různých azylových domech), proto není lehké tyto děti orientovat na pravidelnou volnočasovou aktivitu.**
- **Azylové domy pro matky s dětmi nepořádají pravidelné volnočasové aktivity pro děti a nemají často zřízen volnočasový klub, případně nízkoprahové zařízení pro děti a mládež a ani nezaměstnávají pedagoga a to vše z důvodu finančních nedostatků.**

DOPORUČENÍ PRO AZYLOVÉ DOMY PRO MATKY S DĚTMI

- **Pravidelné volnočasové aktivity**

V zařízeních, kde se pobytově (tzn. dlouhodoběji) nacházejí děti školního i předškolního věku, je nutné se těmto dětem pravidelně věnovat v jejich volném čase. Vzhledem k jejich náročné životní i sociální situaci je vhodné pro volný čas dětí z azylových domů pro matky s dětmi zřídit pracovní místo pro odborníka pedagogiky (sociální pedagog, pedagog volného času, speciální pedagog). Azylové domy pro matky s dětmi tuto pozici neobsazují z důvodu nedostatečných finančních prostředků, což se posléze projevuje v neorganizovaném trávení volného času dětí. Pokud je příčinou finanční nedostatek je vhodné získat finanční prostředky z grantů, nadací, projektů, které by zajistil dobrý fundraiser. Pravidelné volnočasové aktivity se dají zajistit i s pomocí dobrovolnických organizací, které zprostředkovávají spolupráci mezi zařízením a samotnými dobrovolníky. Spolupráce je stvrzena dobrovolnickou smlouvou a i mezi dobrovolníky se najdou odborníci přes volný čas.

- **Volnočasový klub, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež**

Nejvhodnější variantou pro kvalitní trávení volného času je zřízení stálého volnočasového klubu nebo nízkoprahového zařízení pro děti a mládež, které by mohly navštěvovat děti z azylového domu i děti z široké veřejnosti. Docházelo by tak ke kontaktu mezi dětmi azylovými a dětmi z běžného prostředí. Tento kontakt by zabraňoval možnému sociálnímu vyloučení dětí žijících v azylovém domě pro matky s dětmi, jakožto dětmi - potencionálními bezdomovci. Dětem z azylového domu by tento kontakt pomáhal v jejich sociálním vývoji, který bývá jejich nepříznivou sociální situací zbrzděn nebo omezen.

- **Motivace dětí a matek**

Klientkám, a jejich dětem, azylového domu pro matky s dětmi chybí motivace kvalitně trávit volný čas. Je proto vhodné je motivovat k pravidelné zájmové činnosti.

Závěr

V současné době je volný čas často probírané téma. Diplomová práce se zabývá volným časem u konkrétní cílové skupiny, což jsou děti žijící v azylovém domě pro matky s dětmi ve školním věku. Cílem práce bylo zjistit jaký vliv má prostředí azylového domu pro matky s dětmi na trávení volného času dětí v něm žijících. V České republice je zřízeno 215 azylových domů, z toho 81 azylových domů pro matky s dětmi a 47 azylových domů, ve kterých pobývají mj. rodiny s dětmi. Z nemalého počtu azylových zařízení, kde se vyskytují děti, je patrné, že by bylo dobré se těmto dětem věnovat v jejich volném čase. V těchto zařízeních jde však v první řadě o sanaci rodiny, mnohdy o zajištění základních fyziologických potřeb a v neposlední řadě o pokus o resocializaci. Na kvalitní trávení volného času není z hlediska nepříznivé sociální situace klientek kladen důraz. Volný čas se v této situaci odsouvá tedy do pozadí. Ovšem z pedagogického hlediska je potřebné se nejen u dětí školního věku volným časem zabývat a zvláště u dětí, které se nacházejí v náročné životní situaci.

Z teoretického hlediska je toto téma, tj. volný čas dětí z azylových domů, téma neprozkoumané. Celá teoretická část byla proto tvořena z obecné odborné literatury, která se s tématem pojí. Druhou část diplomové práce tvoří praktická část, která obsahuje výzkumné šetření. Cílem tohoto šetření bylo odpovědět na hlavní výzkumnou otázku. Z výsledků výzkumného šetření vyplývá, že prostředí azylového domu má vliv na trávení volného času dětí v něm žijících. Otázkou však zůstává, do jaké míry je tento vliv pozitivní pro volný čas dětí. Výsledky výzkumného šetření ukazují, že nejčastějšími volnočasovými aktivitami dětí z azylového domu pro matky s dětmi jsou aktivity, které se neodkloňují od aktivit téže věkové skupiny nežijící v azylovém zařízení, jsou jimi: příprava na vyučování, odpočinek, tvoření, aktivity vyplývající z nudy (např. televize) nebo trávený čas s ostatními ubytovanými dětmi azylového domu, čili s vrstevníky. Děti z azylového domu pro matky s dětmi se však odlišují od svých vrstevníků v tom, že nenavštěvují žádný organizovaný zájmový kroužek či sportovní oddíl. Příčinou toho jsou dostatečné finanční prostředky a z mého úsudku také časté stěhování dětí, což jim nedává možnost v zájmovém kroužku zůstat po delší čas a naučit se tak pravidelnému režimu volného času.

Azylový dům pro matky s dětmi ovlivňuje volný čas dětí svými pravidly, které určuje jejich provozní řád. Děti jsou tak omezovány časově i v tom, koho mohou pozvat do

zařízení. Azylový dům pro matky s dětmi dále ovlivňuje volný čas dětí tím, že jim nabízí prostory k trávení volného času a volnočasové materiální prostředky, které děti vlastní pouze zřídka. Azylové domy pro matky s dětmi organizují pro děti nepravidelné volnočasové aktivity a zprostředkovávají kontakt dětí s dobrovolníky, kteří se na jejich volném čase také podílejí. Jako negativum se pro děti jeví, že ve volném čase, díky bydlení v azylovém domě, méně navštěvují své příbuzné i své kamarády. Způsobuje to stěhování se kvůli bydlení v azylovém domě, kde zrovna mají volnou kapacitu. I z tohoto důvodu děti tráví jednoznačně více volného času v zařízení než mimo něj, protože ztrácí kontakty na své vrstevníky a venku nemají s kým volný čas trávit. Jako pozitivum se jeví kontrola trávení volného času a dohled nad přípravou do školy zaměstnanci azylového domu pro matky s dětmi i to, že zařízení pro děti organizuje nepravidelné volnočasové aktivity a především pak výlety a exkurze na místa, na které nemají díky nepříznivé sociální situaci možnost jet. Tímto vším azylové domy pro matky s dětmi ovlivňují trávení volného času „azylových“ dětí.

Co se týče rizikového chování ve volném čase dětí z azylového domu pro matky s dětmi, tak nebyly shledány zásadní odlišnosti od jejich vrstevníků. Za pozornost stojí „nepřímý“ vandalismus, jak bylo nazváno chování, které se projevuje v nevážení si materiálních věcí, což u dětí, které nevlastní velké množství těchto věcí, je zajímavé. Tyto děti nemají vztah k věcem, což vyplývá z toho, že je záměrně ničí. U těchto dětí se dále objevuje lhaní a kouření. Děti z azylového domu pro matky s dětmi mají skromná přání, co se týče volného času. Za zmínku stojí trávení volného času s domácím mazlíčkem, což je další bod, jak azylové prostředí ovlivňuje volný čas dětí. Pes i jiní domácí mazlíčci jsou v zařízení zakázány.

Z výsledků výzkumného šetření plyne, že děti z azylového domu pro matky s dětmi tráví svůj volný čas neorganizovaně. Azylové prostředí jejich volný čas ovlivňuje, ale s nedostatky. Ideální by bylo, kdyby každý azylový dům, který je obýván dětmi, měl svého pedagogického odborníka zabývajícího se volným časem. Děti z azylového domu pro matky s dětmi potřebují pravidelnost a organizovanost ve volném čase. Velice výhodné pro trávení volného času dětí by bylo zřízení volnočasového klubu či nízkoprahového zařízení pro děti a mládež přímo v zařízení. Docházelo by tam ke kontaktu dětí z azylového domu a dětí z jiného prostředí. Děti z azylového domu potřebují především využívat volný čas k sociálnímu učení, které by právě ve volnočasovém klubu za pomoci odborníka probíhalo. Kvalitní trávení volného času by kromě vzdělávacího charakteru

mělo pro děti význam výchovný a preventivní. Věřím, že je pouze otázka času, kdy azylové domy ubytovávající rodiny s dětmi, přejdou k tomuto doporučení a zaměří se na kvalitní trávení volného času dětí.

Seznam použité literatury

1. ANDERS, Martin. *Deprese*. Praha: Vašut, 2001. ISBN 80-7236-195-3.
2. BARILIK, Igor N. *Environmentální kriminologie: prostředí a jeho role při páchání kriminality*. Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-065-9.
3. BOCAN, Miroslav, a kol. *Děti v ringu dnešního světa: hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let*. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2012. ISBN 978-80-87449-24-0.
4. ELLIOTT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0182-0.
5. ENGBERG, Elina, Markku ALEN, Katriina KUKKONEN-HARJULA, Juha E. PELTONEN, Heikki O. TIKKANEN a Heikki PEKKARINEN. Life Events and Change in Leisure Time Physical Activity. *Sports Medicine*. 2012, 42(5), 433-447. ISSN 01121642.
6. FINK, George. *Stress consequences: mental, neuropsychological and socioeconomic*. London: Academic, 2009. ISBN 9780123751744.
7. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2781-3.
8. FUČÍK, Petr. *Rozvod a změny reprodukčních strategií*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6093-7.
9. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
10. GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2798-1.
11. HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.
12. HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

13. HOLANCOVÁ, Ludmila. *Volný čas dětí v azylových domech pro matky s dětmi*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2011.
14. HOMOLKOVÁ, Zita. *Děti z azylu: teoretická východiska a praktické možnosti využití volného času dětí v azylových domech pro matky s dětmi*. Hradec Králové: Oblastní charita, 2006.
15. HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ. *Bezdomovectví - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902-2920-4.
16. JANDEROVÁ, Barbora. *Sociální charakteristiky žen využívajících službu azylových domů*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2014. Bakalářská práce.
17. JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
18. KAHOUN, Vilém. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Triton, 2013. ISBN 978-80-7387-733-0.
19. KOPŘIVA, Pavel. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005. ISBN 80-901873-6-6.
20. KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
21. KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-411-3.
22. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-7367-383-3.
23. KRAUS, Blahoslav. *Životní styl současné české rodiny*. Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-544-8.
24. KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-080-1.
25. MALÁ, Eva. *Dítě a stres*. Praha: Tigis, 2007. ISBN 978-80-903750-1-7.
26. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2310-5.
27. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

28. MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0522-7.
29. NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0592-7.
30. NARAYAN-PARKER, Deepa. *Voices of the poor: Can anyone hear us?* Oxford: Oxford University Press, 2000. ISBN 0-19-521601-6.
31. Národní institut dětí a mládeže MŠMT, *Já chci do oddílu, aneb, jak si děti a rodiče vybírají kroužky a oddíly: o výsledcích výzkumu na téma: Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit*. Praha, 2012. ISBN 978-80-87449-20-2.
32. NEUMAN, William Lawrence. *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. 7th ed., International ed. Harlow [etc.]: Pearson Education, 2011. ISBN 0205786839.
33. NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-7315-012-3.
34. NIKL, Jaroslav. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2000. ISBN 80-7251-033-9.
35. LOPEZ, Vilaplana Cristina. Children were the age group at the highest risk of poverty or social exclusion in 2011. *Statistic in focus*. 2013, (KS-SF-13-004-EN-N). ISSN 2314-9647.
36. PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. 3. vyd., Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
37. PRAŠKO, Ján a Jiřina KOSOVÁ. *Deprese*. Praha: Všeobecná zdravotní pojišťovna České republiky, 2001.
38. PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.
39. SKOPALOVÁ, Jitka. *Záblesky bezpečí dítěte*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2567-2.
40. STRAUSS, Anselm L a Juliet M CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
41. ŠVARCOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly z etopedie a sociální patologie: učební text*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. ISBN 978-80-7041-959-5.

42. Trestní zákon. In: *č.40/2009*. Ostrava: Sagit, 2014
43. VYMĚTAL, Jan. *Úzkost a strach u dětí: jak jim předcházet a jak je překonávat*. Praha: Portál, 2004, 181 s. ISBN 80-7178-830-9.
44. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 5. vyd. Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0225-7.
45. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
46. Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. In: *č. 505/2006 Sb.* Ostrava: Sagit, 2014.
47. Zákon o pomoci v hmotné nouzi. In: *č. 111/2006 Sb.* Ostrava: Sagit, 2014
48. Zákon o sociálních službách. In: *č. 108/2006 Sb.* Ostrava: Sagit, 2013
49. Zákon o státní sociální podpoře. In: *č. 117/1995 Sb.* Ostrava: Sagit, 2014

Seznam použitých internetových zdrojů

1. Azylové domy. MPSV [online]. 2015 [cit. 2015-11-26]. Dostupné z: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/hledani_sluzby.do?SUBSESSION_ID=1446142446789_1&zak=&zaok=&sd=azylov%C3%A9+domy
2. ČIHÁK, Jakub. Azylový dům pro matky s dětmi v Mladé Boleslavi. *R-Mosty*, z.s. [online]. 2015 [cit. 2015-12-26]. Dostupné z: <http://www.r-mosty.cz/azyl>
3. KUNČAR, Petr. Asociace dobrovolnických mentoringových programů, z.s. *Asociace Pět P v ČR* [online]. 2015 [cit. 2015-11-01]. Dostupné z: <http://www.petp.cz/>
4. Poslání a cíle S.A.D. *Sdružení Azylových domů v ČR*, z.s. [online]. 2015 [cit. 2015-12-18]. Dostupné z: <http://www.azylovedomy.cz/poslani-a-cile-s-a-d/>
5. Rada pro zájmové vzdělávání. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2016 [cit. 2016-01-14]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/rada-pro-zajmove-vzdelavani2?highlightWords=za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD+pro+voln%C3%BD+%C4%8Das>
6. Rozvodovost. *Český statistický úřad* [online]. 2015 [cit. 2015-12-03]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/rozvodovost>
7. Střediska volného času. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2016 [cit. 2016-02-01]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/strediska-volneho-casu>
8. Školní družiny. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2016 [cit. 2016-02-03]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/skolni-druziny>
9. Školní kluby. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2016 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/skolni-kluby>
10. Vývoj obyvatelstva České republiky - 2014. *Český statistický úřad* [online]. 2015 [cit. 2015-11-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2014>

Seznam příloh

Příloha 1: Seznam tabulek, schémat a grafů

Příloha 2: Vzor rozhovorů s respondenty

Příloha 3: Fotografie prostor výzkumného místa využívaných k volnému času a fotografie mateřské školy zřizované zařízením

Příloha 4: Záznamový arch – Matěj, 12 let

Příloha 5: Záznamový arch – Adriana, 7 let

Příloha 6: Záznamový arch – Patrik, 10 let

Příloha 1: Seznam tabulek, schémat a grafů

a) Seznam tabulek

Tabulka 1: Počty dětí v jednotlivých zařízeních

Tabulka 2: Časový harmonogram

Tabulka 3: Analýza Registru poskytovatelů sociální služeb

Tabulka 4: Analýza azylových domů pro matky s dětmi v předvýzkumu

Tabulka 5: Záznamový arch

Tabulka 6: Slovník

Tabulka 7: Pozitiva a negativa bydlení dětí v azylovém domě pro matky s dětmi vůči
volnému času

b) Seznam schémat

Schéma 1: Činitelé procesu socializace

Schéma 2: Nejčastější volnočasové aktivity dětí žijících v azylovém domě pro matky
s dětmi

Schéma 3: Podílení azylových domů pro matky s dětmi na volném čase dětí

Schéma 4: Rizikové chování u dětí z azylového domu ve volném čase

Schéma 5: Přání v oblasti trávení volného času dětí z azylového domu pro matky s dětmi

Schéma 6: Vědomí dětí z azylového domu pro matky s dětmi o nabídce volnočasových
aktivit určené dětem školního věku

c) Seznam grafů

Graf 1: Respondenti dle pohlaví

Graf 2: Respondenti dle věku

Graf 3: Respondenti dle typu povinného vzdělávání

Graf 4: Respondenti dle četnosti pobytu v azylovém zařízení

Graf 5: Respondenti dle důvodů pobytu v azylovém domě

Graf 6: Poměr mezi dětmi trávícími více VČ v zařízení a dětmi trávícími více VČ mimo
zařízení

Příloha 2: Vzor otázek pro respondenty

1. oblast: Jaké jsou nejčastější aktivity dětí z azylového domu ve volném čase?

- Co nejčastěji děláš, když přijdeš ze školy?
- Jakou aktivitu děláš nejčastěji a jakou nejraději?
- Jak bys popsal své odpoledne?

2. oblast: Jak se podílejí azylové domy pro matky s dětmi na trávení volného času dětí?

- Jakých aktivit se účastníš v rámci azylového domu?
- Má azylový dům pravidelný volnočasový program?
- Je v rámci azylového domu volnočasový klub nebo nízkoprahové zařízení pro děti a mládež?
- Máte v zařízení pedagoga volného času?
- Jakým způsobem s vámi pracují dobrovolníci ve volném čase?

3. oblast: Jaký je rozdíl v trávení volného času dětí před vstupem do zařízení azylového domu a během pobytu v tomto zařízení?

- Jak jsi trávil/a svůj volný čas, když jsi nebydlel/a v azylovém domě?
- Jaký je rozdíl v trávení volného času, pokud bydlíš v azylovém domě nebo v klasickém bytě?
- Myslíš si, že azylový dům nějak ovlivnil tvůj volný čas? Jak?

4. oblast: Jaké rizikové chování se objevuje u dětí žijících v azylovém domě ve volném čase?

- Zkoušel/a jsi někdy kouřit cigaretu? / Jsi pravidelný kuřák? (dle věku)
- Jaký alkohol jsi ochutnal/a? / Jak často máš příležitost napít se alkoholu?
- Zkoušel/a jsi někdy kouřit marihuanu? / Jsi pravidelný kuřák marihuany? (dle věku)
- Používáš úmyslně lži, abys např. někoho kryl/a?
- Míváš často poznámky ve škole za nevhodné chování?
- Měl/a jsi někdy sníženou známku z chování?

- Setkal/a ses někdy s šikanou?

5. oblast: Jaký je rozdíl mezi přáním a reálným trávením volného času dětí z azylového domu?

- Kdybys mohl/a trávit svůj volný čas podle svých představ, jak by takový den vypadal?
- Co ti brání tomu, abys mohl/a trávit svůj volný čas podle sebe?
- Kdybys mohl/a něco změnit ve svém volném čase, co by to bylo?
- Máš nějaké přání, co bys ve volném čase chtěl/a dělat?

6. oblast: Kde častěji tráví volný čas děti z azylového domu – v zařízení nebo mimo zařízení azylového domu?

- Trávíš více volného času venku nebo v azylovém domě?
- Proč trávíš více volného času venku nebo mimo zařízení? / Proč trávíš více volného času v zařízení?
- Kde nejraději trávíš svůj volný čas?

7. oblast: Jaké vědomí o nabídce volnočasových aktivit (volnočasových zařízení) nabízených dětem školou povinných mají děti žijící v azylovém domě pro matky s dětmi?

- Znáš nějaké zařízení, které je určeno pro volný čas dětí?
- Víš, v jakých organizacích mohou děti trávit volný čas?
- Chodil/a jsi někdy do nějakého volnočasového kroužku?
- Vyjmenuj, jaké znáš kroužky (oddíly).

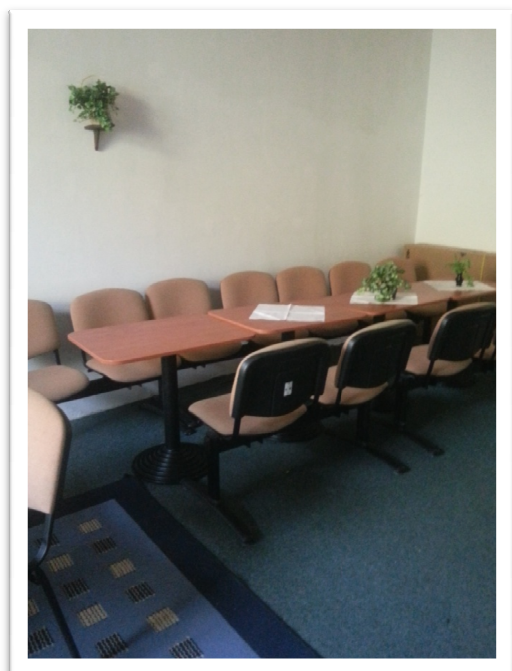
Příloha 3: Fotografie prostor výzkumného místa využívaného k trávení volného času a fotografie mateřské školy v zařízení

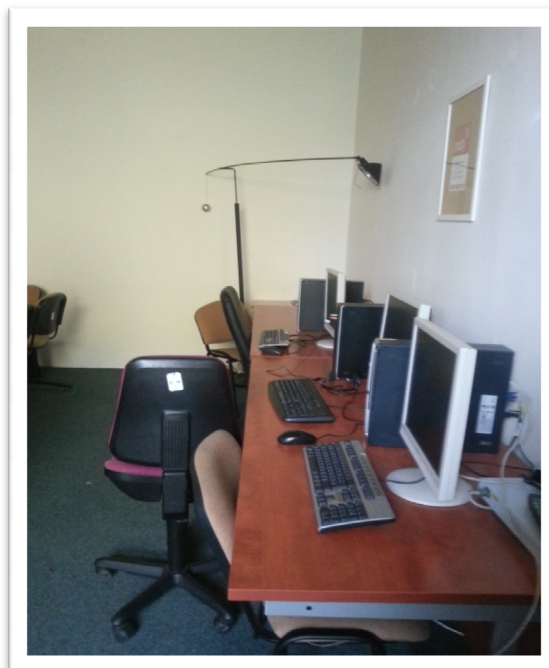
Obrázek 1: Dětské hřiště

Obrázek 2: Hřiště s basketbalovým košem

Obrázek 3: Společenská místnost

Obrázek 4: Počítačový koutek

Obrázek 5: Mateřská škola

Obrázek 6: Mateřská škola

Obrázek 7: Výzdoba v mateřské škole

Příloha 4: Záznamový arch – Matěj, 12 let

dny/hod.	7-9	9-11	11-13	13-15	15-17	17-19	19-21	21-23
Pondělí	vstávání, snídaně, škola	škola	škola	škola, oběd, dom. úkoly	PC hry, internet	PC hry, internet, večeře	sprcha, televize	televize, spánek
Úterý	vstávání, škola	škola	škola	škola, oběd, PC	PC hry, internet (facebook, youtube)	povídání si s mamkou, ostatními, večeře	televize	televize, spánek
Středa	vstávání, snídaně, škola	škola	škola	škola, oběd, nuda	nuda, poslouchání hudby s ostatními na chodbě	nuda, televize	úkoly do školy, večeře	spánek
Čtvrtek	vstávání, snídaně, škola	škola	škola	škola, oběd, nuda	házení na koš s Danem	PC, večeře	nuda, úkoly do školy	televize, spánek
Pátek	vstávání, snídaně, škola	škola	škola	škola, oběd, PC	PC hry, odpočinek, ležení u TV	poslouchání hudby s ostatními v kuchyni	internet sprcha	televize, spánek
Sobota	vstávání, snídaně	výlet s AD do Prahy	výlet	výlet	výlet	výlet, večeře	televize spánek	spánek
Neděle	spánek	spánek snídaně televize	hřiště házení na koš	oběd, PC	převlékání povlaků, nuda	učení do školy, televize	sprcha, televize	spánek

Příloha 5: Záznamový arch – Adriana, 7 let

dny/hod.	7-9	9-11	11-13	13-15	15-17	17-19	19-21	21-23
Pondělí	vstávání, snídaně, hygiena, škola	škola	škola	úkoly, oběd, koleč. brusle	kolečkové brusle	odpočinek večeře	televize, koupání, večeře	televize, spánek
Úterý	vstávání, snídaně, hygiena, škola	škola	škola	oběd, úkoly, hřiště A.D.	televize, počítač	hraní si s Adélkou	večeře, televize	televize, spánek
Středa	vstávání, snídaně, hygiena, škola	škola	škola	oběd, úkoly, odpoči- nek	PC hry – strojení a česání panenek	Člověče, nezlob se	večeře, relax	televize, spánek
Čtvrtek	vstávání, snídaně, hygiena, škola	škola	škola	oběd, úkoly, odpoči- nek	dobro- volníci: pečení ván. perníčků	dobro- volníci, pečení, vánoční tvoření (přáníčka)	koupání, relaxace, televize	spánek
Pátek	vstávání, snídaně, hygiena, škola	škola	škola, oběd	PC-hry	procházka s mamkou, dětské hřiště	tvoření vánoč. přáníček a dárků	večeře, televize	televize, spánek
Sobota	vstávání, snídaně, hygiena	výlet s AD do Prahy	výlet	výlet	výlet	výlet, večeře	televize spánek	televize, spánek
Neděle	vstávání, snídaně, televize	hygiena, televize	hřiště A.D. oběd	krmení labutí s mámou	odpočinek televize	příprava do školy, koupání, večeře	televize	televize, spánek

Příloha 6: Záznamový arch – Patrik, 10 let

dny/hod.	7-9	9-11	11-13	13-15	15-17	17-19	19-21	21-23
Pondělí	vstávání, škola	škola	škola	škola, oběd, PC hry	PC hry, zametání chodby	nuda, povídání si s ostatními	večeře, koupání, televize	televize spánek
Úterý	vstávání, škola	škola	škola	škola, oběd, PC hry	PC hry, hřiště - fotbal	nuda, televize	úkoly do školy	televize spánek
Středa	vstávání, škola	škola	škola	škola, oběd, nuda	televize	poslouchání hudby s ostatními	večeře, úkoly do školy	spánek
Čtvrtek	vstávání, škola	škola	škola	škola, oběd, nuda	dobro- volníci: pečení perníčků	dobro- volníci: pečení perníčků	pomoc při úklidu kuchyně, večeře	televize spánek
Pátek	vstávání, škola	škola	škola	škola, oběd, nuda	poslouchání hudby s ostatními	nuda, koupání, večeře	televize	televize spánek
Sobota	vstávání	výlet s AD do Prahy	výlet: plavání	výlet	výlet	výlet, večeře	Odpo- činek	televize spánek
Neděle	spánek	spánek, televize	oběd, venku na kole	venku na kole	hraní karet s ostatními	povídání si s ostatními, večeře	příprava do školy- referát	spánek